

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Diplomová práce

2021

Bc. Vojtěch Krátký

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

**Postoje studentů středních škol k užívání a uživatelům
marihuany a alkoholu**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Vojtěch Krátký

Studijní program: Sociologie

Vedoucí práce: Mgr. Martin Nekola, Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 4. 5. 2021

Bc. Vojtěch Krátký

Bibliografický záznam

Krátký, Vojtěch. *Postoje studentů středních škol k užívání a uživatelům marihuany a alkoholu*. Praha, 2021. 71 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce Mgr. Martin Nekola, Ph.D.

Rozsah práce: 167 766 včetně mezer

Anotace

Tato diplomová práce se věnuje postojům studentů dvou středních škol k užívání a uživatelům marihuany a alkoholu. Postoje k alkoholu, marihuaně a jejím uživatelům jsou často skloňovaným tématem, a to v souvislosti s proměňujícím se vnímáním těchto dvou látek. Tento trend je nejlépe pozorovatelný u adolescentů v období pozdní adolescence, čemuž odpovídá období studií na středních školách. Stěžejním cílem této práce je zjistit, jaké faktory mají vliv na postoje studentů k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany, popř. zda můžeme pozorovat rozdílné postoje mezi sledovanými školami. Tyto faktory pramení z teoretických úvah, které jsou následně testovány ve výzkumu. Jak výzkum ukázal, studenti jsou ve svých postojích k užívání a uživatelům marihuany a alkoholu nejvíce ovlivněni významnými druhými, mezi které patří zejména vrstevníci a jejich rodiče a případně vlastní zkušenosti. Zatímco se jedinci ve svých postojích k alkoholu orientují primárně podle jejich rodičů, u marihuany se jedinci, kteří mají zkušenosti s marihuanou, řídí zejména vrstevníky a svou vlastní zkušeností. Tací jedinci mají také tendenci následně zaujímat pozitivnější postoj k užívání a uživatelům marihuany. Mezi školami se neukázaly signifikantní rozdíly ohledně postojů ke sledovaným substancím, obě školy však vykazují podobné charakteristiky při porovnání studentů se zkušenostmi s marihuanou a bez zkušenosti.

Klíčová slova

Postoje, alkohol, marihuana, studenti, adolescenti, návykové látky

Annotation

This thesis deals with the attitudes of students of two secondary schools to marihuana, alcohol use and their users. Attitudes to alcohol, marihuana and to their users are topics frequently discussed in connection with changing perception of these two substances. This trend can be best seen in adolescents during the period of late adolescence which is the period of secondary school studies. The main aim of the thesis is to find out which factors influence the attitudes of students to alcohol and drug use and if there are any differences concerning those factors between the observed schools. These factors come from theoretical considerations which are subsequently tested in research. As the research showed, the students' attitudes to marihuana and alcohol use, and also to alcohol users are primarily influenced by significant others, among which belong mainly peers and their parents or their own experience. While the individuals form their attitudes to alcohol primarily according to their parents, in case of marihuana, the individuals, who have experience with it, follow mainly their peers and their own experience. Those individuals also tend to be more positive towards other marihuana users. There have not been found out any significant differences concerning the attitudes to marihuana and alcohol between students of two observed schools.

Keywords

Attitudes, alcohol, marijuana, students, adolescents, addictive substances

Title

Attitudes of high school students towards the use and users of marijuana and alcohol

Na tomto místě bych rád poděkoval zejména Mgr. Martinu Nekolovi, Ph.D. za jeho vstřícný, profesionální a zároveň přátelský přístup, stejně jako za všechny jeho čas a cenné rady, které mi poskytoval během celého období psaní této diplomové práce. Bez něj by tato práce nemohla vzniknout. Dále bych rád poděkoval Univerzitě Karlově a Fakultě sociálních věd za zprostředkování a vedení na cestě za sociologickým poznáním. Taktéž chci poděkovat Všem dalším osobám, co se přímo či nepřímo podíleli na výzkumu této diplomové práce. V neposlední řadě si můj vděk zaslouží také celá moje rodina, přítelkyně a přátelé, kteří při mně po celou dobu studia stáli.

Obsah

1	Úvod.....	1
1.1	Cíle výzkumu a výzkumné otázky	4
2	Teoretická část	6
2.1	Užívání alkoholu a marihuany v číslech	6
2.1.1	Alkohol v číslech.....	6
2.1.2	Marihuana v číslech.....	7
2.2	Rozdíly vnímání návykových látek	8
2.2.1	Rozdíly z hlediska vnímání dostupnosti a škodlivosti.....	8
2.2.2	Rozdíly z historického pohledu	10
2.2.3	Rozdíly na základě mediálního zobrazení	12
2.3	Postoje	13
2.3.1	Zdroje postojů.....	14
2.3.2	Postoje ve skupině.....	17
2.3.3	Postoje a chování.....	18
2.3.4	Postoje a normy	20
2.4	Systematický přehled dosavadního poznání.....	22
2.4.1	Faktory na individuální úrovni	24
2.4.2	Faktory na úrovni sociálních vztahů.....	25
2.4.3	Faktory na úrovni komunity	28
2.5	Diskuze.....	30
3	Metodologická část	32
3.1	Výzkumný design.....	32
3.1.1	Metodologický přístup.....	33
3.1.2	Metoda sběru dat	33
3.1.3	Validita a reliabilita	37
3.1.4	Volba cílové skupiny (výzkumný soubor).....	39
3.2	Metody analýzy dat	41
3.3	Etické souvislosti realizace výzkumu.....	42
4	Výsledky	45
4.1	Obecné charakteristiky	45
5	Analýza a diskuze	51
5.1.1	Hypotéza 1. Užívání alkoholu je přijatelnější než užívání marihuany.	53
5.1.2	Hypotéza 2. Marihuana je spatřována jako škodlivější jak pro jedince, tak i pro společnost.	55

5.1.3	Hypotéza 3. Socioekonomické pozadí respondenta ovlivňuje jeho postoj k marihuaně a alkoholu.....	58
5.1.4	Hypotéza 4. Studenti nematuritních oborů zaujímají odlišné postoje k marihuaně a alkoholu oproti studentům gymnázia.	59
5.1.5	Hypotéza 5. Postoje rodičů a vrstevníků respondentů k užívání marihuany a alkoholu mají vliv na postoje respondentů.....	62
5.2	Rekapitulace a shrnutí hypotéz.....	65
5.3	Limity výzkumu	67
6	Závěr.....	69
7	Summary	72
	Použitá literatura.....	75
	Teze diplomové práce.....	92
	Seznam příloh	100

Seznam zkratek

CAWI – Computer Assisted Web Interviewing

CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění

ČSÚ – Český statistický úřad

EMCDDA – Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost

ESPAD – Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách

ISŠT – Integrovaná střední škola technická Benešov

JASP – Jeffreys's Amazing Statistics Program

NMS – Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti

NSZ – Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

SPSS – Statistical Package for the Social Sciences

WHO – Světová zdravotnická organizace

Seznam tabulek

Tabulka 1. *Typ studia*

Tabulka 2. *Zkušenosti s marihuanou a alkoholem (v procentech)*

Tabulka 3. *Přijatelnost konzumace alkoholu a marihuany z pohledu rodičů (v procentech)*

Tabulka 4. *Tolerance vyzkoušení marihuany*

Tabulka 5. *Zkušenosti s marihuanou dle pohlaví (v procentech)*

Tabulka 6. *Míry založené na Chi-kvadrátu (Chi-Square Tests)*

Tabulka 7. *Míra přijatelnosti marihuany (v procentech)*

Tabulka 8. *Míra přijatelnosti alkoholu (v procentech)*

Tabulka 9. *Vnímání škodlivosti užívání návykových látek na psychické zdraví člověka*

Tabulka 10. *Souvislost vnímání přijatelnosti konzumace marihuany mezi rodiči a dětmi*

1 Úvod

Problematika postojů je jedním z nejčastěji studovaných konstruktů na poli sociálních věd. Lidé zaujímají postoje, čímž reagují na své sociální prostředí hodnotícím způsobem. Takové hodnocení často zahrnuje úsudky o tom, zda jsou předměty, události či chování příznivé nebo nepříznivé, sympatické nebo nesympatické, dobré nebo špatné. Sociální vědci, kteří studují postoje, zkoumají faktory podílející se na těchto hodnoceních: jak jsou formovány, měněny a převedeny do poznání, motivací a akcí.

Často zmiňovaným tématem ve smyslu postojů k danému chování je postoj k užívání návykových látek. Návykové látky (drogy, substance)¹ a jejich zneužívání jsou dlouhodobým sociálním problémem takřka každé společnosti. Zneužívání návykových látek (ať už legálních či nelegálních) může mít krátkodobé či dlouhodobé přímé a nepřímé efekty na zdraví jedince a na jeho psychický, sociální a ekonomický vývoj, stejně jako na jeho okolí a na celou společnost. Státy investují ohromné částky na boj s drogami, ať už skrze preventivní programy či léčebné výlohy drogově závislých. Vytvářejí programy či projekty se snahou předcházet a snižovat škody z užívání návykových látek².

Právě zaměření se na postoje jedinců k užívání drog shledávám klíčovým aspektem při porozumění užívání drog v České republice. Vláda České republiky sice skrze své projekty usiluje mimo jiné o posílení prevence a zvýšení informovanosti s cílem předcházet užívání návykových látek, avšak nevěnuje příliš pozornosti tomu, že mezi člověkem a ní stojí široká škála okolností, které mohou zapříčinit to, že i přes vyšší informovanost se jedinec může uchýlit k užívání návykových látek. To potvrzují i neklesající čísla těch, kteří se ocitli v drogové závislosti, ale zároveň také rostoucí čísla produkce drog³. Mimo definované oblasti NSZ shledávám důležité zaměřit se právě na problematiku postojů. Zkoumání postojů může vést k lepšímu porozumění vztahu jedince k užívání návykových látek, což může sloužit k odhalení příčin případného užívání. Pochopení mechanismů a faktorů, které jedince vedou k formování postoje či jej ovlivňují a k jeho případné aplikaci na následné chování může sloužit budoucím tvůrcům politik lépe se orientovat při hledání příčin užívání drog. To může vést k vytvoření

¹ Návykové látky (také jako drogy nebo substance) zaujímají mnoho definic. Pro účely této práce vycházím z pojetí drog jako „*takových látek (substancí), které, jsou-li vpraveny do živého organismu, mohou změnit jednu nebo více jeho funkcí*“ [WHO 1969].

² Viz Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019–2027 (NSZ)

³ Více v části Alkohol a marihuana v České republice

efektivnějších programů při boji se zneužíváním návykových látek a k lepšímu pochopení problematiky drog a jejich uživatelů.

Různí lidé či společnosti spatřují různé návykové látky různým způsobem. Každá návyková látka zaujímá ve společnosti odlišné postavení a těší se různé oblibě. V České republice se v tomto ohledu dlouhodobě zmiňuje alkohol (nebo alkoholický nápoj)⁴, v posledních letech čím dál populárnější marihuana⁵. Alkohol je (spolu s cigaretami a léky) dlouhodobě nejužívanější a nejzneužívanější legální návykovou látkou v České republice. V konzumaci alkoholu se dlouhodobě Česká republika řadí na přední příčky mezinárodních srovnání (více v části Alkohol a marihuana v České republice). Podobně je na tom také v konzumaci marihuany. Ta je nejčastěji užívanou, nejčastěji zachycenou a nejdostupnější nelegální drogou v českém prostředí⁶. Prevalence užívání marihuany je podle Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost přibližně pětikrát vyšší než v případě jiných nelegálních látek [EMCDDA 2019: 41].

Právě postoje k užívání alkoholu a marihuany jsou často skloňovaným tématem, a to v souvislosti s proměňujícím se vnímáním těchto dvou návykových látek a s rostoucí oblibou marihuany. Tento trend je v posledních letech nejlépe pozorovatelný u adolescentů⁷. Zatímco ve starších generacích podle výzkumů⁸ převládá negativní postoj k užívání marihuany, adolescenti a mladší generace zaujímají mnohem pozitivnější postoj než jejich starší protivníci. Adolescenti jsou proto klíčovou skupinou, u které je třeba změnu postojů k užívání alkoholu a marihuany zkoumat. Proměnlivost naznačuje, že si toto téma vyžaduje pozornost právě v této době.

Věk má přímý efekt na postoje spjaté s užíváním návykových látek [Akers 1999: 21]. Dětství a adolescence jsou obdobími, ve kterých jedinci poprvé formují své postoje k návykovým látkám. Jedná se o kritickou fázi vývoje, kdy dochází k biologickým, psychickým i sociálním

⁴ Alkohol je definován jako „nápoj obsahující více než 0,5 % objemových ethanolu a způsobující opilst“ [Zákon č. 65/2017 Sb.].

⁵ Objevuje se několik definic marihuany. Některé studie používají pojem konopné drogy, v angličtině se pak setkáváme s pojmy Marijuana, Marihuana, ale také Cannabis. Tak i tak můžeme říct, že marihuana (nebo hašiš) označuje drogu připravovanou ze sušeného konopí, která obsahuje THC.

⁶ Za r. 2019 bylo evidováno 1356 případů zajištění sušiny konopí (marihuany) v rámci drogových trestných činů, a to v celkovém množství 519,8 kg [NMS 2019].

⁷ V této práci používám pojem adolescent v synonymu se studentem střední školy. Důraz kladu zejména na pozdní fázi adolescence, která odpovídá 17-20 let [Macek 2003: 36].

⁸ Více v části Alkohol a marihuana v ČR

změnám⁹. Tato období jsou spojena s experimentováním, které se může projevit v chování, které je škodlivé pro zdraví, včetně konzumace alkoholu či marihuany. Většina lidí, jež užívá návykové látky, začala s užíváním během období adolescence [Ali 2011; Clark 2011; Ford 2017; Humensky 2010]. Děti a adolescenti, kteří návykové látky konzumují, mají vyšší tendenci užívat návykové látky v dospělosti [Andrews 2002; Boardman 2001; Collins 2011; King 2013]. A jak už bylo zmíněno, také pro ně může mít užívání jak krátkodobé, tak i dlouhodobé zdravotní následky¹⁰.

Avšak postoje k užívání jsou rozdílné i mezi adolescenty. To je patrné při porovnání adolescentů z hlediska typu studia. Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (NMS) ve svých Výročních zprávách o stavu ve věcech drog v České republice indikují, že studenti odborných studií zaujímají pozitivnější vztah jak k užívání alkoholu, tak i marihuany oproti studentům gymnázií. Tento trend dokazuje i Evropská studie o alkoholu a jiných drogách [ESPAD 2012: 8; ESPAD 2016: 8; ESPAD 2020: 9; NMS 2017: 5, 67; NMS 2018: 5, 52; NMS 2019: 5,58]¹¹.

A zde se dostávám k hlavnímu problému. I přes to, že na základě existujících dat jsme schopni identifikovat rozdíly mezi postoji jednotlivců (např. z hlediska pohlaví), tak i skupin, je obtížné analyzovat, proč se postoje liší. Jinými slovy, není možné identifikovat faktory, které by mohly formovat postoje studentů či je ovlivňovat.

Tato diplomová práce si proto klade za cíl zjistit, jaké faktory ovlivňují postoje studentů středních škol k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany. Na základě zjištění výše zmíněných výzkumů se budu prostřednictvím dotazníkového šetření snažit ověřit trendy naznačené NMS a ESPAD. Především však budu usilovat o nalezení potenciálních faktorů ovlivňující postoje studentů. Konkrétně jsem se zaměřil na studenty 4. ročníků benešovského gymnázia a Integrované střední škole technické Benešov¹². Mapování faktorů je rozděleno na dvě části. Nejdříve hledám faktory, které by na postoje mohly mít vliv, a to prostřednictvím teorie, která je doplněna o systematický přehled dosavadního poznání (SPDP). Poznatky

⁹ Výzkumy naznačují, že užívání marihuany během adolescence produkuje významné neurobiologické, psychosociální a zdravotní následky [Schepis 2011].

¹⁰ Mezi takové následky patří u marihuany: riziko závislosti a problémy kognitivních funkcí spojených se ztrátou paměti a poruchou pozornosti. zvyšující riziko respiračních onemocnění jako je astma a rizika kardiovaskulárního systému a rakoviny. U alkoholu: poškození jater (cirhóza), poškození trávicího traktu, zvýšené riziko kornatění cév, zhoršení duševních funkcí [poradna.adiktologie 2013].

¹¹ Studie ESPAD spadá také pod kompetence NMS ve spolupráci s Národním ústavem pro duševní zdraví a agenturou FOCUS. Aby však bylo jasné, že mluvím buď o výročních zprávách NMS nebo o ESPAD, používám pro zřetelnost právě tyto dvě označení.

¹² Důvod, proč jsem se rozhodl pro tento typ studentů a tyto dvě školy vysvětluji v Metodologické části.

z SPDP jsou pak testovány v metodologické části, ve které zjišťuji, který faktor má na postoje jedince větší vliv.

Práce je rozdělena na 4 kapitoly, úvod a závěr. V první kapitole se zabývám obecně užíváním alkoholu a marihuany v českém prostředí a potenciálním příčinám rozdílného vnímání těchto substancí ze širšího hlediska. Druhá kapitola se zaměřuje na teorie postojů. Pozornost je věnována nejdříve samotným postojům, poté postojům v souvislosti s chováním a následně vztahu postojů a norem. Třetí část obsahuje systematický přehled dosavadního poznání (SPDP), který rozšiřuje existující teorie postojů o novější poznání výzkumů. Tato část slouží k poskytnutí ucelenějšího pohledu, a to konkrétně na postoje adolescentů k užívání substancí. Následuje čtvrtá, metodologická část, ve které popisuji výzkumný design a způsoby, pomocí kterých jsem usiloval o dosažení výzkumného cíle. V následující části popisuji výsledky realizovaného výzkumu. Výsledky jsou diskutovány v šesté části. Závěry vycházející z předchozích kapitol popisují v závěrečné části.

1.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Jak už samotný název diplomové práce napovídá a jak jsem nastínil výše, budou to právě postoje studentů středních škol k užívání a k uživatelům marihuany a alkoholu, které budu zkoumat. Přesněji řečeno, budu se zajímat o odlišnosti v postojích respondentů vůči těmto substancím a o potenciální faktory (proměnné), které mohou postoje ovlivňovat. Zvláštní pozornost bude věnována potenciálním odlišnostem mezi středními školami. Volba proměnných mající tento potenciál vychází z teorií popsaných v teoretické části.

Stěžejním cílem této práce je zjistit, co ovlivňuje postoje respondentů ve vztahu k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany. Po analýze těchto faktorů si kladu za cíl zjistit, zda můžeme pozorovat nějaké rozdíly mezi postoji studentů dvou středních škol ve vztahu k těmto látkám. K analýze dosažení cíle výzkumu budou použita sesbíraná data (více v Metodologické části).

Hlavní výzkumnou otázku jsem si formuloval v následujícím znění:

Jaké faktory ovlivňují respondenty v jejich postojích k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany?

Samotná hlavní výzkumná otázka by však pro moji diplomovou práci byla nedostačující. Odpověď na tuto otázku by nevysvětlovala rozdíly v postojích mezi jednotlivými školami, které výzkumná šetření dlouhodobě ukazují (viz ESPAD či NSM). Mimo to by také zůstaly nevysvětleny příčiny rozdílného vnímání alkoholu a marihuany. Pro ucelenější obraz

problematiky postojů studentů k užívání a uživatelům marihuany a alkoholu je proto zapotřebí dalších dílčích výzkumných otázek, které byly částečně tvořeny na základě teorií popsanych v teoretické části a SPDP. Nutno tedy podotknout, že označení „dílčí“ neznamena, že by další výzkumné otázky měly menší váhu než hlavní výzkumná otázka, ba naopak. Tyto otázky mi umožní získat oporu pro odpověď na moji hlavní výzkumnou otázku a zároveň pomohou téma propracovat více do hloubky, což je pro nalezení případných nových zjištění nezbytné.

Dílčí výzkumné otázky jsem si stanovil v následujícím znění:

- Ovlivňuje typ studia postoj respondentů k užívání a uživatelům alkoholu?
- Liší se toleranční limit u marihuany a alkoholu?
- Ovlivňují postoje rodičů postoje respondentů k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany?
- Ovlivňují postoje vrstevníků postoje respondentů k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany?
- Ovlivňuje socioekonomické pozadí respondentů jejich postoj k užívání a uživatelům marihuany a alkoholu?
- Je marihuana vnímána jako škodlivější pro jedince i společnost?

Ke zjištění výzkumných cílů použiji otázky utvořené z následujících hypotéz; vycházející ze sociologických teorií a existujících dat zmíněných v teoretické části:

- 1. Užívání alkoholu je přijatelnější než užívání marihuany.**
- 2. Marihuana je spatřována jako škodlivější jak pro jedince, tak i pro společnost.**
- 3. Socioekonomické pozadí respondenta ovlivňuje jeho postoj k marihuaně a alkoholu.**
- 4. Studenti nematuritních oborů zaujímají odlišné postoje k marihuaně a alkoholu oproti studentům gymnázia.**
- 5. Postoje rodičů a vrstevníků respondentů k užívání marihuany a alkoholu mají vliv na postoje respondentů.**

2 Teoretická část

Tento oddíl je rozdělen na tři části. V první z nich se zaměřuji na stav užívání alkoholu a marihuany v České republice a na to, jaké faktory by se mohly podílet na vnímání těchto látek a vytváření postojů v České společnosti. V druhé části se už zabývám samotnými postoji. Třetí část, systematický přehled dosavadního poznání, pak testuje teoretická východiska konkrétně na adolescentech a jejich postojích k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany.

2.1 Užívání alkoholu a marihuany v číslech

Nešpor (1994) tvrdí, že alkohol (spolu s tabákem) byl, je a zůstane v České republice drogou číslo jedna [Nešpor 1994: 117]. I přes to, že všechna dostupná data (jak bude ukázáno později) tento trend potvrzují, domnívám se, že situace se na poli oblíbenosti může změnit, a to v souvislosti s možným přívalem dosud neočekávaných faktorů. Může se například stát, že dojde k částečné prohibici, jako tomu bylo v roce 2012, která může výsledná čísla ovlivnit. Při dlouhodobé prohibici tak může nastat situace, kdy se jedinci uchýlí k vyhledávání jiných látek. Co se týče marihuany, další vládní opatření, související například s dekriminací, potažmo následnou legalizací dosud ilegálních návykových látek (po vzoru některých ostatních zemí), mohou mít další efekt na proměnu postojů ohledně návykových látek. I přes to, že tento scénář je v současné době na českém poli nepravděpodobný a zřejmě nesesadí užívání alkoholu a cigaret z trůnu, je třeba tuto možnost brát v potaz, a to v souvislosti s měnícími se společenskými normami i rostoucí tolerancí k patřičným návykovým látkám. Je proto důležité uvědomovat si dynamický charakter vnímání návykových látek. Proměňující vnímání návykových látek je nejpatrnější u marihuany, která se v českém prostředí u adolescentů těší stále větší oblibě [NMS 2019]. To je v kontrastu např. s prevalencí kuřáctví, kde se trend užívání postupně snižuje¹³, tedy alespoň u běžných cigaret.

Jak už bylo zmíněno, alkohol se v České republice těší velké oblibě. Jak česká, tak i mezinárodní data dlouhodobě ukazují, že je Česká republika, co se týče konzumace alkoholu, v čele. Co se týče marihuany, i zde Česká republika přesahuje evropský průměr.

2.1.1 Alkohol v číslech

V mezinárodním žebříčku se dlouhodobě Česká republika řadí na přední příčky v konzumaci spotřeby alkoholických nápojů na 1 obyvatele. Podle nejnovější zprávy WHO je spotřeba na

¹³ Tento trend je pozorován od roku 2012, kdy se trend prevalence kuřáctví u věkové skupiny 15-24 snížil z 35 % v roce 2012 na 23 % v roce 2019 [ČSÚ 2019; ESPAD 2019]. Je nutné ale podotknout, že pokles může být způsoben také rostoucí oblibou elektronických cigaret a zahříváního tabáku.

jednoho člověka 14,4 v litrech čistého alkoholu, což nás řadí na třetí místo celosvětového žebříčku¹⁴ [WHO 2016]. Obdobná je situace u konzumace piva. Zde se Češi také řadí na třetí příčku s 6,93 litry čistého alkoholu z vypitého piva. Třetí místo České republiky náleží i podle novějších měření OECD z roku 2019, kdy spotřeba byla 11,8 litru [OECD 2019].

Český statistický úřad v roce 2019 naměřil hodnotu 10,0 litru. Ohledně spotřeby litrů alkoholu na obyvatele za rok je hodnota v roce 2019 okolo 170 litrů (zhruba 150 litrů tvoří konzumace piva), což je takřka srovnatelná hodnota s rokem 1989, po kterém následoval prudký nárůst až do roku 2010. Data tedy ukazují, že polistopadový nárůst konzumace alkoholu stoupal do roku 2010, od té doby však spotřeba takřka stagnuje [ČSÚ 2019]. K podobným datům se dostává i NMS, které tvrdí, že v roce 2019 bylo spotřebováno 172,5 l alkoholu (což odpovídá 9,9 l čistého alkoholu na osobu). Nehledě na instituci, která šetření provádí, můžeme říct, že spotřeba alkoholu v České republice je vyšší než průměr jak v Evropě, tak i na celosvětovém měřítku [NMS 2019].

Data zmíněná výše však zahrnují data pro populaci mezi 15-64 lety. Když se však zaměříme na adolescenty (v tomto případě 15-19 let), situace je odlišná. Čeští adolescenti sice v průměru vypijí 11,20 litru čistého alkoholu ročně, ale v porovnání s ostatními zeměmi se umístíme na 41. příčce [Ritchie & Roser 2018]. V roce 2018 tato skupina vypila téměř o sedm procent alkoholu méně oproti roku 2014. Adolescenti se tak pohybují na celosvětovém průměru a vykazují rozdílný trend oproti starší skupině 45-65 let, která dlouhodobě vykazuje nejvyšší spotřebu alkoholu [ESPAD 2020].

2.1.2 Marihuana v číslech

Ohledně užívání drog situaci na evropské úrovni monitoruje EMCDDA. Na poli užívání marihuany u nejmladší věkové kategorie můžeme pozorovat opačný trend oproti užívání alkoholu. 37 procent věkové skupiny mezi 15-16 lety v českém prostředí uvedlo, že má alespoň jednu zkušenost s marihuanou¹⁵, což ji řadí na první pozici v evropském šetření. Co se týče užití za posledních 30 dní, zde se Česko v roce 2019 drželo na čtvrtém místě s 13 %. Když však zobecníme data na populaci 15-64 let, Česká republika se v užívání marihuany pohybuje na devátém místě v žebříčku zemí EU [EMCDDA 2019]. Novější studie evropské komise z roku 2020 však ukazuje, že v posledním roce užilo marihuanu 11 % ze všech dotázaných (15-64 let), čímž se Česká republika ocitla na pátém místě [EK 2021: 59].

¹⁴ Na prvním místě se umístila Moldávie (15,2 litru) a Litva (15,0).

¹⁵ Vzhledem k tomu, že z hlediska distribuce a šíření je ve většině zemí EU ilegální, OECD se zde nezaměřuje na spotřebu, ale na užívání jako takové.

U obou substancí můžeme pozorovat zajímavé trendy. U alkoholu si adolescenti vedou „lépe“ v porovnání se staršími kohortami, u marihuany je tomu naopak. To by mohlo naznačovat postupnou změnu vnímání těchto návykových látek. I přes to, že čísla daných výzkumů se mírně liší, všechna šetření demonstrují, že Česká republika je v užívání alkoholu i marihuany vysoko nad evropským průměrem. Také tento fakt naznačuje, že tento fenomén je velmi aktuální a měl by si vyžádat naši pozornost a jeho studium.

2.2 Rozdíly vnímání návykových látek

Je patrné, že (jak už bylo zmíněno) marihuana a alkohol zaujímají ve společnosti různá postavení. Než přejdu na potenciální faktory ovlivňující postoje prostřednictvím sociálních aktérů a jejich norem, považuji za vhodné také zmínit okolní vlivy, které by mohly formovat postoje na obecnější úrovni. I přes to, že následující kapitola není vztažena přímo k adolescentům, domnívám se, že i jejich postoje mohou být formovány skrze vnímání návykových látek, a to skrze vnímání dostupnosti a škodlivosti, z historického hlediska a z vyobrazení v médiích.

2.2.1 Rozdíly z hlediska vnímání dostupnosti a škodlivosti

Výzkumy naznačují, že vysoká prevalence může být spojená se snadnou dostupností a mírou vnímané škodlivosti daných látek. Co se týče dostupnosti, obě substance jsou velmi dobře dostupné. U alkoholu to díky jeho legální povaze není pravděpodobně tak překvapivé, jako u dostupnosti marihuany¹⁶, jejíž pěstování, distribuce a držení ve větším množství než malém¹⁷ je trestným činem. Evropská komise tvrdí, že respondenti v České republice očekávali, že při potenciálním získávání marihuany najdou oproti ostatním nelegálním drogám nejmenší potíže: 51 % si myslelo, že to bude velmi snadné a 24 % relativně snadné získat tuto látku, zatímco menšina (12 %) uvedla, že by to bylo velmi obtížné nebo nemožné [Eurobarometer 2011: 6].

Co se týče českých výzkumů, z hlediska trendů v oblasti užívání legálních i nelegálních látek je k analýze patrně nejvhodnější (a mému zaměření nejbližší) ESPAD¹⁸. Nejnovější studie z roku 2019 ukazuje, že i přes to, že subjektivně vnímaná dostupnost návykových látek zůstává dlouhodobě vysoká, dochází k poklesu prevalence užívání alkoholu i nelegálních drog. Zde

¹⁶ Tedy alespoň u věkové kategorie starší 18 let. Jak bude později ukázáno, vnímání dostupnosti je vysoké také u nezletilých.

¹⁷ Větší množství než malé je více než 10 gramů sušeného konopí (marihuany), které zároveň obsahuje více než jeden gram účinné látky (v tomto případě zejména THC). Při nálezů menšího množství se jedná o přestupek.

¹⁸ Jedná se o největší celoevropskou studii zaměřenou na zjištění rozsahu užívání návykových látek a dalších forem rizikového chování u středoškolské mládeže. Projekt je realizován v pravidelných 4letých intervalech již od r. 1995, v r. 2019 tak proběhla již sedmá vlna této studie.

spatřuji vhodné propojit pokles užívání s měnícími se postoji. Výsledky studie naznačují, že „v posledních letech dochází pod vlivem informací a postojů sdílených ve virtuálním prostoru k celkové změně životního stylu mládeže, mladí lidé více dbají o své zdraví a užívání návykových látek přestává být pro mládež přitažlivé“ [ESPAD 2019: 18].

Toto je zajímavé zjištění. Když uděláme syntézu zjištění CVVM a ESPAD, tak zjistíme, že mladí lidé jsou tolerantnější k marihuaně, jelikož ji nespatřují jako tolik zdraví nebezpečnou a nebo škodlivou. Na druhé straně lidé starší 60 let vnímají marihuanu jako nebezpečnou a zároveň jsou tou skupinou, která spatřuje užívání alkoholu jako bezpečnější a přijatelnější [CVVM 2019]. To, že roste tolerance, však neznamena, že by se zvyšoval počet těch, kdo marihuanu užívají. Výsledky ESPAD naznačují, že od roku 2011 klesá podíl studentů, kteří považují za velké riziko experiment s marihuanou, i její pravidelné užívání. Naopak Od roku 2007 narůstá podíl respondentů, kteří vnímají zdravotní rizika spojená s alkoholem. Tato tvrzení potvrzují dřívější zjištění [EK 2011: 15]. To může indikovat, že dochází k proměně vnímání návykových látek, avšak zatím se to neprojevuje na výsledném užívání. Ohledně toho, užívání jaké látky je přijatelnější, stále vévodí užívání alkoholu. Situace je stejná u všech věkových kategorií¹⁹. Proto jsem si jako 1. hypotézu stanovil ověřit, zda užívání alkoholu je přijatelnější než užívání marihuany (viz Hypotéza č. 1).

Rozdílné vnímání těchto látek může být spojeno také s odlišným vnímáním škodlivosti pro společnost, a to z hlediska páčání trestné činnosti. Několik autorů poukazuje na fakt, že alkohol oproti ostatním návykovým látkám dominuje. Například Marešová (2003) tvrdí, že jedinci pod vlivem alkoholu měli statisticky devětkrát více páčání trestných činů oproti těm, co byli pod vlivem nelegálních návykových látek. Podobně Zábranský (1997) tvrdí, že žádná nezákonná droga není natolik spojena s násilným zločinem jako alkohol, a to i ve Spojených státech, kde je drogová situace nejhorší na světě²⁰. Přímé spojení nezákonných drog s protispolečenským chováním je tedy často směřováno s druhým spojením, a to s páčáním trestných činů [Zábranský 1997: 18-19]. Ostatně NMS ukazuje, že 79 % činů bylo páčáno pod vlivem alkoholu, 21 % pod vlivem nealkoholových drog [NMS 2020: 3]. Z těchto tvrzení můžeme usuzovat, že každá z látek má rozdílnou míru společenské škodlivosti. Jde ale spíše o to, jak jedinec škodlivost vnímá (a zda ji vůbec bere v potaz), než o to, jak škodlivá látka je, a to jak z hlediska psychického či fyzického zdraví pro jedince, tak i z hlediska škodlivosti pro společnost. Důvody, proč tomu tak je, se budu snažit naznačit v částech o postojích ve vztahu

¹⁹ U skupiny 15-19 let je přijatelnost u alkoholu 96 %, u marihuany 45 % (CVVM).

²⁰ Zde Zábranský dodává, že i americké policejní prameny se domnívají, že přesun od konzumace alkoholu k marihuaně by téměř jistě snížil počet trestných činů).

k chování a k normám. Vnímání škodlivosti bych se rád věnoval také ve svém výzkumu. Na rozdíl od analýzy postojů z historického hlediska či z mediálního zobrazení daných látek se vnímání škodlivosti dá zkoumat přímo. Jak už jsem zmínil výše, studie ESPAD naznačuje, že dochází k proměně vnímání škodlivosti – marihuana je čím dál více považována za méně škodlivou, leč stále je vnímána jako škodlivější pro zdraví jedince²¹. Ohledně škodlivosti užívání návykových látek ve společnosti jsem neidentifikoval žádný odborný článek z České republiky, který by tuto oblast mapoval. Avšak jsem toho názoru, že míra přijatelnosti, historický vývoj společně s vyobrazením v médiích (jak bude ukázáno v následujících odstavcích) budou mít za následek, že marihuana bude vnímána celkově jako škodlivější pro společnost oproti alkoholu, nehledě na vnímání rizik spojených se škodlivostí pro společnost. Na základě toho chci ověřit, že marihuana je spatřována jako škodlivější jak pro jedince, tak i pro společnost (viz Hypotéza č. 2).

2.2.2 Rozdíly z historického pohledu

Data ukazují, že četnosti užívání, ale také postojů ohledně přijatelnosti se liší. Jsem toho názoru, že pro pochopení současného vnímání daných látek je vhodné zaměřit se tak na jejich historický vývoj v českých (československých) podmínkách.

I přes to, že zneužívání návykových látek má na českém území mnohem delší historii²², rád bych se zaměřil zejména na novodobé české dějiny, a to na 90. léta 20. století. Ta byla pro svět drog obdobím bouřlivých změn, souvisejících s pádem komunistického režimu. Je patrné, že zrod demokracie s sebou nepřináší jenom rozvoj, svobodu, prosperitu, ale i tzv. patologické jevy, do kterých se užívání drog často zařazuje [Nožina 1997: 127]. S otevřením hranic se otevřely také nové možnosti, jak do českého prostředí dovážet marihuanu z celého světa. To mělo významný vliv na rostoucí spotřebu nejen v Česku, ale ve všech postkomunistických zemích. Mimo to však po roce 1989 prudce narůstá i tuzemská produkce marihuany, která je zde dnes hlavním zdrojem produkce [ibid: 127-128].

Z historického hlediska může být vnímání návykových látek ovlivňováno také tím, že do roku 1989 u nelegálních návykových látek neexistoval žádný ucelený systém primární prevence. Jinými slovy, neexistoval žádný oficiální dokument, který by preventivní systém na národní

²¹ Rozdíl u kohort je však minimální (za velké riziko považuje 52,2 respondentů pití 4-5 sklednic alkoholu denně, zatímco 51,8 % spatřuje za velké riziko užívání konopných látek pravidelně [ESPAD 2019: 14].

²² Je patrné, že marihuana se objevovala už ve 30. letech v Československu, avšak jednalo se pouze o několik výjimečných případů [Nožina 1997: 56]. Rozšíření se objevilo spolu se společenským uvolněním a přílivem nových myšlenkových směrů. Sovětská normalizace spojená s tvrdou represí zařadila uživatele mezi party toxikomanů a fanoušky undergroundů [ibid: 99].

úrovni definoval [Miovský 2015: 18]. Boj proti „negativním jevům mládeže“ měl spíše moralizující a ideologický charakter. Existovalo několik sporadických aktivit spojených s distribucí různých typů letáků či plakátů. Kládal se důraz zejména na alkohol a tabák, výjimečně také na zneužití léčiv, popřípadě témata zaměřená na nelegální návykové látky. Společným rysem těchto aktivit byla neadekvátní generalizace obrazu užívání návykových látek, kdy skupina nejtěžších uživatelů nejvíce nebezpečných substancí (např. metamfetaminu) byla prezentována jako „průměrný“ vzorek uživatele. Těžiště těchto aktivit bylo převážně v konceptu prevence postaveném na principu odstrašování. Je možné, že dnešní nostalgie po tomto (již v tehdejší době) překonaném a neefektivním přístupu má své kořeny mj. právě v předrevolučním období, (zejména v 80. letech), kdy např. užívání marihuany bylo spatřováno jako chování spjaté se západní ideologií [Nožina 1997: 49]. Obecným rysem společenského postoje k nelegálním návykovým látkám byla bagatelizace, zkruslování a zamlčování některých významných skutečností [ibid: 19]. I přes to, že bylo na užívání nelegálních návykových látek poukazováno, vše se nadále systémově odehrávalo zpravidla s tvrzením, že *„problémy spojené s užíváním těchto látek jsou typické pro kapitalistickou společnost a v „táboře socialismu“ nemají své místo“* [Miovský 2015: 19]. Tento pohled by mohl zčásti souviset s tím, proč je konzumace drog nejméně přijatelná u lidí starších 60 let (viz CVVM 2019), tedy těch, kteří v této době byli dospívajícími.

Ani u alkoholu nemůžeme mluvit o fungujících legislativních opatření zaměřených na prevenci. Tedy alespoň ne v letech 1948-89, kdy došlo k decentralizaci oblastí státní správy, která v meziválečném období měla alkoholovou prevenci na starosti. Decentralizací došlo ke snížení pravomocí a následné omezené činnosti. Podobně jako u marihuany došlo v 60. letech k rapidnímu nárůstu spotřeby alkoholu. Stát na to zareagoval zdaněním alkoholu, čímž chtěl regulovat konzumaci alkoholu. Nicméně v porovnání s růstem platů se alkohol v 60. letech takřka nezdražil a konzumace alkoholu dále rostla. Křen (2005) hovoří o pivním socialismu, kdy se domnívá, že podobně jako u nezbytných potravin se stát uchýloval ke štědrému rozdělování také u distribuce alkoholu, což mohlo sloužit jakožto nástroj manipulace určité části obyvatelstva [Křen 2005: 881-887]. Uvědomění si této „normalizační politiky“ nám může sloužit jako podklad, který do určité míry může vysvětlit stav současné české společnosti jakožto jedné s nejvyšší konzumací alkoholu na celosvětovém měřítku²³.

²³ Zde je nutné podotknout, že na rostoucí spotřebu mohl mít vliv i obecně zvyšující se blahobyt obyvatelstva, nicméně právě snadná dostupnost mohla mít za následek rostoucí oblibu, spolu s vnímáním alkoholu jako sociálně uznávanou aktivitou.

2.2.3 Rozdíly na základě mediálního zobrazení

Domnívám se, že události zmíněné výše měly a mají dopad na dnešní stav společenského vnímání ve věcech marihuany a alkoholu, a to jak z hlediska užívání, tak i tvorby postojů. Na tvorbu postojů se výraznou měrou podílí také vyobrazování marihuany, alkoholu a jejich uživatelů v médiích. Média mají totiž značný podíl na tom, jakým způsobem vnímáme a interpretujeme subjektivní realitu [Novák 2009: 198]. Mimoto se dají považovat za spolutvůrce veřejného prostoru a činitele v politických rozhodnutích [NMS 2007: 3]. Na českém poli se efektem médií zabývají zejména Novák (2009), Mravčík (2007) a Sivek (2003). Novák tvrdí, že jednou z nejčastěji medializovaných tezí je tvrzení, že svět drog je kriminálním světem. Proto se tak často může stát, že široká veřejnost bere toto tvrzení jako hotovou věc. Mravčík tvrdí, že tato spojitost byla v devadesátých letech způsobena tím, že nejčastějším zdrojem informací pro mediální zpravodajství byly policejní složky a soudy [Mravčík 2007: 11]²⁴. Novák ve své obsahové analýze zaměřené na mediální obraz konopných drog a alkoholu ukázal, že média spojují uživatele konopných drog s trestnou činností ve vyšší míře než v případě alkoholu. Podle něj média nedostatečně akcentují sociální rizika spojená s užíváním alkoholu. Dochází k závěru, že *„médiá se podílejí na vytváření společenského kontextu opatření regulujících užívání návykových látek, ve kterém je užívání zdravotně a sociálně nebezpečnějšího alkoholu nejenom tolerováno, ale často i sociálně schvalováno“* [Novák 2009: 197]. K podobnému zjištění dochází také Sivek (2003), kdy nejsledovanějšími tématy spojenými s marihuanou je trestná činnost, ohrožení společnosti a závislost. Dá se tak očekávat, že tento trend má tendenci promítnout se i do jedincova postoje.

Zde jsem nastínil obecnější faktory, které mají potenciál formovat vnímání návykových látek v české společnosti. Historický vývoj vnímání návykových látek a zároveň mediální obraz může determinovat vnímání jejich škodlivosti, čímž může docházet k ovlivnění postoje jedince či k jeho vytvoření. Může se jednat o předsudek, který ignoruje individualitu či povahu dané látky. Situace však není tak jednoduchá, jak by se mohla zprvu zdát. Do hry totiž vstupuje více hráčů, kteří mají potenciál ovlivnit hru jedince. Postojům z užšího hlediska a následně i těmto hráčům věnuji větší pozornost v následující kapitole.

²⁴ K podobnému zjištění dochází i Sivek (2003), který tvrdí, že nejčastějším zdrojem mediálních zpráv o marihuaně jsou policisté a soudci (54,5 %).

2.3 Postoje

Studium postojů je jedním z nejstarších a nejčastěji studovaných konstruktů v sociální psychologii a sociologii a jako takové mělo obrovský dopad na sociální vědy v minulém století. Vzhledem k tomu, že postoje zahrnují široké množství definic a způsobů, jak je pojmout, spatřuji vhodné postoje vymezit a ukázat perspektivu, ze které budu na postoje pohlížet²⁵.

Zrod zájmu o zkoumání postojů s sebou patrně přinesli Thomas a Znaniecki v roce 1918, kdy se v díle *Polský sedlák v Evropě a Americe* zajímali o vztah individua a společnosti a otázku závislosti jedince na sociální organizaci a kultuře a závislosti organizace na jedinci [Šubrt 1998: 29]. Z jejich pohledu je postoj vnímán jako „*proces vědomí jednotlivce, který určuje skutečnou nebo možnou aktivitu jedince v sociálním světě...Postoj je individuálním protějškem sociální hodnoty; činnost, ve které je vazba mezi nimi, a to v jakékoli formě*“ [Thomas & Znaniecki 1918: 22].

Patrně nejznámější klasickou definici přinesl Allport. Na základě předchozích 16 definic postoje vnímá jako „*mentální a nervový stav připravenosti, organizovaný prostřednictvím zkušenosti, který vyvíjí usměrňující nebo dynamický vliv na reakce jedince vůči všem objektům a situacím, s nimiž je spojen*“ [Allport 1935: 810].

Uvedené definice možná dostatečně nereflektují to, co spatřuji jako nejdůležitější charakter postoje, a to jeho hodnotící charakter. Proto mi přijde vhodné ještě uvést novější definici, např. od Eagly a Chaiken (1993), kteří postoje popisují jako „*psychologickou tendenci, která je vyjádřena hodnocením určité entity s určitou mírou souhlasu nebo nesouhlasu*“ [Eagly and Chaiken 1993 in Banaji & Heiphetz 2010: 356]. Ostatní autoři se shodují, že „*koncept evaluace je ústředním bodem definice postoje s tím, že postoje byly definovány různými způsoby, ale jádrem je pojem evaluace*“ [Petty, Wegener, & Fabrigar 1997: 611 in Banaji & Heiphetz 2010: 357]. Z novějších definic je podobné smýšlení o postojích patrné také u Crano a Prislina (2006), kteří spatřují postoje jako „*hodnotící soudy, které integrují a shrnují kognitivní nebo afektivní reakce*“ [Crano & Prislin 2006: 347]. Právě spatřování postojů jakožto hodnotících soudů je perspektiva, kterou v mé práci zaujímám. Chci tím postoje striktně oddělit od názorů, jež jsou ve své podstatě neutrální – jedná se o výroky, o kterých se domníváme, že jsou

²⁵ Vzhledem k obrovskému množství autorů zabývajících se postojí je obtížné doporučit jednoduchý přehled autorů a jejich vnímání postojů. Zaměřím se proto na ty nejcitovanější autory. Širší perspektivu nabízí např. kniha *Handbook of Social Psychology* (2010).

pravdivé. Oproti tomu mají postoje právě hodnotící charakter, jelikož indikují pocity ve vztahu k určité záležitosti [Hayesová 2007: 96].

V souladu s klasickými východními a západními představami o třech sférách: Myšlení, cítění a jednání, nejstarší rámec pro zachycení konceptu postoje zahrnoval (a u některých autorů stále zahrnuje) podobnou tripartitní konfiguraci [Banaji & Heiphetz 2010: 358]. V tomto klasickém pojetí se postoje sestávají ze tří složek, tvořících vnitřní strukturu postojů: kognitivní (rozumová), konativní (behaviorální) a afektivní (emoční). Kognitivní složka zahrnuje názory a myšlenky jedince o předmětu postoje. Konativní se týká sklonů k chování či jednání ve vztahu k předmětu postoje. Afektivní se týká emocí či emocionálních reakcí vztažených k předmětu postoje. Hayesová tvrdí, že všechny ze tří složek jsou důležité pro celkový vývoj postoje [Hayesová 2007: 96]. Již v 50. letech (např. Sherif & Cantril 1945; McGuire 1968) však tato konceptualizace v očích mnoha autorů zastaralá. Podle nich „*přišla brzy a trvala příliš dlouho*“ [Banaji & Heiphetz 2010: 358] a nedostatečně vysvětlovala komplexitu postojů. Zatímco někteří stále upřednostňují zabývat se všemi třemi složkami (Greenwald), někteří se zabývají jen kognitivní a emocionální složkou (Bagozzi). Fishbein a Ajzen (1980) pak tvrdí, že postoj obsahuje pouze afektivní složku. K tomuto jednodimenzionálnímu přístupu se staví i několik novějších autorů (viz Verplanken, Hofstee, & Janssen, 1998). Jsem toho názoru, že je vhodné mít na paměti všechny tři složky postoje. Z hlediska postojů k užívání mému zaměření bych se však držel unidimenzionálního přístupu tak, jak to vidí Fishbein a Ajzen. Pokud zdůrazňují hodnotící charakter postojů, pak právě emocionální složka označuje míru přitažlivosti daného chování čili to, zda dané chování jedinec spatřuje jako přitažlivé, či odpudivé.

2.3.1 Zdroje postojů

Důležitou oblastí při studiu postojů je také kladení si otázky, odkud pramení naše postoje. Každý obor, který se touto otázkou zabývá, poskytuje jinou odpověď, a to kvůli odlišnému zaměření se pramenícimu z povahy jednotlivých věd. Výzkumy dokazují, že postoje mohou být ovlivněny jak dědičnými faktory, tak i prostředím, ve kterém se daný jedinec nachází²⁶ [Příhodová & Preiss 2020: 42]. Psychologové například tvrdí, že lidé mohou získat postoje prostřednictvím potenciálně nesociálních zdrojů, jako je klasické podmiňování. Zaměřují se tak

²⁶ Např. Brandt a Wetherell (2012) si kladou otázku na základě čeho se tedy člověk rozhoduje. Spíše než zaměření se na porovnání vlivu sociálních aktérů bychom se měli zaměřit na otázku dědičnosti proti prostředí. Tvrdí, že postoje jedinci tvoří také na základě vlastní zkušenosti či skrze heritabilitu. Postoje, které jsou více formovány genetickými faktory (heritabilitou) jsou spatřovány jinak než ty, které jsou ovlivněny sociálním prostředím. Domnívají se, že postoje ovlivněné hereditou budou mít větší tendenci se přenášet z generace na generaci a budou tak prožívány jako morální, vzhledem k tomu, že umožňují přežití (podobně také Vauclair a Fischer 2011).

zejména na genetické vlivy prvotního stádia vývoje jedince. Podobně se také někteří autoři domnívají, že postoje jsou převážně vrozené²⁷. Oproti tomu se sociální vědci zaměřují na sociální prostředí jakožto primární zdroj postojů. Sociální psychologové a sociologové předpokládají, že „*mnoho preferencí a postojů pochází z různých částí sociálního světa, ze slov a chování jiných bytostí a z událostí, které se odehrávají ve světě*” [Banaji & Heiphetz 2010: 371]. Těmito bytostmi, tedy zdroji postojů, mohou být v těsné blízkosti sociální agenti, jako jsou rodiče, přátelé, školy, či sousedství, kde postoje přejímáme skrze osobní interakci. Taktéž se může jednat o interakci na dálku (skrze internet či televizi). Sociální svět kolem jedince se tak nepřetržitě vytváří, ukládá a vniká do postojů všech forem.

Jak už bylo zmíněno, přejímání postoje probíhá skrze sociální interakci, a to od různých aktérů: od sociálních aktérů či z médií. Mimoto se také postoje mohou utvářet na základě kulturní tradice (a s tím spojených norem), procesem „nákazy postojem“²⁸ či sociálním učením.

Pro účely této práce bych se rád zaměřil zejména na sociální aktéry, jakožto rozhodující faktor při utváření postojů, a na sociální učení, jakožto proces, skrze který se postoj přejímá. Vycházím z myšlenek Meada (2017), který hlavní roli při utváření postojů přisuzuje právě tzv. významným druhým²⁹. Jedinec přejímá a internalizuje postoje druhých, jež následně krystalizují v určitý osobní postoj, který představuje podstatnou složku lidského Já³⁰ (Šubrt 1998: 29). Významnými druhými jsou, co se týče tvorby postojů v souvislosti s užíváním návykových látek, zmiňováni zejména rodiče a vrstevníci. Právě ti budou předmětem mého zájmu z hlediska aktérů ovlivňujících postoje adolescentů. Studium genetických predispozic k tvorbě postojů bych rád přenechal psychologům.

2.3.1.1 Teorie sociálního učení a Teorie diferenciované asociace

Velmi významným při studiu přejímání postojů se obecně stalo tvrzení, že se souborem postojů se lidé nerodí, nýbrž se mu učí. Na významnost sociálních aktérů při utváření postojů poukazuje kromě Meada zejména Teorie sociálního učení, respektive Albert Bandura (1977). Ten ukázal, že učení od rodičů je nejvýznamnějším zdrojem utváření souboru chování a postojů. Jeho Teorie sociálního učení v podstatě naznačuje, že se člověk učí postojům ohledně návykových látek stejně, jako postojům k jiným aktivitám. Například při přístupu ke studentům jako uživatelům návykových látek perspektiva sociálního učení poukazuje na to, že uživatelé

²⁷ viz Eysenck a Wilson (1991)

²⁸ Viz Alexander, Piazza, Mekos, & Valente (2001)

²⁹ Viz George Herbert Mead *Mysl, já a společnost* (2017)

³⁰ Mead rozlišuje mezi sociálním já („I“) a individuálním já („me“). První je subjekt, individuální já je objekt.

návykových látek jsou zásadně ovlivněni tím, s kým jsou spojeni, s kým jsou ztotožněni, jakým morálním poselstvím jsou vystaveni, jakým technickým složitostem se učí, k jakým odměnám se dostávají, jakým trestům čelí a do jaké sociální skupiny jsou zařazováni v procesu učení [Shaw 2002: 178].

S Teorií sociálního učení úzce souvisí další teorie, Teorie diferenciované asociace. Tato teorie je dalším dílem z jednoho představitelů chicagské školy, Edwina Sutherlanda (1998). Ten tvrdí, že lidé se učí hodnoty, postoje, techniky a motivy pro určitý typ chování skrze interakci s ostatními. Sutherland byl přesvědčený, že v malých skupinách se jedinec (v rámci rodiny či vrstevníků) už od mala potýká s patřičnými definicemi zákonů a jejich interpretacemi, což formuje jeho postoj. Právě učení těchto definic a interpretací rozhoduje o tom, zda jedinec bude zaujímat kladné, či negativní postoje vůči různým formám chování. Postoje jsou diferenciovaně přítomny právě v nejbližších kruzích jedince a skrze tyto malé sociální skupiny se pak postoje kulturně přenášejí. Jedinec si při tom osvojuje behaviorální a kulturní složku daného chování: V první složce se jedinec učí technikám daného chování, ve druhé pak přejímá motivy a postoje.

Diferenciovaná asociace se týká osob, se kterými jedinec bude pravděpodobně v interakci a jsou pro něj důležité. V Meadově pojetí by to byli významní druzí, skrze optiku Mertona (1938) referenční skupina. Tito lidé, skrze jejich zakořeněné postoje, ovlivňují chování. Zvyšují či snižují pravděpodobnost, že jedinec bude či nebude užívat návykové látky. Ukázalo se, že diferenciované asociace s „delikventními“³¹ vrstevníky je jedna z nejsilnějších a nejvíce konzistentních korelací ohledně pozitivního vnímání a následného užívání drog mezi adolescenty (viz Brooks, Magnusson, Spencer, & Morgan, 2012; Pratt et al., 2010). Podobně, i Bahr (2005) tvrdí, že vrstevníci a do menší míry také rodiče mají významný dopad na postoje jedince ohledně užití drog.

Teorie diferenciované asociace sdílí několik podobností s Bourdieovou teorií kulturní reprodukce – v našich primárních skupinách dědíme a přejímáme kulturní vzorce, kvůli kterým jedinec může inklinovat k patřičnému chování dle jeho zaujatého postoje. Bourdieu (1990) se taktéž domníval, že ve společnosti dochází k přenosu kulturních hodnot, forem či postupů, jen s tím rozdílem, že tento přenos neanalyzoval primárně na úrovni rodiny či vrstevníků a nezaměřil se na delikventy a deviantní chování, nýbrž na reprodukci třídních nerovností.

³¹ Sutherland se zabýval kriminálním chováním a v jeho pojetí jsou osoby delikventní tehdy, „pokud budou existovat předchozí postoje, které upřednostňují porušení zákona, na rozdíl od postojů, které negativně hodnotí porušení zákona“ [Sutherland 1937 in Shaw 2002: 26].

Objevují se empirické studie, které se zabývají testováním hypotéz u teorie sociálního učení a diferenciální asociace. Ty si kladou otázku, jaký je vztah mezi kladným postojem k užívání návykových látek a seskupováním se s dalšími jedinci majícími kladný postoj. Agnew (2000) a Akers (1999) například docházejí k závěru, že kladné postoje rodičů nebo vrstevníků jsou hlavním zdrojem učení vedoucím jedince k deviantnímu chování. Na základě tohoto tvrzení (které je podpořeno i dalšími výzkumy v části systematického přehledu současného poznání) je očitelné, že na jedince působí sociální tlaky (zejména sociální aktéři v dané referenční skupině), které ovlivňují a formují postoje. Postojům a sociálním skupinám se věnují v následujících řádcích.

2.3.2 Postoje ve skupině

Postoje mají vliv na vnímání, jednání a chování jedince. V sociálních vztazích se jedinec snaží odhadovat postoje druhých. Pokud jsou jedinci postoje blízké, svět by pro něj měl být zřetelnější a může mu lépe porozumět. Pomocí porozumění se pak následně může utvářet naše myšlení a chování. Pokud se jedinec pokusí změnit postoje ostatních, může jimi ovládat jejich chování. V sociální skupině jsou „*postoje ke skupině a také postoje k ostatním skupinám příčinou spolupráce nebo konfliktu mezi skupinami nebo v rámci skupiny*“ [Kubiátko 2011: 50].

Tento konsenzus či konflikt vně či uvnitř skupiny můžeme pozorovat např. u uživatelů marihuany. Jak dlouhodobě ukazují výzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění, (a podobně také články v sekci SPDP), lidé, kteří mají mezi svými přáteli konzumenty konopných drog, zaujímají k pravidelnému užívání látek kladnější postoj. Důležitým je také fakt, že kladný postoj³² k užívání a uživatelům zaujímají zejména ti, kteří v minulosti látku užívali. Takoví lidé mnohem více hodnotí konzumaci jako přijatelnou a jsou tolerantnější k jejímu užívání. S tím souvisí i vnímání rizik spojených s užíváním. Ti, kteří užívali či užívají návykové látky, vnímají potenciální zdravotní rizika jako méně závažná [Bryan et al: 2000]. Zde můžeme vidět patřičný konsensus uvnitř skupiny založený na sdílených postojích. Obdobnou situaci můžeme pozorovat i u uživatelů alkoholu. Pozitivní postoj k návykovým látkám tedy zvyšuje pravděpodobnost chování podle tohoto postoje, zatímco negativní hodnocení zvyšují pravděpodobnost, že se látky vyhneme [Sally 2008: 1315].

Pokud však jedinci nemají mezi známými někoho se zkušenostmi konopných drog a sami zkušenosti nemají, může se stát, že také tito lidé mohou tvořit skupinu, která bude patrně

³² Na základě dat CVVM za kladný (pozitivní) postoj k užívání návykových látek spatřuji takový postoj, který spíše akceptuje užívání návykových látek. Naopak za záporný (negativní) spatřuji takový postoj, který spíše neakceptuje užívání návykových látek.

zaujímat negativnější postoj k užívání a uživatelům. Zde se pak může rozpoutat konflikt mezi skupinami. Pokud víme, že hodnocení přijatelnosti pravidelné či občasné konzumace konopných drog klesá s věkem a zároveň roste přijatelnost pravidelné a občasné konzumace alkoholu³³[CVVM 2020: 4], může to poukazovat na mezigenerační střet postojů čili konflikt mezi skupinami. Nemusí se však jednat pouze o mezigenerační konflikt, ale o konflikt mezi jakýmkoliv skupinami zastávající rozdílné normy (více viz Postoje a normy).

Na základě výše zmíněných informací se mohla naskytnout otázka, proč by jedinec měl mít vůli být součástí nějaké skupiny. Odpověď přináší zejména Teorie sociální identity. Ta se zabývá vztahem mezi osobní a sociální identitou. Podle této teorie členství ve skupině může lidem pomoci vnést smysl do sociálních situací. Členství ve skupině pomáhá lidem definovat, kdo jsou, a určit, jaký mají vztah k ostatním. Členství ve skupině může lidem pomoci vnést smysl do sociálních situací [Tajfel 1974: 69-70]. Co se týče konopných drog a alkoholu, postoje k užívání a samotné užívání je důležitým aspektem identity mnoha lidí a důvody nebo význam užívání konopí a alkoholu se mění v průběhu času a podle situace. Pokud je užívání konopí a alkoholu důležité pro identitu lidí, je třeba to chápat v kontextu dynamické teorie sociální identity [Hammersley 2001: 149]. Macek tvrdí, že právě v pozdní adolescenci *se „posiluje aspekt identity, tedy potřeba někam patřit, podílet se na něčem a něco s druhými sdílet“* [Macek 2003: 36].

2.3.3 Postoje a chování

Vztah mezi postojem a chováním je při studiu postojů úskalím, jelikož je tento vztah nejednoznačný a proměnlivý. Mohlo by se zdát, že na základě osobních postojů se dá zcela odhadnout následné chování člověka. Tato představa se však ukázala převážně jako lichá³⁴. Toto tvrzení souvisí zejména s kritickou analýzou Wickera (1969), který tvrdí, že existují slabé důkazy pro předpoklad, že osobní postoje jedince ovlivňují jeho chování. Mimoto verbálně vyjádřené postoje mohou být odlišné od postojů, které jsou patrné z našeho chování. Navíc mohou být postoje vyjádřeny i neverbálně [Katz 1960]. To však neznamená, že neexistuje vztah mezi postojem a následným chováním. Pokud se zaměříme na postoje uvnitř skupiny a následné chování jedince, je tomu často naopak. Většina autorů se shoduje, že postoje uvnitř skupiny ovlivňují chování jedince více než jeho osobní postoj.

³³ Za pravidelnou či občasnou konzumaci marihuany považuje přijatelnou 45 % osob ve věku 15-19 let, 38 % mezi 20-29, 34 % mezi 30-44, 26 % mezi 45-59 a 19 % ve věku starším 60 let. U alkoholu můžeme pozorovat opačný trend [CVVM 2019].

³⁴ viz Lapierův paradox (1934)

Vztahem postoje a chování se zabýval např. Miller (2000). Namísto toho, aby se ptal, jak chování odráží základní postoje, zaměřil se na to, jak lidé odvozují základní postoje od zjevného chování, vzhledem k tomu, že chování často pouze odráží soulad s předpokládanými normami, a proto může být o postojích neinformativní. Tvrdí, že jedním z důvodů, proč tak často existuje nesoulad mezi postoji jednotlivce a chováním, je paradoxně to, že se lidé ve skutečnosti přizpůsobují normativnímu nesprávnému vnímání založenému na „pluralitní nevědomosti“³⁵. Například lidé, kteří se staví proti nadměrné konzumaci alkoholu, se mohou přesto zapojit do nadměrného pití, protože se mylně domnívají, že většina ostatních relevantních lidí souhlasí s nadměrným pitím alkoholu. Pluralitní nevědomost se může postupem času vyvinout, protože i když se soukromé postoje mohou změnit, lidé často zakládají své normativní přesvědčení na základě chování jiných lidí. Postoje se postupně synchronizují s normativními vírami a chováním. Pluralistická nevědomost tak naznačuje, že chování je více vázáno na vnímané skupinové normy, i když jsou zcela nepřesné, než na soukromé postoje jednotlivců [Miller et al. 2000: 100-103]. To by mohlo vysvětlovat, proč se v některých skupinách vyskytují kladné postoje k užívání alkoholu a marihuany a v jiných negativní.

V podobném duchu spatřují postoj a chování Terry, Hogg a White (2000). Ti tvrdí, že když se lidé kategorizují z hlediska kontextově významné skupiny, existuje proces depersonalizace, který kognitivně, behaviorálně a afektivně asimiluje sebe proti prototypu skupiny. To znamená, že produkuje skupinové normativní chování týkající se postojů, pocitů a chování. Na základě toho se dá očekávat, že konzistence postoje a chování by se měla zvyšovat za podmínek, kdy se lidé silně identifikují se skupinou, pro kterou jsou postoje a chování prototypní nebo normativní [Terry et al. 2000: 74-76].

Když výše zmíněné úvahy vztáhneme k postojům ohledně užívání alkoholu a marihuany, můžeme konstatovat, že příslušnost k určité skupině má tendenci ovlivňovat postoje jedince k dané látce. Ostatně tak to ukazují i šetření CVVM, jak bylo ukázáno dříve. Pozitivní postoj k užívání a uživatelům se může projevit tendencí být k nim tolerantní a spatřovat užívání návykové látky jako neproblematické. Na druhé straně také opakovaným užíváním návykových látek můžeme očekávat vytvoření si kladného postoje k užívání a uživatelům. Na základě ztotožnění se s lidmi, kteří zaujímají pozitivní či negativní postoj, může vzniknout konflikt mezi danými skupinami. Postoje však neexistují ve vakuu. Mimo jiné jsou ovlivňovány normami, které daná skupina zastává. U norem bych se rád pozastavil v následující části.

³⁵ Z anglického originálu *Pluralistic Ignorance*. Více Allport (1924).

2.3.4 Postoje a normy

Normy hrají důležitou roli při utváření postojů adolescentů k návykovým látkám. Norma se považuje za obecné verbalizované pravidlo, jež mají jednající ve svém chování respektovat a které se pro ně pokládá za závazné [Petrušek 1998: 692]. Existuje několik druhů norem. Pro účely této práce je důležité poukázat zejména na sociální normy, tedy takové normy, které jsou utvářeny vlivem interakce a komunikace sociálních aktérů a skupin. Během sociálního vývoje jedinec přejímá a osvojuje si pravidla, zpravidla v jeho rodině, následně ve skupině s jeho vrstevníky. [Kalina 2001: 100]. Na základě tohoto procesu tyto normy předepisují určité chování sociálních aktérů a skupin v různých sociálních útvarech. Chováním podle souladu se sociálními normami jsou aktéři schopni vyjadřovat jak jejich definici situace, tak svou roli v ní.

Jak již bylo naznačeno v předchozí části, sociální normy často produkují chování, které je nekonzistentní s postojem jedince. Normy jsou totiž vlastností situací a skupin, nikoli jednotlivců. Vyvíjejí se prostřednictvím procesů, které mají pouze nepřímé a částečné spojení s charakteristikami a názory těch, kteří jsou jimi ovlivňováni. Proto není překvapující, že normativní chování, které se projevuje ve veřejném prostředí, je pro některé nebo dokonce pro většinu lidí, kteří jej přijímají, nekonzistentní s jejich postojem³⁶. Podle dříve zmíněné Teorie sociální identity je normativní chování pro členy skupiny takové, které zdůrazňuje to, co mají všichni společné, a zároveň je nejvíce odlišuje od členů jiných skupin. Normy tak slouží k udržení integrity a hranic sociálních kategorií [Banaji & Heiphetz 2010: 97]. Lze však očekávat, že se normy na úrovni komunity budou lišit od norem jiné komunity či právních celospolečenských norem. A jak bylo zmíněno v předchozí části, většina autorů se shoduje, že jedinec má tendence přejímat a konat normy v souladu s jeho referenční skupinou, tedy s takovou skupinou, se kterou se jedinec identifikuje a sdílí její hodnoty.

Se sociálními normami může souviset také míra přijatelnosti konzumace alkoholu a marihuany. U alkoholu a marihuany můžeme pozorovat rozdílné toleranční limity, které souvisí s mírou přijatelnosti. Jak šetření CVVM ukázalo, přijatelnost³⁷ je takřka dvakrát vyšší u alkoholu než u konopných drog³⁸. Toleranční limit značí míru, která pomyslně odděluje to, co je ještě možné akceptovat a co nebude sankcionováno a na druhé straně už to, co již jde za akceptovatelnou

³⁶ Viz Goffman *Všichni hrajeme divadlo* (1959)

³⁷ Ve výzkumu konceptualizováno jako přijatelnost konzumace [CVVM 2019].

³⁸ 95 % respondentů u alkoholu označilo přijatelnou pravidelnou či občasnou konzumaci, v porovnání s 53 % u konopných drog [CVVM 2019].

hranici. Jedná se o nepsané, časově a společensky a kulturně proměnlivou míru odchylky od očekávaného chování. Ze šetření vyplývá, že v české společnosti je toleranční limit (v tomto ohledu přijatelnost konzumace) vyšší u alkoholu. Ověření těchto dat budu zjišťovat u již zmíněné první hypotézy.

U každé skupiny a společnosti se dá očekávat rozdílný toleranční limit v souvislosti s rozdílným vnímáním sociálních norem. Na tyto rozdíly má vliv mnoho faktorů. Mezi ně může (kromě individuálních a faktorů na úrovni sociálních vztahů) patřit vnímaná škodlivost, která může být, jak už bylo zmíněno, zčásti formována historickým vývojem látek a mediálním zobrazením.

Perkins s Berkowitzem (2005) přišli s Teorií sociálních norem, kde mapují, jak interakce sociálních norem a významných druhých přispívá k vytváření jedincova postoje k daným látkám. Také oni se domnívají, že vlivy vrstevníků jsou ovlivňovány spíše vnímanými normami (to, co ve skupině považujeme za typické nebo standardní), než skutečnou normou (skutečnou vírou a jednáním skupiny). Jinými slovy, naše chování je ovlivněno mylnými představami o tom, jak naši vrstevníci myslí a jednají. Rozdíl mezi vnímaným a skutečným je mylná představa, která pak vede k tvorbě postojů, které se projeví u podhodnocování či nadhodnocování užívání návykových látek. Přeceňování problémového chování u našich vrstevníků způsobí, že budeme mít vyšší tendenci mít kladný postoj k užívání, naopak podcenění užívání našimi vrstevníky má tendenci utvářet negativní postoj a odradit nás od zapojení do problematického chování. Osobní postoj je tak interně motivovaný a může být odlišný od sociální normy, která je externě motivovaná³⁹ [Berkowitz 2005: 189]. Sociální normy mají něco společného s přesvědčením jiných o jiných v referenční skupině, což se nazývá sociální očekávání [Fishbein 2010: 130].

Vyšší význam norem vrstevníků oproti konvenčním sociálním normám deklarují i další studie. Na obecnější úrovni výzkumy ukazují, že vnímání alkoholu jako normativního a pozitivně přijatelného ovlivňuje jedincův postoj k pití alkoholu, stejně jako k vybírání vrstevníků, kteří také akceptují a pravidelně se zapojují do pití alkoholu [Meisel 2019: 11]. Podobně adolescenti, kteří se pohybují v kohortách s nízkým nesouhlasem užívání marihuany, jsou vystaveni vyššímu riziku během dalšího dospívání, bez ohledu na nesouhlas na úrovni jednotlivce,

³⁹ Pro lepší pochopení uvedu příklad: Student nechce pít na oslavě alkohol, ale vzhledem k očekávání jeho relevantní referenční skupiny bude v souladu se sociální normou napít se alkoholem. Jeho osobní postoj nevede jeho chování. Studenti nechtějí užívat marihuanu, ale dělají tak, jelikož tak dělá i jeho relevantní referenční skupina, nehledě na porušování legálních norem.

vnímané sociální normy či vnímanou dostupnost. Postoj k užívání marihuany je tedy spíš předpověděn vlivem vnímání norem dané kohorty spíš než sociokulturními vlivy (práva a normy) [Keyes 2011].

Fakt, že se jedinci rozhodují spíše na základě hodnot či norem v rámci jedné skupiny, která jim pomáhá při budování identity, může vysvětlit, proč kampaně zaměřené na prevenci užívání návykových látek či na upozorňování na rizika spojená s užíváním nejsou zřejmě tak efektivní, jak by tvůrci takových kampaní mohli očekávat. Ostatně to ukazuje i Fishbein s Azjenem (1980) ve své Teorii odůvodněného jednání (Theory of Reasoned Action). Na příkladu amerických protikuřáckých kampaní poukazující na škodlivost užívání ukazují, proč nemají takovou účinnost. Důvodem je to, že takové kampaně údajně nemají vliv na názory kuřáků na jejich osobní úrovni. Ve vztahu ke kouření existují tři úrovně: Uvědomění (člověk si uvědomuje škodlivost kouření na základě lékařských tvrzení), přijetí (člověk věří, že kouření je škodlivé obecně) a personalizované přijetí (člověk věří, že kouření je nebezpečné jemu osobně). Efekt takových kampaní nebyl naplněn z toho důvodu, že jedinec nedosáhl ani druhého stupně akceptace, a kouření tedy nevnímá jako osobně škodlivé. Proto postoj zůstal nezměněný. Kdyby názor dosáhl personalizovaného přijetí, jedinec by měl tendenci změnit chování, aby chování bylo konzistentní s jejich přesvědčením [Hayesová 2007: 96-101].

2.4 Systematický přehled dosavadního poznání

Z argumentů zmíněných v kapitolách o postojích v souvislosti s chováním a normách vyplývá, že osobní postoje jsou při rozhodování o následném chování (tedy užívání alkoholu a marihuany) silně ovlivněny a často upřednostněny postoji členů naší referenční skupiny. Pro ucelenější pohled na tuto problematiku jsem se rozhodl realizovat systematický přehled dosavadního poznání. Ta mi pomohla identifikovat existující literaturu na téma postojů studentů středních škol k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany. SPDP nabízí výraznou výhodu uplatněním systematického kvantitativního přístupu, pomocí kterého popisuje a integruje výsledky existujících studií do soudržného znázornění současného stavu poznání [Derzon 2007: 232].

Postupoval jsem následovně. Nejprve jsem si stanovil klíčová slova, která odpovídají mému zaměření. Těmito slovy bylo: *substance use, attitude, attitudes, adolescents, young people, students, marijuana, marijuana use, binge drinking, alcohol consumption, drugs, drug abuse, substance use, addictive substances, high school, peer, parent, neighbourhood, influence, factors, social norms a norms*. Tato klíčová slova byla kombinována tak, aby v každém hledání

byl obsažen vztah těchto třech proměnných: název látky, typ prostředí, uživatel a další proměnná. Například jsem zadal „marijuana use high school adolescent peer“ nebo „alcohol consumption high school students social norms influence“ apod.

Tato klíčová slova jsem zadal do vyhledávače Google. Celkově jsem objevil desítky článků, avšak ne všechny jsem zahrnul. To, zda jsem zahrnul daný článek nebo knihu do SPDP, se odvíjelo od toho, zda daný článek splňoval mnou předem definovaná kritéria, která byla následující:

- Článek byl publikován vědcem výzkumné instituce či univerzity v odborném časopise, knize či samostatně a byl recenzován ostatními výzkumníky (vědci) z vědecké obce
- Autor (autoři) článku jasně a zřetelně stanovil/i výzkumné metody, které použil/i pro zkoumání výzkumného problému
- Alespoň jeden z hlavních výsledků byl vztažen k užívání marihuany či alkoholu
- Výsledky byly zjišťovány u adolescentů na středních školách
- Byl dostupný plný text

Skrze tento filtr se vygenerovalo 26 odborných článků odpovídajících mému zaměření. Valná většina se objevila na Google Scholar, odkud jsem byl přeměrován buď přímo na samotný článek, nebo na weby nejznámějších digitálních knihoven, jako je JSTOR, tandfonline, SAGE Journals, NCBI apod. Ve valné většině případů mi byl umožněn přístup (skrze fakultní přihlášení) k článkům, pouze ve třech případech se mi nepodařilo získat plný text, tím pádem jsem tyto články vyloučil z SPDP.

Zvažoval jsem také omezit vyhledávání konkrétním časovým rozhraním. Nakonec jsem od toho ale upustil, jelikož novější články často odkazovaly na starší studie, tím pádem jsem se spíš zajímal o to, zda zjištění mezi takovými články je konzistentní, popř. jaké rozdíly se mezi nimi objevují.

Co ovlivňuje postoje jedinců?

Po důkladné analýze s přihlédnutím k úvahám o postojích zmíněných dříve jsem rozdělil potenciální faktory, které mohou ovlivňovat postoje, na čtyři úrovně. Tři z úrovní následně popíšu. Čtvrté úrovni, faktorům na úrovni společnosti, jsem se věnoval dříve, kam jsem také uvedl několik článků ze systematického přehledu (viz kapitola Postoje).

- Individuální úroveň – faktory specifické k jedinci, jako je věk, pohlaví, příjem či psychosociální problémy, které mohou korespondovat s užíváním marihuany či alkoholu.
- Úroveň sociálních vztahů – nejbližší „sociální bublina“ jedince – členové rodiny (rodiče), vrstevníci (spolužáci, kamarádi). Tyto sociální vztahy mohou napomáhat ke zkušenostem jedince a mohou ovlivnit jeho chování nebo postoje.
- Úroveň komunity – prostředí, ve kterém mohou sociální vztahy nastat, např. škola či místo bydliště.
- Úroveň společnosti – širší sociální faktory, jako jsou média, sociální či kulturní normy a zákony.

2.4.1 Faktory na individuální úrovni

Jak již bylo zmíněno, analýzu a vysvětlení faktorů na individuální úrovni, alespoň co se psychosociálního vývoje týče, lépe vysvětlí psychologické bádání⁴⁰. Nicméně z hlediska sociologického shledávám přinejmenším zajímavé zabývat se rozdíly v pohlaví. Co se týče věku, jsou respondenti v mém výzkumu takřka homogenní, (respektive nevykazují žádné významnější rozdíly, které by nějak zásadně ovlivnily výsledná data), proto jsem se nerozhodl sledovat věk. Jak bude zmíněno v Metodologické části, zaměřím se na studenty starší 18 let.

Vzhledem k tomu, že respondenti nejsou zcela ekonomicky aktivní, nebudu se na individuální úrovni zabývat jejich příjmy. Nicméně na příjem se zaměřím na úrovni sociálních vztahů, a to pomocí zaměření se na socioekonomický status rodičů (měsíční příjem a nejvyšší dosažené vzdělání).

2.4.1.1 Pohlaví

Odlišnosti v postojích k užívání alkoholu a marihuaně byly identifikovány skrze několik výzkumů, avšak povaha těchto odlišností po dlouhou dobu nebyla objevena [Tu et al. 2008: 1438]. Zmíněná studie ESPAD v roce 2019 identifikovala takřka srovnatelnou prevalenci užívání, avšak otázka, zda můžeme identifikovat rozdílné postoje mezi muži a ženami, zůstává nezodpovězena. Co se týče alkoholu, rozdíl mezi pohlavími se snižuje, a to kvůli rostoucímu pití mezi dívkami [NMS 2017-2020].

⁴⁰ Mimo to mi můj výzkumný design neumožňuje taková specifika zkoumat a z pohledu studenta sociologie navíc nemám potřebné znalosti k uskutečnění takové analýzy.

Novější výzkumy naznačují, že muži mají kladnější postoj k užívání alkoholu a marihuany. Schepis (2019) však tvrdí, že ženy sice v průměru zaujímají negativnější postoj k užívání, oproti mužům však mají vyšší tendenci přejít z občasného užívání marihuany na pravidelné užívání [Schepis 2011: 65]. Tu tvrdí, že na ženy efekt referenční skupiny nemá takový vliv, což ovlivňuje i jejich nižší užívání oproti mužům⁴¹. Muži, kteří mají pozitivní postoj k užívání a sami ji užívají pravidelně, jsou oproti ženám méně spokojeni s rodiči, ale i školním prostředím [Tu et al 2008: 1458]. To je v protikladu se zjištěním Dir (2017) ohledně alkoholu, který tvrdí, že dívky mohou být citlivější na tlak vrstevníků, aby zapadly a zapůsobily na ostatní, zatímco stereotypy mužských genderových rolí ohledně nárazového pití⁴² mohou být pro chlapce spíše rizikovým faktorem [Dir 2017]. Podobně Schulte [2009] tvrdí, že zatímco určité biologické a psychosociální faktory dopadají na muže i ženy podobně, kvůli sociální faktorům je ovlivňují odlišně. Těmito faktory jsou například socializace do tradičních genderových rolí a rozdílné vzorce vztahů s vrstevníky či rodiči [Schulte 2009: 542]. Co se týče pohlaví, zaměřím se pouze na to, zda existují statisticky významné rozdíly ohledně zkušeností s marihuanou či alkoholem mezi mužem a ženou.

2.4.2 Faktory na úrovni sociálních vztahů

Ohledně faktorů na úrovni sociálních vztahů však sociologie může hrát prim, jelikož nabízí několik teorií, které části tvorby postojů přisuzují právě charakteru sociálních vztahů. Významní druzí a referenční skupina mají vliv prostřednictvím modelování svého konkrétního chování nebo sdílení hodnot týkajících se chování nebo jejich očekávaných výsledků. Zde se zaměřím na roli vrstevníků a následně i rodiny při utváření postojů studentů.

2.4.2.1 Vrstevníci

Teorie sociálního učení a Teorie diferencované asociace mohou pomoci při vysvětlování přejímání postojů a následného chování. Jak ukazuje nespočet výzkumů, vztahy mezi vrstevníky jsou považovány za klíčový faktor při tvorbě postojů k užívání jak alkoholu [Bates & Labouvie 1995; Curran, Stice & Chassin 1997], tak i marihuany (například Collins 2011; White 2006; Walker 2011; Perez 2010). Studenti, kteří mají přátele užívající marihuanu, mají vyšší tendenci být tolerantní k uživatelům a jsou náchylnější k užívání [Collins 2011; Perkonig 2008; Andrews 2002; Brankovic 2013].

⁴¹ Prevalence nižšího užívání u žen je tak v protikladu se zjištěním ESPAD.

⁴² V angličtině jako binge drinking

Vliv vrstevníků v referenční skupině má vliv jak na postoj, tak i na užívání. Zvýšení podílu blízkých přátel a spolužáků, kteří užívají marihuanu o deset procent, zvýší pravděpodobnost individuálního užívání marihuany přibližně o pět procentních bodů [Ali 2011]. Ukazuje se, že platí i opačná situace. Čím méně má jedinec přátel, kteří užívají marihuanu, tím nižší je jeho tolerance k jejím uživatelům a snižuje se pravděpodobnost jeho užívání [White 2006]. Obdobně to platí i pro první užití. Asociace s uživateli marihuany predikuje prvotní užití jedince [Kosterman 2000]. Perez tvrdí, že tato asociace s uživateli marihuany je silnější pro ženy [Perez 2009].

Co se týká alkoholu, situace je podobná. Gaughan (2016) například tvrdí, že vliv vrstevníků je nejkonzistentnějším prediktorem vzorců pití alkoholu u dospívajících. Podobně, dospívající a jejich přátelé vykazují více podobného chování při užívání alkoholu, než by se dalo očekávat bez jejich přátel [Mundt 2012]. Ennet (2006) dochází k podobným výsledkům, a to prostřednictvím analýzy sociálních sítí, kdy tvrdí, že adolescenti v méně hustých sítích a sítích s vyšší prevalencí kouření marihuany a pití alkoholu častěji užívali marihuanu a pili alkohol. Vzájemná tolerance a schvalování užívání alkoholu přímo souvisí s konzumací alkoholu mezi mládeží [King 2012: 374].

2.4.2.2 Rodiče

Také rodiče a jejich vzdělání, příjem, zkušenosti s alkoholem či marihuanou mohou ovlivnit postoje jejich dětí (adolescentů), což může mít vliv na jejich následné vnímání. Humensky (2010) tvrdí, že vyšší vzdělání rodičů je spojeno s vyšší tolerancí konzumace alkoholu a marihuany u adolescentů. Vyšší příjem rodičů je následně spojen s vyšší mírou nárazového pití a užívání marihuany [Humensky 2010]. Toto zjištění je v rozporu s dřívějšími výzkumy, které tvrdí opak – adolescenti, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, mají nižší pravděpodobnost užívat návykové látky a pít alkohol [Hamilton 2009]. To ukazuje i Friestad (2003).

Jak se tedy zdá, ohledně vzdělání a příjmu rodičů, situace není tak jasná, jako tomu bylo u vlivu vrstevníků. Zajímá mě, jak se bude situace mít v mém výzkumu. I přes to, že socioekonomické pozadí rodiny patrně má nějaký vliv, nabízí se otázka, do jaké míry tento vliv ovlivňuje postoje potomků. V mém výzkumu se budu alespoň snažit ověřit, zda socioekonomické pozadí respondenta ovlivňuje jeho postoj k marihuaně a alkoholu (viz Hypotéza č. 4).

Rodinná struktura, zejména v době dospívání, může hrát výraznou roli při utváření postojů a při procesu výběru referenční skupiny. Oslabená rodinná vazba a zapojení se do rodinných vztahů zvyšuje pravděpodobnost asociace s vrstevníky z referenční skupiny, která zaujímá

pozitivní postoj k užívání drog. Platí i opačná situace. Menší zapojení rodiny a zvýšené vztahy s vrstevníky tolerujícími užívání drog zvyšují pravděpodobnost zahájení užívání marihuany a častější frekvenci užívání [Hoffmann 2009; Juon 2011].

Fungující komunikace s rodiči, jakožto předpoklad pro zapojení se do rodinných vztahů, má významný vliv na formování negativního postoje vůči užívání návykových látek. Mimoto slouží jako „ochranný faktor“ před jejich užíváním. Farhat (2011) například ukázal, že znalosti otců o aktivitách jejich potomků jsou důležitým faktorem při prevenci jejich dětí před užíváním marihuany, a to pomocí formování negativního postoje adolescenta k marihuaně. K podobnému zjištění dochází i Dever (2012), bez ohledu na to, zda se jedná o otce či matku. Musick (2008) na druhé straně našel silný vztah mezi pozitivním postojem matky k pití alkoholu a užívání marihuany. Život s vdanou matkou, kdy v domácnosti žije také otec, je spojen s nižší tolerancí užívání návykových látek⁴³.

Na druhé straně, vychovávání adolescenta bez přítomnosti biologického otce má potenciál vyvinout tendence k pozitivnímu vnímání užívání návykových látek. Adolescenti, jejichž matky se nevdaly, brzy se nerozvedly, nikdy se znovu nevdaly, nebo se rozvedly a znovu vdaly, mají vyšší náchylnost k pozitivnímu postoji užívání návykových látek [Mandara 2011]⁴⁴. Tato forma rodinné struktury mající potenciál vyšší náklonosti jedince k užívání platí i v případě, kdy jeden z rodičů má kladný postoj k užívání marihuany založený na osobní zkušenosti [Swift 2008: 1364].

Je nutné si uvědomit, že vlivy vrstevníků a rodičů neexistují ve vakuu, nýbrž se prolínají. Ostatně jak ukázal například Tang (2009), vlivy rodičů a vrstevníků jsou proměnlivé podle věku. Oba vlivy mají významný vliv během rané adolescence, vliv vrstevníků se pak zvyšuje v pozdních fázích adolescence. Efekt rodičovství fungoval jako primární „tvůrce postojů“, avšak efekt „vyprchal“ během pozdějších fází adolescence. Výsledky tedy ukazují posun od vlivu rodičů k většímu vlivu vrstevníků [Tang 2009: 195]. Heavyrunner (2010) dodává, že sociální vazby s rodiči ovlivňují jedince méně, než jejich vazby s vrstevníky či s komunitou (Heavyrunner 2010: 277). Na druhé straně, King (2012) přikládá oběma skupinám stejnou váhu, a to jak u alkoholu, tak i u marihuany (obdobně také Pinchevsky 2012). Vlivy sociálních skupin jsou proměnlivé také v závislosti na tom, zda jedinec žije na venkově či ve městě. Ve

⁴³ Musick však tvrdí, že toto není statisticky významné pro pití alkoholu.

⁴⁴ Článek naznačuje, že to platí pouze pro muže [Mandara 2011].

městech měli větší vliv na postoje vrstevníci, zatímco na vesnicích spíše rodina [Clark 2011: 215].

Výše zmíněné argumenty (a také Teorie sociálního učení a Teorie diferenciované asociace) potvrzují, že existuje vztah mezi postoji adolescenta a jeho vrstevníků či rodiny. Převažují také výzkumy, které dokládají, že vrstevníci v době adolescence mají větší vliv na postoje jedince než jeho rodiče. Z toho vyplývá, že sociální skupiny v blízkém sociálním prostředí mají vliv na postoje k užívání alkoholu a marihuany. Na základě toho jsem stanovil pátou hypotézu, ve které jsem stanovil, že Z toho vyplývá i má poslední hypotéza, kterou se budu snažit ověřit, zda postoje rodičů a vrstevníků respondentů k užívání marihuany a alkoholu mají vliv na postoje respondentů (Hypotéza č. 5).

2.4.3 Faktory na úrovni komunity

Jak bylo zmíněno, také místa, ve kterých dochází k formování sociálních vztahů, mají tendenci formovat postoje jedince k užívání a uživatelům. Mapování na této úrovni je obzvláště důležité pro porovnání mezi jednotlivými školami. Každá škola má totiž jiná specifika, a tak lze očekávat, že tato specifika budou mít významný vliv na tvorbu jedincova postoje. Uplatňuje se zde vliv vrstevníků. To by mohlo vysvětlovat, proč na některých školách je relativně mnoho uživatelů a na některých relativně málo [Ennett 1997: 66]. Ostatně NMS i studie ESPAD dlouhodobě ukazují, že zkušenosti s konopnými látkami i se všemi sledovanými nekonopnými drogami byly nejnižší mezi studenty gymnázií (včetně víceletých) a naopak nejvyšší mezi studenty odborných učilišť [ESPAD 2015; 2019: 8; NMS 2018; NMS 2019: 52]. Rád bych ověřil, zda studenti nematuritních oborů zaujímají odlišné postoje k marihuaně oproti studentům gymnázia (viz Hypotéza č. 4). Pokud ano a pokud bude objeven pozitivnější vztah u studentů odborných učilišť, můžeme tak potvrdit výsledky CVVM i ESPAD na mém výzkumném vzorku, což nepřímo indikuje, že postoje studentů s užíváním či neužíváním souvisí.

Zjištění této hypotézy je nezbytné, jelikož rozdíly v četnostech užívání je těžké vysvětlit pouze při zaměření se na školy jako takové. Některé studie se zaměřují na nalezení četnosti užívání alkoholu či marihuanu skrze oslovení učitelů, kteří indikují, zda studenti užívají alkohol či marihuanu, a to před či během výuky nebo ve volném čase (viz Kuntsche 2006). Tobler (2011) tvrdí, že prevalence užívání souvisí se školní organizací a pedagogikou. Takové studie se z mého pohledu však nezaměřují na příčinu, nýbrž na výsledek, který je formován jak osobními, tak i sociálními charakteristikami žáků. Je patrné, že škola jakožto instituce má významný vliv na následné formování postojů, avšak to, že se žák rozhodne navštěvovat tu či onu školu, závisí

na celé řadě faktorů. Pro účel této práce se chci proto vyhnout věnování pozornosti preventivním opatřením a fyzickému prostředí školy a zaměřit se na školu jako na místo, ve kterém probíhají sociální interakce, které umožňují vytvářet si postoje k návykovým látkám, což může mít vliv na následné užívání alkoholu a marihuany. Školní systém sice hraje významnou roli v poskytování informací ohledně škodlivosti návykových látek, což může ovlivnit tolerance jedinců k užívání či neužívání návykové látky a následně přispět k formování či změně jejich postoje, otázkou ale zůstává, do jaké míry je toto efektivní. Zdálo by se dost logické, že když se studentům poví o škodlivých následcích, tak se rozhodnou to nedělat. Nicméně jak jsem uvedl v kapitole o postojích, tyto normy mohou být v rozporu s přijímanými normami uvnitř skupiny. Do hry vstupují i jiní sociální aktéři, kteří často před nástupem na střední školu formují postoje studentů.

S prostředím studentů souvisí také dostupnost a nabídka alkoholu či marihuany. Smart (1980) tvrdí, že v některých školách je nabídka a dostupnost vyšší než ve školách jiných. V jeho výzkumu měla dostupnost, která je podle něj výsledkem jak psychologických, tak i sociálních okolností, významný vliv na výpovědi studentů ohledně jejich užití [Smart 1980: 47]. Podobně také Lindstrom (1998) tvrdí, že pozitivní postoj k užívání návykových látek má za následek zvýšenou poptávku a následně nabídku spojenou s dostupností.

S dostupností souvisí i míra přijetí či užívání v prostředí jedince. Podmínky, ve kterých jedinec žije (v tomto případě bráno ze sousedského hlediska), ovlivňují jeho postoj k užívání dané látky, stejně jako pravděpodobnost výskytu takového chování. Tak to alespoň do určité míry spatřují zastánci Teorie sociální dezorganizace. Například Boardman (2001) tvrdí, že sousedství ve znevýhodněných lokalitách⁴⁵ má významný efekt na utváření postojů k návykovým látkám, a to dokonce vyšší než socioekonomický status na individuální úrovni či další sociodemografické faktory. Podobně také Ford (2017) tvrdí, že adolescenti žijící v sousedství s vyšší úrovní sociální dezorganizace častěji tolerují užívání návykové látky.

Na druhé straně však Brenner (2011) tvrdí, že užívání alkoholu se sice lišilo v různých typech sousedství, avšak neexistuje přímá podpora tohoto argumentu, jak by se dalo očekávat z Teorie sociální dezorganizace (podobně také Johnson 2000). Výsledky tedy nejsou konzistentní. Jsem si vědom, že sousedství může ovlivňovat naše postoje, nicméně bych upřednostnil zaměření se na faktory na úrovni sociálních vztahů. I v sousedství se totiž formují postoje blízkými lidmi spíše než fyzickým prostředím jako takovým. Charakter sousedství zmíněný výše může

⁴⁵ V angličtině jako *neighbourhood disadvantage*. Indikátory jsou tradičně chudoba a nezaměstnanost.

ovlivňovat šance užít či neužít látku, ale domnívám se, že i tak jsou postoje tvořeny právě sociálními vztahy. Pro zkoumání efektu susedství bych navíc zvolil jiný výzkumný design⁴⁶.

2.5 Diskuze

Dosud teoretická část umožnila debatovat o možných faktorech ovlivňujících postoje, včetně jejich částečného ověření a zmapování pomocí systematického přehledu dosavadního poznání. Ve své podstatě jsem indikoval tři oblasti faktorů, které mají potenciál formovat postoje jedince: individuální predispozice (včetně jedincovy zkušenosti), sociální vztahy a faktory na úrovni společnosti. Poukázal jsem na fakt, že souhra těchto tří faktorů definuje jedincův postoj. Tyto tři oblasti se navzájem prolínají. To poukazuje na hloubku komplexity a problematiky postojů a faktorů, které je ovlivňují. Pro lepší pochopení je proto nezbytné začít u zaměření se na jednu skupinu potenciálních faktorů ovlivňujících postoje. Dříve jsem nastínil, že faktory spojené s jedincovým charakterem nejsem schopen zkoumat. Totéž bylo naznačeno také u celospolečenských faktorů, u kterých jsem však poukázal na možný rozpor mezi uznávanými normami na úrovních skupin a mezi nimi. Se skupinami souvisí i vnímání daných norem, které se projevuje v tvorbě skupinového Já jedince chovat se určitým způsobem. Odlišnosti v tomto chování pak od sebe mohou distancovat jednotlivé skupiny. Poukázal jsem také na vztah postoje k chování a jak je toto chování formováno sociálním prostředím.

Nejdůležitějším pro tuto diplomovou práci se jeví faktory na úrovni sociálních vztahů. Jak je patrné z Teorie sociálního učení, jedinci se postojům a chováním učí od svých významných druhých, kteří se v době dospívání mohou proměňovat. Tuto proměnu je vhodné pozorovat právě v tomto období, jelikož nám umožňuje lépe se orientovat v dynamické proměně významných druhých, u kterých musíme mít na paměti jejich charakteristiky. Samozřejmě, jak jsem už zmínil, obraz by byl neúplný, pokud bychom vynechali jedincovy predispozice, stejně jako širší, celospolečenské faktory. Spatřuji však užitečné nasadit klapky na oči a zabývat se vlivem významných druhých na postoje a při tom mít na paměti další faktory, které vstupují do hry.

Systematický přehled dosavadního poznání potvrdil, že významní druzí mají hlavní vliv při přejímání postoje a případném následném chování. V době adolescence se jako „nejdůležitější“ významní druzí jeví vrstevníci jedince, nicméně také rodiče a jejich charakteristiky mají očividný vliv. Na tyto dvě proměnné proto shledávám důležité se zaměřit v mém výzkumu,

⁴⁶ Zde by se nabízelo provést kvalitativní výzkum (etnografií), a to formou ať už zúčastněného či nezúčastněného pozorování tak, jak tomu bylo například v knize *Street Corner Society* (1943).

s přihlédnutím k rozdílům mezi danými skupinami (studenti gymnázia a nematuritních oborů). V tomto duchu, tedy zaměřením se na faktory sociálních vztahů, na rodiče a vrstevníky a na meziškolní rozdíly, je koncipována praktická, metodologická část, které se věnuji na následujících řádcích.

3 Metodologická část

V metodologické části se zaměřuji na podrobný popis praktické části mé diplomové práce, ve které bych rád popsal, jakým způsobem a z jakého důvodu jsem zvolil patřičný výzkumný design, mající především tři hlavní cíle: Dosáhnout cílů výzkumu, dostat odpovědi na stanovené výzkumné otázky a potvrdit či vyvrátit hypotézy. Cíle, otázky a hypotézy jsem přiblížil v kapitole 1.1. To, jak jsem postupoval, abych dostal odpovědi na výzkumné otázky, popisuje obsáhlejší kapitola, spadající obecně pod výzkumný design. Oddíl Metodologické části v závěru také obsahuje etické aspekty, ze kterých jsem vycházel v mém výzkumu.

3.1 Výzkumný design

K tomu, abychom mohli zjistit odpovědi na výzkumné otázky a hypotézy, je vždy zapotřebí zvolit odpovídající výzkumný (research) design. Rád bych zde přiblížil obě slova – výzkum a design.

Výzkum je opatrným a systematickým způsobem řešení problémů a získávání nových poznatků [Thomas et al. 2011]. Výzkum lze také definovat jako systematický proces objevování a rozvoje lidských znalostí. Mělo by to vyřešit anebo inovativně přispět k existujícímu souboru znalostí [Gratton & Jones, 2010]. Aby se něco mohlo považovat za výzkum, musí to být systematické a metodické ve svém přístupu a postupech a musí splňovat příslušné normy a standardy pro platnost a spolehlivost.

Design se v zásadě týká cílů, použití, účelů, záměrů a plánů v rámci praktického omezení místa, času, peněz a dostupnosti výzkumného pracovníka [Hakim 2000].

Design výzkumu je celkový plán pro propojení koncepčních výzkumných problémů s relevantním a dosažitelným empirickým výzkumem. Jedná se o dotaz, který poskytuje konkrétní směr pro postupy ve výzkumu. Jedná se o postup krok za krokem, který přijme výzkumný pracovník před zahájením procesu sběru a analýzy dat, aby bylo možné platným způsobem dosáhnout cíle výzkumu. Podstatou designu výzkumu je převést výzkumný problém do dat pro analýzu tak, aby poskytoval relevantní odpovědi na výzkumné otázky za minimální cenu [Creswell 2014]. Kerlinger (1986) popisuje design výzkumu jako plán, strukturu a strategii vyšetřování, která je přijata s cílem získat odpovědi na výzkumné otázky s optimální kontrolou proměnných.

3.1.1 Metodologický přístup

V sociálních vědách rozlišujeme tři přístupy: kvantitativní, kvalitativní a smíšený. Tyto přístupy mají své patřičné charakteristiky, které jsou patrné v celém výzkumu: od teoretických východisek přes práci s empirickými daty po finální produkt výzkumu. Objevuje se celá řada autorů, kteří identifikují rozdíly ve všech těchto částech výzkumu. Například Bryman (2004) pozoruje odlišnosti na teoretické rovině (dedukci a indukci) v epistemologické (interpretivismus oproti exaktním přírodním vědám) a v rámci ontologické rozdíl mezi konstruktivismem a objektivismem [Bryman 2004: 21].

Jak blíže uvedu a vysvětlím v následující kapitole, rozhodl jsem se pro kvantitativní výzkum. V kvantitativním výzkumu většinou převádíme empirické vztahy do číselných. Pomocí kvantitativních metod výzkumník usiluje o měření neodlučitelných vlastností objektů zkoumání. Pracuje se zde proto se statistikami či čísly, které výzkumníkovi umožňují kvantifikovat svět [Stockemer 2019: 8]. V kvantitativním výzkumu zpravidla testujeme hypotézy pomocí systematického a objektivního sbírání dat. Za nejčastější metody sběru dat se zde používají standardizované dotazníky, interview, případně obsahová analýza dokumentů. Analýza dat je následně provedena skrze statistické procedury, obvykle pomocí statistických software, jako je SPSS, R, JASP, Stata apod.

3.1.2 Metoda sběru dat

Na základě výzkumného problému, výzkumných cílů a stanovených hypotéz jsem se v této práci rozhodl postupovat podle kvantitativního metodologického přístupu, a to konkrétně pomocí dotazníku, uskutečněného metodou CAWI. V následujících řádcích popíšu argumenty, proč jsem zvolil zrovna tento přístup a metodu sběru dat.

Na postoj se dá pohlížet oběma přístupy⁴⁷. Kvalitativní přístup umožní získat celistvější postojové informace respondentů, kvantitativní zase přináší možnost získat data od většího množství respondentů. Co je ale důležitější, existují metody měření v kvantitativním přístupu (např. Likertova škála či Sémantický diferenciál), které mají ve zkoumání postojů dlouhou historii. Kromě toho v mém výzkumu usiluji o analýzu výpovědí většího počtu jedinců. V případě kvalitativního přístupu by bylo jak časově, tak analyticky náročné interpretovat data

⁴⁷ Nabízí se i kombinace obojího. Původně bylo plánováno použít smíšený výzkum. Nakonec jsem z tohoto plánu ustoupil. Důvodem byla koronavirová situace. Ta zamezila mému plánu osobně zrealizovat kvalitativní část výzkumu kvůli mé obavě z neochoty respondentů se zúčastnit rozhovoru či nemožnosti na základě vládních opatření.

na úrovni škol. Navíc, kvantitativní přístup umožňuje porovnávání mezi skupinami, vycházející z číselné povahy dat. Tato vlastnost je v tomto výzkumu velkou výhodou, jelikož také umožňuje určení míry souhlasu či nesouhlasu mezi respondenty dvou škol [Yauch & Steudel 2016: 473].

Mimoto, valná většina výzkumů na téma postojů studentů, které jsem ukázal v teoretické části, využívá kvantitativního měření a statistických metod analýzy. V podobném duchu chci proto postupovat také já. Chystám se totiž na výzkumném vzorku ověřit již existující data vycházející z NMS a také se pokusím nalezení jiných, doposud nepozorovaných faktorů, které by mohly na data mít statisticky významný vliv.

Jelikož se tato studie zabývá postoji studentů středních škol k marihuaně a alkoholu, bylo vhodné zvolit právě dotazníkové šetření. Dotazníkové šetření se často používá ke zjištění postojů, přesvědčení, hodnot, demografických údajů, chování, názorů, přání a zvyků lidí s cílem porozumět vztahům mezi těmito proměnnými. Tento typ výzkumu tedy odpovídá zamýšlenému účelu této studie.

3.1.2.1 Problémy s měřením postojů

Postoje skýtají několik problémů, a to jak metodologických, tak i praktických. Největší problém se skrývá v samotném měření postojů. Jelikož jsou postoje složité vlastnosti jedinců, není dostačující na ně odpovědět prostřednictvím jedné či několika málo otázek. K měření postojů je třeba využít sadu indikátorů, na jejichž základě vytváříme indexy a škály. Z metodologického hlediska postoj označuje jakýsi hypotetický konstrukt, který implikuje pravděpodobnost či pravidelnost výskytu daného chování.

Avšak jak už jsem uvedl v teoretické části, několik autorů poukazuje na fakt, že jednání respondenta nemusí vždy korelovat s jeho příslušnými postoji. Wicker (1969) například zjistil, že tato korelace je minimální, jelikož v praxi se vždy projevují jak situační, tak i osobnostní intervenující proměnné. Na druhé straně, sociologii zajímá, co si lidé myslí. Je třeba se tak spokojit s tím, že asi nikdy není možné znát „skutečné postoje“, ale jen odpovědi v dotaznících. Vávra (2006) tvrdí, že neexistuje obecný návod na to, jak se přes tato problematická místa dostat a bojovat s nimi. Je zapotřebí je co nejvíce zredukovat pomocí vhodných technických procedur měření. Pomocí reliability a validity je třeba teoretický konstrukt transformovat do měřitelných indikátorů, a to pomocí operacionalizace [Vávra 2006: 10].

Bourdieu (1993) kritizuje obecně veřejné mínění, ve kterém tvrdí, že veřejné mínění v podstatě neexistuje. Problematickým shledává fakt, že se od každého účastníka výzkumu očekává, že

má na danou věc názor. Avšak každý člověk ve společnosti má odlišný přístup ke kulturním, sociálním a ekonomickým zdrojům a má odlišný habitus. To vede k tomu, že lidé ve veřejném mínění mohou být tázáni na otázky, nad kterými ještě neuvažovali. Tento jev však není způsoben jejich nezájmem, nýbrž efektem struktury společnosti. Ve finále tak Bourdieu znovu implikuje myšlenku nerovného rozdělování zdrojů způsobeného společností jakožto mechanismem, který toto rozdělení umožňuje, která taktéž definuje, co jsou důležité společenské problémy.

I přes tuto kritiku se domnívám, že je vhodné tento výzkum uskutečnit. Kritika Bourdieu je spojována především s veřejným míněním ve vztahu k politickému spektru, kdy je kritizován zejména vztah průzkumů k demokracii. Postoje k návykovým látkám sice v určitých momentech mohou mít takový charakter (např. při projednávání legalizace marihuany), ve většině případů se však ale jedná o téma, které není přímo spojené s politikou, nýbrž „pouhým“ vnímáním dané látky, které je taktéž efektem struktury společnosti. Shledávám důležité pohlížet na průzkumy jako na zachycené názory několika málo lidí v jednom konkrétním okamžiku.

Další úskalí představuje samotná povaha užívání návykových látek. Jelikož se jedná o jednání, které ne všichni jedinci akceptují, tolerují či jej spatřují jako sociálně žádoucí, může být odpovídání na citlivé otázky ovlivněno sociálními normami, což nemusí vždy odpovídat tomu, jaký postoj respondenti skutečně zaujímají. Tento vliv sociálních norem na odpovědi respondentů se označuje jako sociální desirabilita. V důsledku působení sociálních norem mají lidé v dotazníkových šetřeních tendence vypovídat o svém chování a postojích v souladu s těmito normami, protože chtějí nabídnout co nejlepší obraz sebe samých. To pak zásadně ovlivňuje validitu dat. Lidé své postoje v dotaznících mohou formovat tak, aby byly konformní s tím, o čem se domnívají, že je správné. A právě názor na to, co je správné, je formován prostřednictvím sociálních norem [Chylíková 2011: 187]. V případě této práce by mohly být problematické právě otázky týkající se užívání či zkušenostmi s návykovými látkami samotnými respondenty či jejich postoji vůči uživatelům. Objevují se i metody, jak měřit sociální desirabilitu⁴⁸, nicméně žádná z nich není všespásná a navíc jsou vhodné spíše pro psychologického bádání.

Problém se sociální desirabilitou se tak může objevit i v mé práci. Jedním z mála způsobů, jak alespoň částečně zredukovat tento jev, je zajištění striktní anonymity. Na některé citlivé otázky

⁴⁸ například pomocí MC (Marlowe-Crowneova) škály.

také budou namísto přímého dotazování použity projekční otázky neboli viněty (více v následující kapitole) se snahou o co největší redukci sociální desirability.

3.1.2.2 Dotazníkové šetření

Jelikož je dotazník prostředkem, skrze který jsem získal data potřebná k analýze výzkumného problému, je samotná tvorba dotazníku patrně nejsložitějším metodologickým procesem. Je třeba dát pozor na technické, ale i grafické aspekty dotazníku. Na rozdíl od některých kvalitativních metod je postup u tvorby dotazníku mnohem více standardizován. Tím nechci tvrdit, že jeden postup tvorby dotazníku by seděl pro všechny dotazníky s různými výzkumnými záměry. Chci ale podotknout, že jednotlivé aspekty, které je třeba při tvorbě dotazníku zvažovat⁴⁹, pramení a podléhají obecnějším zákonitostem vycházejícím z dlouhodobé praxe kvantitativního výzkumu. Pro účely této práce byl konkrétně zvolen standardizovaný dotazník. K tomu, aby se výzkumník snažil co nejvíce eliminovat chyby při tvorbě dotazníku, které ve finálním výsledku mohou vést ke znehodnocení dat, je podle mého názoru vhodné kromě standardních učebnic a příruček sociologického výzkumu pohlížet na technické aspekty výzkumu humanistickým přístupem. Takový úhel pohledu podává Disman (2000), jehož kniha mi posloužila jako praktická příručka ještě před samotnou tvorbou dotazníku. Finální podoba dotazníku je přiložena v příloze č. 1. Vzhledem ke stanoveným otázkám a charakteru výzkumu bylo v některých případech nutné použít Likertovu škálu, ve které respondent například hodnotil, do jaké míry souhlasí s konkrétním tvrzením.

U otázek náchylnějších k sociální desirabilitě jsem usoudil, že je vhodnější tázat se pomocí nepřímých, projekčních otázek neboli vinět⁵⁰. V projekčních otázkách je předložen krátký příběh, u kterého má respondent za úkol zvolit jedno z nabízených řešení. Taková otázka má potenciál zredukovat sociální desirabilitu, zejména u otázek týkajících se sociálních stigmat, za což postoje k užívání marihuany či alkoholu může být považováno. Disman (2000) tvrdí, že projekční otázky, aplikované střízlivě a kriticky mohou být užitečné. Zároveň je třeba brát v potaz jejich sekundární vlastnost: Projektové otázky mohou oživit dlouhý a jednotvárný dotazník nebo interview [Disman 2000: 155]. Mezi další výhody patří vyšší interní validita či vyšší flexibilita [Lavrakas 2008]. Viněty jsou v porovnání s konvenčními otázkami z dotazníku méně abstraktní a více realistické [Atzmuller & Steiner 2010: 53].

⁴⁹ Z technického hlediska je třeba dát pozor např. na řazení otázek - od obecných ke konkrétním, od neosobních k osobním, od jednoduchých ke složitým), a to při zachování otázek uspořádaných do bloků pomocí tematických okruhů. Pozornost je nutné také věnovat počtu otázek – je potřeba ptát tolik otázek, kolik je nutné, ale ne více. Nadměrné množství může být pro respondenta vyčerpávající [Stockemer 2019: 38].

⁵⁰ Více se konstrukcí a interpretací vinět v sociálním výzkumu zabývají Hughes a Huby (2004).

3.1.2.3 CAWI

Objevuje se několik způsobů, jak administrovat dotazníky. Pro účel této práce byly zamýšleny dva způsoby: vyplňování dotazníku pomocí tazatele (PAPI) a dotazování přes webové rozhraní (CAWI). Nakonec byla zvolena druhá varianta, a to kvůli koronavirové situaci (více v části Oslovení respondentů).

A teď už k samotnému CAWI. CAWI je internetová výzkumná metoda, ve které respondent vyplňuje dotazník na internetu. Dotazník je vyplněn většinou pomocí softwarového programu na příslušné internetové stránce. Vytvořený dotazník je následně odeslán respondentům, kteří jej vyplní. Vyplněné dotazníky je pak možné analyzovat prostřednictvím dané internetové stránky, na kterých byl dotazník vyplněn. Výhodou takového přístupu je snadné rozesílání mezi respondenty – stačí poskytnout webový odkaz. Oproti papírovým dotazníkům je také levnější. Mimoto je zde do určité míry eliminován vliv tazatele na respondenta, jelikož s respondenty vůbec nemusí přijít do kontaktu. To však může být i rizikem, kdy si respondent nemusí být jistý např. s konkrétní otázkou a nemůže se tazatele zeptat. Toto by však mělo být ošetřeno pomocí legend k jednotlivým otázkám. Negativem také může být nedůvěra k výzkumníkovi.

Pro tvorbu dotazníku jsem využil server click4survey.cz. Oproti české konkurenci (např. [survio](http://survio.cz), vyplnto.cz či [quanda](http://quanda.cz)) u této platformy shledávám tři hlavní výhody: Je levnější, obsahuje uživatelsky nejpřívětivější design (což může mít pozitivní vliv na návratnost dotazníků) a nejzásadnější výhodou je ta, že vyplněná data se dají převést do SPSS, což bude také program, ve kterém budu data analyzovat (více v kapitole Metody analýzy dat).

3.1.3 Validita a reliabilita

Kvalita měření je určována validitou a reliabilitou. Validita označuje platnost měření. Pomocí validity zjišťujeme, zda v našem výzkumu měříme to, co jsme plánovali měřit. Uvažování o validitě nám pomůže odpovědět na otázku, zda námi použitý nástroj je schopný měřit a zjišťovat to, co měřit a zjišťovat má. Kvůli tomu je validita nejdůležitějším kritériem daného nástroje. Pokud nástroj není validní, není možné dosáhnout ani reliability. Na druhé straně však dobrá reliabilita nemusí nutně znamenat dobrou validitu [Chylíková 2015: 25].

Existuje několik typů validit, respektive technik pro kontrolu validity. Disman (2000) rozlišuje tyto techniky do několika skupin: kontrola validity založená na srovnání s vnějším kritériem, na obsahu měřeného jevu, konstruovanou validitu a zjevnou validitu [Disman 2000: 63-65]. Každou z technik je možno aplikovat pouze v určitých situacích. Pro účel této práce bych se rád zastavil u posledních dvou zmíněných.

Konstruovaná validita udává míru vztahu mezi testem a teoretickým konceptem [Heale & Twycross 2015: 66]. Konstruovaná validita je doložena, pokud je v datech zjištěn takový vztah mezi daným indikátorem a dalšími proměnnými, jaký bychom a priori očekávali na základě teorie [Kreidl 2005: 106]. Dalo by se říct, že tato validita by byla pro ověření, zda otázky v dotazníku měří to, co mají, vhodným nástrojem. Pomocí výsledků tohoto výzkumu by se dalo prokázat, zda proměnné stanovené na základě teorie a existujících dat (např. NMS) tvoří mezi sebou vztahy. V tomto ohledu budu vycházet z měření ESPAD, NMS a CVVM, kdy mi data budou sloužit jako teorie. Vzhledem k tomu, že nějaké otázky v dotazníku jsou přežaty právě z těchto dvou měření, spoléhám se na tuto konstruovanou validitu a „stojím na ramenou obrů“.

S prostým spoléháním se na výzkumnou instituci CVVM a NMS souvisí i nejuzádnější technika kontroly validity, a to zjevná validita. V této validitě výzkumník spoléhá na to, že zkrátka existuje vztah mezi zkoumaným jevem a naším měřicím nástrojem. V podstatě označuje rozsah, do kterého se měření jeví být vztaženo k určitému konstruktu. Disman tento typ označuje jako „*eufemismus pro situaci, kdy kontrola validity nebyla provedena vůbec*“ [Disman 2000: 67]. Avšak zjevná validizace se týká také vzhledu dotazníku. Taherdoost (2016) dodává, že zjevná validita vyhodnocuje měřicí nástroj z hlediska proveditelnosti, čitelnosti, konzistence stylu a formátování⁵¹. Zjevná validita tak odkazuje na výzkumníkovu subjektivní hodnocení výzkumu a na relevanci měřicího přístroje ohledně toho, zda se položky v nástroji zdají být relevantní, rozumné, jednoznačné a jasné [Oluwatayo: 2012 392].

Reliabilita pak označuje spolehlivost, přesnost či konzistentnost (stupeň shody) měření čili schopnost dosáhnout stejného výsledku měření v případě, že se stav pozorovaného předmětu nezměnil [Kreidl 2005: 103-104]. Kvantitativní výzkum zajišťuje možnost replikace. To znamená, že v rámci určité experimentální chyby nebo náhodné chyby, by výsledky měly být stejné, pokud jsou použity stejné metody se stejným vzorkem. Měření by tedy mělo poskytovat stabilní a opakovatelné výsledky.

U replikovaných výzkumů existuje hned několik technik, jak spočítat reliabilitu. Ověření reliability může být pomocí test-retestu, reliability paralelních měření a testu jakožto vnitřní konzistence⁵². Vzhledem k tomu, že mé šetření probíhá poprvé a pravděpodobně nebude

⁵¹ Pilotní studie provedená na pěti účastnících a následná diskuze s těmito účastníky naznačila, že dotazník i výzkum splňuje tyto požadavky.

⁵² Při panelovém šetření bych pravděpodobně využil právě tuto metodu. Ta spočívá v předpokladu, že jednotlivé části nástroje sběru dat (v mém případě jednotlivé otázky v dotazníku) lze zkoumat jako jednotlivé formy testu. Výhodu spatřuji i v tom, že tento způsob měření reliability skýtá možnost analyzovat jak ordinální, tak i nominální proměnné, a to pomocí Cronbachova alfa a Kuder-Richardson vzorec KR 20.

realizováno v dalších obdobích, spoléhám se na reliabilitu měření institucí CVVM NSM či ESPAD a na správnost postupu ve výzkumu. Na úrovni jednoho dotazníku by se reliabilita dala řešit tím, že bych se na jednu věc ptal více způsoby. Nicméně vzhledem k délce dotazníku a k použití některých otázek z výzkumů CVVM a ESPAD jsem se rozhodl tento proces nezačleňovat.

3.1.4 Volba cílové skupiny (výzkumný soubor)

Cílovou skupinou, tedy seskupením lidí, kteří budou předmětem a zároveň aktivními účastníky mého výzkumu, jsou studenti 4. ročníku starší 18 let ze dvou středních škol v Benešově – Gymnázia Benešov a ISŠT Benešov. Lokalitu jsem si vybral kvůli tomu, že se jedná o místo mého bydliště, tudíž jsem očekával, že studenti, případně jejich rekruti (v tomto smyslu učitelé) budou dostupnější z hlediska fyzické dostupnosti. Jak se ale ukázalo, výběr této lokality do určité míry přišel vniveč kvůli nemožnosti navštívit tyto školy z důvodu probíhající koronavirové pandemie. To se významně promítlo jak na oslovení respondentů, tak i na metodě sběru dat.

Důvodem, proč jsem zvolil zrovna tyto skupiny, jsou následující. Co se týká věku, dovršení věku hranice dospělosti je nezbytnou podmínkou pro zachování výpovědní hodnoty dat a konzistence výzkumného souboru. I přes to, že z dat NMS vyplývá, že studenti středních škol mají většinou již zkušenosti s alkoholem mnohem dříve (NMS 2018, 2019, 2020), legálně se alkohol smí v České republice užívat až po dovršení 18 let. Pokud bych se dotazoval studentů mladších, obávám se, že by data byla do velké míry zkreslena kvůli sociální desirabilitě. Jelikož se s respondenty neznám osobně, domnívám se, že by se studenti mohli obávat, že i přes mé ujištění o zachování anonymity bych data mohl poskytnout vedení škol, čímž by studenti mohli své výpovědi považovat za problematické.

Druhým důvodem je fakt, že pro dotazování osob, které nedovršily hranici zletilosti, by bylo zapotřebí informovaného souhlasu jejich zákonných zástupců. Obstarání takového souhlasu by znamenalo další administrativní a časovou zátěž. Následné porovnání mezi zletilými a nezletilými by nemuselo být tolik relevantní.

Z obecnějšího hlediska vyvstává otázka, proč by zrovna studenti středních škol měli být cílovou skupinou. Jak už jsem zmínil v úvodu, z výročních zpráv o stavu ve věcech drog dlouhodobě vyplývá, že mezi mladými vyzkoušelo marihuanu největší procento lidí ze všech věkových kategorií. Očekávám tedy, že se dá předpokládat jejich větší familiárnost s touto látkou oproti starším věkovým skupinám. Výběrem této skupiny se také nepřímo snažím zredukovat kritické

aspekty měření postojů od Bourdieu, popsané v předchozí kapitole. Další důvody, proč se zaměřit právě na adolescenty, jsem nastínil v úvodní části.

S předchozí otázkou souvisí i výběr dvou různých škol. Existuje několik bakalářských a diplomových prací, které se zabývají porovnáním postojů studentů dvou či více středních škol k drogám, užívání drog a podobně. Žádná z nich však neposkytuje důvody k realizaci výzkumu na dvou či více školách, respektive nepodává informace o tom, proč by se postoje měly na jednotlivých školách lišit.

Jak bylo ukázáno v teoretické části, každá škola má určitá specifika v závislosti na typu zaměření, způsobu výuky, finančních prostředků, lokality a podobných aspektů. S těmito specifiky souvisí i sociální skupiny (struktura studentů), kteří tyto školy navštěvují (viz Smart 1980, Lindstrom 1998).

Zprávy ESPAD z roku 2019 i NMS z roku 2020 rozdíl mezi školami indikuje. Výsledky obou šetření implikují, že zkušenosti s marihuanou jsou nejvyšší na odborných učilištích, nejnižší naopak na gymnáziu. Proto mi přijde vhodné se zaměřit na obdobné školy v benešovských podmínkách.

3.1.4.1 Způsob výběru

Vzhledem k tomu, že účelně vybírám studenty ze dvou středních škol starší 18 let, výběr nelze označovat za pravděpodobnostní. Použil jsem proto nepravděpodobnostní, tzv. convenience sampling⁵³. V tomto výběru jsou respondenti jednoduše proto, že jsou vhodným zdrojem informací pro výzkumníka. V pravděpodobnostním výběru mají všichni stejnou pravděpodobnost být do výzkumu vybráni. V nepravděpodobnostním nikoliv. V convenience sampling jsou použity subjektivní metody k rozhodnutí, kdo by měl být do výzkumu začleněn. Jinými slovy, primární kritéria výběru souvisí se snadností získat daný vzorek. Snadnost získání vzorku souvisí s náklady na lokalizaci potenciálních respondentů, geografické rozložení vzorku a získání dat od vybraných respondentů [Lavrakas 2008: 149]. Hlavní výhodou tohoto přístupu je tedy finanční nenáročnost a dostupnost vybraného vzorku.

Hlavní a všeobecnou kritikou tohoto výběru je zejména v nemožné reprezentativitě. Ta je patrná zejména při vybrání heterogenního vzorku (na základě sociodemografických odlišností). Jager (2017) však tvrdí, že výběr homogenního vzorku v convenient sampling, tedy takového vzorku, který je interně limitován ke specifickým sociodemografickým ukazatelům by měl v

⁵³ Do češtiny by se dalo přeložit jako „praktický výběr“. V angličtině se také používá *Practical sampling* (viz G. Henry 1990).

průměru poskytovat jasnější, avšak nižší zobecnitelnost a díky tomu poskytnout přesnější popis subpopulačních rozdílů. Na tomto základě Jager tvrdí, že i když se výzkumníci omezují na vzorky stanovené pravděpodobnostním výběrem, měli by přijmout homogenní vzorky jako pozitivní alternativu k běžným vzorkům [Jager 2017: 13-14]. Vzhledem k tomu, že (jak bude ukázáno v sekci Výsledky) v mém případě není možné zobecňovat, uvádím Jagerovy argumenty pouze pro uvědomění si, že ne vždy musí tento typ nepravděpodobnostního výběru nezobecnitelný.

Tento způsob výběru tedy neumožňuje statistickou generalizaci. Veškeré výsledky se vztahují pouze k mému výzkumu. V mém případě tedy můžu hovořit pouze o teoretické generalizaci.

3.1.4.2 Oslovení respondentů

Jak už jsem podotkl, z důvodu probíhající koronavirové pandemie a s ní souvisejícími omezeními bylo nutné upravit způsob rekrutace studentů. Kvůli probíhající distanční výuce v době realizace tohoto výzkumu odpadla možnost distribuce dotazníků přímo studentům, čímž se změnila i konkrétní forma metody sběru dat. Oslovení respondentů jsem tak realizoval skrze učitele benešovského gymnázia a středního odborného učiliště, a to prostřednictvím metody sněhové koule. Ke studentům jsem se dostal pomocí známé, která na jedné z těchto institucí vyučuje. Ta mi dala kontakt na učitele čtvrtých ročníků, kdy někteří se znají také s vyučujícími ze druhé školy a předali mi na ně kontakt. Všechny tyto učitele jsem následně telefonicky oslovil a sdělil můj výzkumný záměr. Všichni zúčastnění učitelé souhlasili, následně jsem jim přes email poslal bližší informace k výzkumu a dotazníkům⁵⁴. V emailu jsem znovu požádal, aby učitelé studentům vysvětlili, o čem výzkum je a připomněli jim, že respondenti musí být starší 18 let⁵⁵.

3.2 Metody analýzy dat

Nasbíraná data je potřeba podrobit statistické analýze. Veškeré početní operace probíhaly ve statistickém programu SPSS, ze kterého zároveň vychází výstupy (v části Výsledky výzkumu a Analýza a v Diskuzní části). Pro své osobní ověření výsledků jsem taktéž používal JASP, který mi připadá uživatelsky přívětivější, avšak neobsahuje tolik pokročilých funkcí jako má

⁵⁴ Z neznámých důvodů se ani po opakovaném kontaktu nepodařilo získat data od jednoho studijního oboru, tím pádem se snížil počet respondentů na ISŠT (více v části Výsledky). Podařilo se mi získat data pouze od studentů oborů Veřejnosprávní činnost a sociální činnost.

⁵⁵ Otázka na to, zda jsou respondenti zletilí, se v dotazníku objevuje jako první, spolu se souhlasem s účastí na výzkumu, kterému předchází poučení o etice výzkumu a bližší informace k dotazníku. Pokud respondent odpoví, že mu není ještě 18 let (čili klikne na „nesouhlasí“), dotazník mu neumožní dále se účastnit.

SPSS. Vzhledem k tomu, že výstupy v SPSS mi připadají uživatelsky nepřívětivé a nepřehledné, upravil jsem vzhled tabulek v MS WORD.

Jelikož jsem stanovil hypotézy, je potřeba zjistit, zda takové hypotézy přijmout či zamítnout. V kvantitativní praxi k tomu slouží statistické metody. V mém případě šlo obecně o to objevit souvislosti mezi danými proměnnými, případně jejich sílu. K tomu mi posloužily logistické regresní a (bivariační) korelační analýzy. Deskriptivní model regresní analýzy umožní identifikovat sílu vlivu nezávislé proměnné a zároveň sdělit, jak velký podíl rozptylu závislé proměnné je vysvětlen našimi proměnnými nezávislými [ibid: 356].

Vzhledem k tomu, že velká část odpovědí je nominálního charakteru, bylo třeba zjišťovat zejména hodnotu s nejvyšší četností (modus) [Mareš et al. 2015: 101-103]. Hodnoty s nejvyšší četností jsem následně porovnával pomocí kontingenčních tabulek (Crosstabs). V kontingenčních tabulkách jsem také analyzoval ordinální proměnné, respektive také porovnával souvislosti u nominálních a ordinálních proměnných. V závislosti na tom, o jaký typ proměnné se jednalo a případně kolik kategorií příslušná nominální proměnná zaujímal, jsem pak pozoroval konkrétní p-hodnoty u příslušných ukazatelů. Tyto hodnoty jsem pozoroval v tabulkách Chi-kvadrát testů. To mi pomohlo indikovat, zda jedna proměnná závisí na druhé (více v kapitole Výsledky).

Vzhledem k tomu, že se v mém dotazníku nevyskytovaly kardinální proměnné, rozhodl jsem se neprovádět faktorovou analýzu. Dotazník sice obsahoval ordinální proměnné, avšak ty měly maximálně pět kategorií, což mi pro faktorovou analýzu přišlo nedostatečné.

3.3 Etické souvislosti realizace výzkumu

Každý výzkumník v sociálně-vědním výzkumu si musí být vědom obecných dohod sdílených mezi výzkumníky ohledně toho, co je vhodné a nevhodné v takovém výzkumu provádět. K tomu, aby se výzkumník vyvaroval takového problému, je třeba postupovat podle etických kodexů. Na úvod je třeba říct, že slovo etické označuje něco, co vyhovuje standardům dané profese nebo skupiny [Babbie 2016: 62]. Tato definice naznačuje, že neexistuje jedna úplná definice toho, co je či není etické, záleží to na společenském konsensu, co daná skupina za etické považuje.

Existuje proto celá řada etických kodexů, která upravuje, co etické je a co není. V tomto výzkumu jsem se řídil etickými kodexy stanovené Babbieem v jeho knize *The practice of social research (2016)*, jelikož mimo jiné přináší přehled pěti bodů, pomocí kterých bychom se měli

řídít, chceme-li ve výzkumu zachovat veškeré etické aspekty. V následujících řádcích je stručně představím.

Dobrovolná účast. Respondenti výzkumníkovi podávají informace o nich samých. V mém případě se jednalo o informace týkající se návykových látek, což mohlo být respondenty spatřováno jako citlivá informace. Bylo tedy nezbytné zajistit, že respondenti se sami dobrovolně rozhodnou, zda chtějí ve výzkumu participovat či nikoliv. Potvrzení dobrovolné účasti bylo v mém výzkumu zajištěno ještě před začátkem vyplňování dotazníku prostřednictvím dobrovolného souhlasu, kdy je po respondentovi požadováno přečíst si úvodní slova k dotazníku (obsahující obeznámení s výzkumným záměrem, popis dotazníku a informace o etických zásadách výzkumu) a následně kliknout na tlačítko souhlasím. Dobrovolná účast znamená také to, že respondent může kdykoliv během vyplňování dotazníku aktivitu ukončit, a to prostřednictvím zavření okna prohlížeče.

Neublížit účastníkům. Je nutné zajistit, aby účastníkům výzkumu nebyla způsobena ani psychická a ani fyzická újma. Toho by mohlo být dosaženo pomocí zveřejněných citlivých informací, ohrožení výzkumem rodinné či přátelské vztahy, snížení reputace a podobně. Aby se předešlo způsobení újmy, bylo důležité dodržovat zejména třetí a čtvrtý bod.

Anonymita a důvěrnost. Ve výzkumu je důležité zajistit ochranu dat v zájmu respondenta prostřednictvím anonymity a důvěrnosti. V mém případě je anonymita respondentů zaručena, jelikož sám nevím, kdo konkrétní dotazník vyplnil a nevyžadují žádné identifikační údaje⁵⁶. Navíc k získaným datům mám přístup pouze já. Je proto nemožné, aby si například učitelé spojili dotazníky s konkrétními žáky. Na základě úplné anonymity odpadá důvěrnost, jelikož nemohu identifikovat respondenty na základě výpovědí [Babbie 2016: 65].

Oklamání. Výzkumný problém této práce usiloval o porovnání postojů studentů k marihuaně a alkoholu a k odhalení faktorů ovlivňující tyto postoje. Oproti některým experimentálním výzkumům není třeba zprvu zatajit podstatu výzkumu ani důvod realizace výzkumu. Jsem přesvědčen, že zajištění anonymity a volba výzkumného nástroje jsou dostatečnými aspekty k tomu, aby nedošlo k ohrožení výsledků.

Analýza a hlášení. Nezbytným bodem je také etická povinnost vůči kolegům z vědecké obce, ale také účastníkům výzkumu a všem, kteří se na něm podíleli. Je mou povinností prezentovat výsledky (pozitivní i negativní) výzkumu, limity a výhody výzkumu, správně citovat, vyhnout

⁵⁶ Jelikož se zabývám výzkumem postojů k užívání ilegálních a legálních látek, je lepší výzkum nastavit tak, abych ani já jakožto výzkumník si nemohl spojit výpovědi s konkrétním respondentem. Nemohu pak být postaven před morální dilema v hypotetické situaci, kdy by po mně výkonná moc požadovala informace o respondentech.

se plagiátorství a podobně. Výsledky a hlášení výzkumu by měly být poskytnuty na základě objektivních výsledků výzkumu než dle zájmu výzkumníka a jeho subjektivního pohledu.

Dodržení všech zmíněných bodů bude vyřešeno pomocí dobrovolného souhlasu, ve kterém respondenti pomocí tlačítka souhlasím (viz *Dobrovolná účast*) deklarují, že souhlasí s účastí, vědí, co výzkum obnáší a že mohou výzkum kdykoliv ukončit. V dobrovolném souhlase se objeví mé ujištění o tom, že se budu řídit tímto etickým kodexem.

Sekundárním zdrojem ověřující etické souvislosti realizace výzkumu je Společný mezinárodní kodex ISS/ESOMAR. Ten obsahuje sedm bodů, z nichž bych rád zdůraznil zejména třetí bod, popisující tři základní principy:

- (a) Při shromažďování osobních údajů od subjektů údajů pro účely výzkumu musí výzkumníci transparentně sdělit, jaké informace plánují shromažďovat, sdělit účel, pro který budou údaje shromážděny, a uvést, s kým budou informace sdíleny a v jaké formě.
- (b) Výzkumní pracovníci musí zajistit, aby osobní údaje užívané ve výzkumu byly důkladně chráněny před neoprávněným přístupem a nebyly bez souhlasu subjektu údajů zveřejněny.
- (c) Výzkumníci se musí vždy chovat eticky a nedělat nic, co by mohlo způsobit újmu subjektu údajů nebo poškodit pověst výzkumu trhu, veřejného mínění a sociologického výzkumu [SIMAR].

4 Výsledky

V této části demonstřuji, co můj výzkum odhalil, jaké výsledky výzkum přinesl. Tyto výsledky poskytují více obecných informací, které slouží k následné podrobnější analýze v další kapitole. Tato část je proto spíše popisného charakteru.

4.1 Obecné charakteristiky

Učitelům jsem sdělil, že by bylo vhodné oslovit všechny studenty 4. ročníků⁵⁷ s minimálním počtem 30 účastníků na každé škole. Učitelé odhadovali, že v těchto třídách je okolo 50 studentů (gymnázium) a 60 na ISŠT. V plánu bylo zaměřit se na dva různé studijní obory v rámci ISŠT, kde v jednom převažoval počet mužů a v druhém počet žen. Bohužel se mi podařilo oslovit pouze jeden tento obor, který zahrnoval dvě třídy a ve kterém převažovaly ženy. Tím pádem počet na ISŠT klesl na 40 osob.

Počítal jsem tedy, že bych mohl získat data zhruba od 90 studentů. Nakonec se mi vrátilo 79 vyplněných dotazníků. K mému překvapení se dotazník pravděpodobně dostal ke všem očekávaným respondentům, čímž odpadla potřeba znovu apelovat na žádost o účast ve výzkumu. Data byla sesbírána v průběhu dubna 2021. Všichni respondenti, kteří vyplnili dotazník, souhlasili s etickými zásadami výzkumu a udělili souhlas pro zveřejnění dat v tomto výzkumu.

Pojďme se přesunout na obecné charakteristiky. Ze 79 účastníků výzkumu bylo 44 respondentů z gymnázia a 35 z ISŠT (viz tabulka 1). V mém výzkumném vzorku se objevilo 72 % žen (57 osob) a 25 % mužů (20 osob)⁵⁸. Zbylá tři procenta nechtěla uvést své pohlaví.

Tabulka 1. *Typ studia*

	Procent	Počet
Gymnázium	56 %	44
ISŠT	44 %	35

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

⁵⁷ Na gymnázium oslovit studenty čtyřletého studia.

⁵⁸ U nepravděpodobnostního výběru je patrné, že není přípustné zabývat se normálním rozložením. Z toho důvodu budu používat neparametrické testy tam, kde to je možné.

Všichni respondenti uvedli, že bydlí v oblasti mající maximálně 20 000 obyvatel⁵⁹. Největší procento respondentů (33 %) žije v oblasti 3 001 – 10 000 obyvatel, následováno 10 001 – 20 000 (22 %) a obcí od 1 000 do 3 000 obyvatel.

Vnímání škodlivosti

Na otázku, co je škodlivější pro psychické zdraví jedince při pravidelném a dlouhodobém užívání⁶⁰, spatřovalo 47 % jako škodlivější užívání marihuany, oproti 13 % u užívání alkoholu. 24 % pak sdělilo, že škodlivost nelze určit, jelikož to záleží na daném jedinci. 16 % pak je toho názoru, že obojí je škodlivé stejně.

Z hlediska fyzického zdraví je užívání alkoholu škodlivější ve 49 % případů oproti 9 % u užívání marihuany. 23 % je toho názoru, že obojí škodí stejně, 16 % pak tvrdí, že to nelze určit.

Z hlediska škodlivosti pro společnost je 30 respondentů (38 %) přesvědčeno, že užívání alkoholu je škodlivější, oproti 18 respondentům (23 %) vnímající užívání marihuany jako škodlivější. Téměř třetina (29 %) se domnívá, že obojí je škodlivé stejně. Minorita považuje tyto látky za neškodlivé (3 %), nedokáže určit (5 %) či neví (3 %).

62 % vnímá uživatele alkoholu jako ty, kteří způsobují více problémů ve společnosti. 5 % přisuzuje tento jev marihuaně. 29 % spatřuje uživatele marihuany i uživatele alkoholu za stejně problémové, 4 % neví.

Zkušenosti s návykovými látkami

48 % jedinců má zkušenosti s marihuanou, 99 % má zkušenosti s alkoholem (viz tabulka 2). Na gymnáziu zkusilo marihuanu přesně polovina dotázaných (22 osob), na ISŠT 45 %. Z těch, kteří mají zkušenosti s marihuanou, se jedná o polovinu mužů (10 osob), u žen o 45 %. Co se týče meziškolního srovnání, u žen jsou zkušenosti takřka totožné. Co se týče mužů, situaci je těžké komentovat kvůli podhodnocení mužů ve výzkumném vzorku a také kvůli tomu, že valná většina mužů (85 %) je studenty gymnázia⁶¹.

⁵⁹ Pouze jeden respondent bydlí v oblasti mající 20 001-40 000 obyvatel.

⁶⁰ Za pravidelné a dlouhodobé užívání považují užívání alespoň 3 jednotek (3 sklenice alkoholu nebo 3 marihuanových cigaret či jiných jednotek marihuany) třikrát týdně po dobu alespoň jednoho roku.

⁶¹ To je jedním z limitů výzkumu. Více v kapitole Limity výzkumu.

Tabulka 2. *Zkušenosti s marihuanou a alkoholem (v procentech)*

	Ano	Ne	Nechci odpovědět	Počet odpovědí
Zkusil/a jste někdy marihuanu?	48 %	52 %	0 %	79
Zkusil/a jste někdy alkohol?	99 %	1 %	0 %	79

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Vzhledem k tomu, že valná většina má zkušenosti s alkoholem, není v tomto ohledu třeba rozdělovat jak mezi školami, tak i mezi pohlavími.

89 % poprvé zkusilo marihuanu s kamarády, 5 % s rodiči. Zbytek nechtěl odpovědět. U alkoholu je situace odlišná. 55 % poprvé zkusilo alkohol s rodiči, 41 % s kamarády. Zbytek neví.

95 % respondentů zná někoho, kdo užívá alkohol, 77 % pak někoho, kdo užívá marihuanu. U marihuany zná někoho, kdo užívá, 80 % na gymnáziu, na ISŠT 74 %. Průměrně je vztah silnější pro muže (85 % mužů zná někoho oproti 73 % u žen).

Zkušenosti rodičů

Před tím, než se dostanu k samotným zkušenostem rodičů, uvedu u nich alespoň obecné trendy.

Co se týče rodičů, otec má nejčastěji střední vzdělání s výučním listem (43 %), matka střední vzdělání s maturitou (57 %).

Nejčastější příjem obou rodičů za jeden měsíc je 40 001 (43 %). 23 % nechce příjem uvést, 16 % má příjem 30 001 – 40 000. Zbytek buď neví (16 %), nebo má příjem nižší – jedná se však o statisticky nevýznamný údaj.

58 % rodičů je sezdaných a žije ve společné domácnosti, 24 % je rozvedených. Zbytek buď žije nesezdaně v jedné domácnosti (4 %) či respondenti nechtěli odpovědět.

V 48 % případech rodiče sdílí jejich zkušenosti s návykovými látkami, ve 42 % nesdílejí, v 10 % případů respondent nechtěl odpovědět. Co se týče zkušeností rodičů s marihuanou, modus byl u odpovědi „ne“, čili rodiče nemají zkušenosti s marihuanou (43 %). 24 % vyzkoušelo marihuanu jednou, shodně po 11 % respondenti tvrdí, že si občas dají či že neví. V 8 % případů mají rodiče odlišné zkušenosti, při čemž jeden z rodičů buď nemá zkušenosti, či matka užívala, ale už neužívá a otec vyzkoušel marihuanu pouze jednou.

Rozdíly z hlediska typu školy jsou zanedbatelné. U alkoholu je oproti marihuaně modusem občasná konzumace (občas si dají), a to v 68 % případů. Ve 14 % případech pak užívají pravidelně, v 11 % mají rodiče odlišné zkušenosti, při čemž převažuje prevalence pravidelného užívání u otce oproti občasnému užívání, užívání v minulosti či oproti žádnému užívání.

Míra přijatelnosti

Co se týče míry přijatelnosti konzumace marihuany a alkoholu, u obou látek je modusem občasná konzumace (marihuana 44 %, alkohol 87 %). Pak se ale čísla rozcházejí. U marihuany spatřuje 30 % přijatelnost pouze jednou (přijatelné pouze vyzkoušet), 22 % považuje konzumaci marihuany za zcela nepřijatelné. 3 % neví a pouhé jedno procento spatřuje přijatelnou pravidelnou konzumaci marihuany.

U alkoholu je shodně po 5 % přijatelná pravidelná konzumace a přijatelné pouze vyzkoušet, po jednom procentu je konzumace alkoholu zcela nepřijatelná a neví.

Pokud po vzoru CVVM sloučíme přijatelnost (přijatelná pravidelná konzumace a přijatelná občasná konzumace) a nepřijatelnost (přijatelné pouze vyzkoušet a zcela nepřijatelné) do dvou skupin, zjistím, že konzumace marihuany je přijatelná v 45 % případech oproti 93 % u konzumace alkoholu.

Pokud se zaměříme na míru přijatelnosti daných látek dle rodičů respondentů, konzumace marihuany je zcela nepřijatelná pro 48 % rodičů respondentů. Pro čtvrtinu rodičů je přijatelné pouze vyzkoušet, 11 % neví. V 8 procentech se názory rodičů liší, přičemž otci mají tendenci považovat konzumaci za nepřijatelnou. U alkoholu je nejčastější odpovědí přijatelná občasná konzumace (66 %), v 10 % se názory mezi rodiči liší. V těchto případech jsou otci ti, kteří spatřují přijatelnost častěji než matky. Shodně po 6 procentech rodiče spatřují konzumaci jako přijatelnou při pravidelném užívání, ale také zcela nepřijatelnou. V 5 % je přijatelná občasná konzumace, stejný počet neví (viz tabulka 3). Ohledně přijatelnosti (při sloučení jako v odstavci výše), 72 % rodičů spatřuje konzumaci alkoholu za přijatelnou, u marihuany je to 7 %.

Tabulka 3. Přijatelnost konzumace alkoholu a marihuany z pohledu rodičů (v procentech)

	přijatelná pravidelná konzumace	přijatelná občasná konzumace	přijatelné pouze vyzkoušet	zcela nepřijatelné	nevím	názory mezi otcem a matkou se liší*	nechci odpovědět	Celkem
Do jaké míry si myslíte, že Vaši rodiče považují užívání alkoholu za přijatelné?	6 %	66 %	5 %	6 %	5 %	10 %	1 %	79
Do jaké míry si myslíte, že Vaši rodiče považují užívání marihuany za přijatelné?	3 %	4 %	25 %	48 %	11 %	8 %	1 %	79

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

* V tomto případě následovaly zvlášť otázky na názory otce a matky

Doplňující výsledky

Kdyby si respondenti museli vybrat, jestli jejich soused bude uživatel marihuany nebo alkoholu, ve 43 % by se rozhodli pro uživatele marihuany. 33 % by pak dalo přednost člověku, co užívá alkohol. 18 % neví, 6 % je to jedno.

Nicméně ve volném čase (v pátek večer), kdy by si respondenti museli vybrat mezi alkoholem nebo marihuanou, v 53 % by hlasovali pro alkohol. Pro marihuanu by se rozhodlo 11 %, avšak neužít ani marihuanu, ani alkohol, by se rozhodlo 27 %. 8 % by se rozhodlo užít obojí.

V hypotetických situacích, kdy se respondenti mají rozhodnout, zda se v klubu napijí alkoholu i přes zákaz rodičů pod vlivem nabádání jejich dobrých přátel, by 65 % poslechlo rodiče a alkoholu se vyhnulo. 27 procent by poslechlo dobrého kamaráda na úkor rodičů. 9 % se rozhodlo pro odpověď jiné, při čemž by záviselo na situaci, kamarádovi a dalších okolnostech.

V jiné vlně, kde se testoval vliv vrstevníků, by na nabádání dobrého kamaráda užít marihuanu dalo 35 % studentů, 59 % by jejich návrh odmítlo. Celkově by 44 % nepřišlo znovu do prostředí, kde by věděli, že se užívá marihuana oproti 25 %. 30 % neví, jak by se zachovalo.

V situaci, kdy by respondenti zjistili, že jejich kamarádi užívají marihuanu, by v 32 % případů byl narušen vztah s těmito lidmi, avšak nepřestali by se s nimi kamarádit, ve 28 % by to vůbec nenarušilo vztah s těmito lidmi, v 27 % by o nich změnili mínění. V 8 % případů by se přestali s takovým člověkem kamarádit.

76 % respondentů by nechtělo zůstat ve vztahu s člověkem, co každý den užívá marihuanu. U alkoholu je to 63 %. Naopak 9 % by chtělo zůstat, potažmo 13 %. Zbytek respondentů nevěděl, jak by se zachoval.

Co se týče tolerance užívání marihuany, 43 % spíše toleruje, že mladí lidé zkouší marihuanu i přesto, že její pěstování, prodej a držení je trestné. Rozhodně toleruje 15 %. Na druhé straně 24 % spíše netoleruje a 18 % rozhodně netoleruje (viz tabulka 4).

Tabulka 4. *Tolerance vyzkoušení marihuany*

Toleruji, že mladí lidé v mém věku zkouší marihuanu i přesto, že její pěstování, prodej a držení je trestné.		Procent	Počet
	rozhodně souhlasím	15 %	12
	spíše souhlasím	43 %	34
	spíše nesouhlasím	24 %	19
	rozhodně nesouhlasím	18 %	14

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Podíl tolerance (sloučení rozhodně toleruji a spíše toleruji) oproti netoleranci (spíše netoleruji a rozhodně netoleruji) je 58/42. Nicméně v případě, že by byla marihuana zcela zlegalizována, tak by užívání marihuany spíše netolerovalo 45 % a rozhodně netolerovalo 27 %. 21 % by spíše tolerovalo užívání, 6 % by to tolerovalo rozhodně. Zde je podíl opačný, a to 73/27 ve prospěch netolerance⁶².

⁶²Ukazuje se však, že existuje mírný pozitivní vztah mezi těmito dvěma proměnnými. Čili, čím více jedinec netoleruje aktuální užívání, tím vyšší je šance, že nebude užívání tolerovat ani tehdy, kdy by marihuana byla legalizovaná (Spearmanovo $R_{\rho} = 0,55$).

5 Analýza a diskuze

V této části se již zaměřuji na bližší analýzu, se kterou souvisí také potvrzování či vyvracení hypotéz.

K tomu, abychom mohli u kvantitativního výzkumu testovat hypotézy a následně vyvozovat závěry, je (jak jsem již dříve zmínil) třeba použití statistických metod, které SPSS nabízí. Předtím, než přejdu k ověření hypotéz, budu se krátce zabývat tím, zda můžeme najít například vztah mezi pohlavím a zkušenostmi s alkoholem či marihuanou, abych nastínil, jak hledání takového vztahu funguje. V tomto konkrétním případě je pro mě důležitá korelační analýza, jelikož potřebuji zjistit, zda asociace mezi danými proměnnými existuje a pokud ano, jak je asociace silná.

To, zdali je mezi dvěma proměnnými vztah, je jedna ze základních otázek, kterou bychom si měli klást. Při hledání vztahu mezi dvěma proměnnými sledujeme, zda změny v jedné proměnné jsou doprovázeny i změnami v té druhé [Rabušic et al. 2019: 265]. Prvním krokem je používat míry založené na chí-kvadrátu, které nám umožní zamítnout či přijmout naši hypotézu⁶³. Následně je třeba také poskytnout informace o síle tohoto vztahu, a to prostřednictvím korelačního koeficientu. Jedná se o číslo, které se pohybuje mezi 0 a 1, přičemž 0 značí neexistenci vztahu, čím více se číslo blíží jedné, tím silnější souvislost existuje [Rabušic et al. 2019: 266]. Pro každou povahu proměnné náleží příslušný korelační koeficient.

V tomto duchu se tedy zajímám o to, zda pohlaví respondenta nějak souvisí s tím, že jedinec zkusil marihuanu či nikoliv. Očekávám, že pohlaví má vliv na to, zda jedinec užil marihuanu.

V SPSS jsem si zobrazil kontingenční tabulku (viz tabulka 5) včetně zobrazení tabulky chí-kvadrátu, očekávaných hodnot a také Fí (Phi)⁶⁴ a Cramerovo V, jelikož se jedná o dichotomické proměnné.

⁶³ Nulová hypotéza naznačuje, že neexistuje asociace mezi sledovanými proměnnými.

⁶⁴ Phi bych pozoroval tehdy, kdy by tabulka byla rozměru 2x2. V opačném případě bych se zaměřil na Cramerovo V.

Tabulka 5. Zkušenosti s marihuanou dle pohlaví (v procentech)

			Zkusil/a jste někdy marihuanu?		Celkem
			Ano	Ne	
Pohlaví	Muž	Četnost	10	10	20
		Očekávaná četnost	9,4	10,6	20,0
	Žena	Četnost	26	31	57
		Očekávaná četnost	26,6	30,4	57,0
Celkem		Počet	36	41	77
		Očekávaná četnost	36,0	41,0	77,0

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Očekávaná hodnota (Expected Count) je taková hodnota, kterou bychom očekávali pozorovat, kdyby zde nebyla asociace. Například, pokud by pohlaví nemělo vztah s vyzkoušením marihuany, očekávali bychom pozorovat okolo 9 mužů, kteří vyzkoušeli a zhruba 11, kteří nevyzkoušeli. Jak můžeme vidět, očekávané hodnoty jsou odlišné.

Chí-kvadrát test pomáhá zjistit, zda tyto pozorované hodnoty jsou dostatečně rozdílné pro testování signifikance. Při velkém výběru bych se řídil p-hodnotou⁶⁵, která je 0,735, čili bych nezamítal nulovou hodnotu, která tvrdí, že zde není asociace mezi pohlavím a vyzkoušením marihuany. Jinými slovy, vyzkoušení marihuany není závislé na pohlaví. Avšak při malém výběru, který se v mém výzkumu vyskytuje, je vhodnější se zaměřit na přesné hodnoty testových kritérií, které nám ukazuje Fisherův exaktní test. U něj se p-hodnota ukázala 0,798, čili nezamítám nulovou hypotézu (viz tabulka 6).

⁶⁵ Tedy takovou hodnotou, která pomáhá určit, zda přijmout či zamítnout nulovou hypotézu. Jedná se o nejmenší hladinu významnosti, při které ještě zamítneme nulovou hypotézu. Většinou se nulová hypotéza zamítá na 95 % hladině ($p < 0,05$), čehož se budu držet.

Tabulka 6. *Míry založené na Chi-kvadrátu (Chi-Square Tests)*

	Hodnota	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2- sided)	Exact Sig. (1- sided)
Pearsonův Chi- kvadrát	,114 ^a	,735		
Likelihood Ratio	,114	,735		
Fisherův exaktní test			,798	,468
Celkem	77			

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Vzhledem k tomu, že se potvrdila nulová hypotéza, nemá smysl zjišťovat sílu tohoto vztahu pomocí korelačních koeficientů⁶⁶.

Domnívám se, že by mohl být nalezen vliv pohlaví na zkušenosti s užíváním, nicméně by bylo vhodnější případnou asociaci zkoumat v situaci, kdy je výběr pravděpodobnostní a náhodný a také by se jednalo o větší výzkumný soubor s proporciónálnější rozložením mužů a žen tak, jak je tomu v základní populaci.

Nehledě na případné limity výzkumu (uvedené v samostatné kapitole) jsem v tomto krátkém úvodu chtěl nastínit, jakým způsobem vlastně testování pomocí statistických operací funguje a jak jsem (v některých případech) postupoval při analýze sesbíraných dat v této diplomové práci. U následujících hypotéz proto už nebudou dopodrobna vysvětleny postupy, pouze tehdy, pokud se jednalo o jinou statistickou metodu. Pojdme se přesunout na samotné hypotézy.

5.1.1 Hypotéza 1. Užívání alkoholu je přijatelnější než užívání marihuany.

V obecných výsledcích jsem doložil, že 45 % považuje užívání marihuany za přijatelné (viz tabulka 7). U alkoholu je toto číslo 93 % (viz tabulka 8). To znamená, že méně, než polovina respondentů spatřuje přijatelnou konzumaci marihuany a téměř všichni považují konzumaci alkoholu za přijatelnou.

⁶⁶ Fí ukázalo hodnotu 0,039.

Tabulka 7. Míra přijatelnosti marihuany (v procentech)

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Do jaké míry je podle vás přijatelná konzumace marihuany?	přijatelná pravidelná konzumace	1	1,3	1,3
	přijatelná občasná konzumace	35	44,3	45,6
	přijatelné pouze vyzkoušet	24	30,4	75,9
	zcela nepřijatelné	17	21,5	97,5
	nevím	2	2,5	100,0
	Celkem	79	100,0	

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Tabulka 8. Míra přijatelnosti alkoholu (v procentech)

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Do jaké míry je podle vás přijatelná konzumace alkoholu?	přijatelná pravidelná konzumace	4	5,1	5,1
	přijatelná občasná konzumace	69	87,3	92,4
	přijatelné pouze vyzkoušet	4	5,1	97,5
	zcela nepřijatelné	1	1,3	98,7
	nevím	1	1,3	100,0
	Celkem	79	100,0	

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Tyto výsledky jsou takřka totožné s výsledky CVVM z května 2019, kdy zhruba 45 % ve věku 15-19 let spatřovalo konzumaci marihuany jako přijatelnou. U alkoholu tomu bylo okolo 96 %. Hypotéza se tedy potvrdila. Respondenti zastávají vyšší toleranční limit k alkoholu.

Z hlediska typu studia se výsledky mírně lišily u přijatelnosti konzumace marihuany „ve prospěch“ gymnazistů. Přijatelnost konzumace je u nich vyšší o 8 % (27 % oproti 19 %). Toto zjištění je v opozici s očekáváním nastoleným výzkumy NSM, CVVM a ESPAD, které ukazují, že prevalence a přijatelnost je vyšší u studentů odborných škol.

Můžeme pozorovat mezigenerační rozdíl ve vnímání přijatelnosti konzumace návykových látek, leč alkohol zůstává signifikantně přijatelnější než marihuana. U rodičů respondentů je tento trend ještě více prohlouben. 56 % spatřuje přijatelné užívání alkoholu oproti 5 % u přijatelnosti konzumace marihuany.

Důležité je zde zmínit fakt, že jedinec, který má zkušenosti ať už s alkoholem či marihuanou, má tendenci považovat konzumaci obou substancí za přijatelné. U alkoholu je hodnota Cramerova V 0,49⁶⁷, u marihuany pak 0,503. Můžeme tak usuzovat, že u alkoholu je souvislost střední až podstatná, u marihuany pak podstatná až velmi silná.

Taktéž se prokázalo, že zkušenosti jedince s užíváním alkoholu nemají vliv na to, zda jedinec zkusil marihuanu a naopak – p -hodnota se pohybovala okolo 0,5. Vnímání alkoholu či marihuany tedy souvisí s vlastní zkušeností s danou látkou. Vzhledem k tomu, že se ukázal pozitivní vztah, mohli bychom na základě těchto dat očekávat, že s vyšším počtem jedinců, kteří si vytvoří vlastní zkušenost s marihuanou, také poroste přijatelnost užívání této látky. Výzkum CVVM naznačil, že „*jako podstatné se dále ukazuje i to, zda respondent sám hodnocené látky užívá či je někdy v minulosti užíval*“ [CVVM 2019: 2]. To samé se ukázalo také v mém výzkumu. Vlastní zkušenost tedy buď formuje pozitivní postoj jedince k užívání marihuany či jej prohlubuje.

5.1.2 Hypotéza 2. Marihuana je spatřována jako škodlivější jak pro jedince, tak i pro společnost.

Tato hypotéza obsahuje více prvků, je tedy nezbytné ji postupně analyzovat. Škodlivější totiž může být ve vztahu k psychickému a fyzickému zdraví jedince. Ohledně vlivu na společnost rozlišuji mezi škodlivostí ve smyslu negativního vlivu užívání marihuany ve smyslu deviantního chování ohrožujícího normativní zájmy společnosti a nebezpečné ve smyslu

⁶⁷ To platí i na 99% hladině významnosti.

způsobování problémů ve společnosti, s čímž souvisí páchaní trestné činnosti či ohrožování ostatních členů společnosti.

Výsledky naznačily, že postoje ke škodlivosti k psychickému a fyzickému zdraví jedince se liší. Pro psychické zdraví je v 47 % případů škodlivější užívání marihuany (viz tabulka 9), co se týče efektu na fyzické zdraví, je konzumace alkoholu škodlivější takřka ve 49 % procentech případů. Z těchto dat můžeme usuzovat, že marihuana je spatřována jako škodlivější pouze pro psychické zdraví jedince, nikoliv pro jeho fyzické zdraví. I přes to, že bylo zjištěno, že lidé mající zkušenost s marihuanou mají tendenci přijímat konzumaci marihuany více, z hlediska škodlivosti na psychické zdraví jsou jak ti, co marihuanu vyzkoušeli, tak i jejich protějšky konzistentní v názoru, že užívání marihuany je škodlivější pro psychické zdraví jedince (18 osob u těch mající zkušenost a 19 pak u těch, kteří zkušenosti nemají). Z těchto čísel můžeme usuzovat, že obě skupiny, nehledě na zkušenosti, mají tendenci vnímat marihuanu jako škodlivější psychickému zdraví. Vzhledem k tomu, že studie ESPAD (a jak jsem zjišťoval, tak patrně žádná jiná česká studie) nerozlišuje mezi škodlivostí na psychické či fyzické zdraví, otevírá se zde tak nové téma hodné budoucího výzkumu, ve kterém by bylo zajímavé zjišťovat právě tyto odlišnosti jak u uživatelů, tak i neuživatelů.

Z hlediska škodlivosti pro společnost je škodlivější užívání alkoholu (38 %). Toto tvrzení je silnější pro ty, kteří mají zkušenosti s marihuanou (celkem 23 % respondentů). Naopak jejich protějšky jsou nejčastěji toho názoru, že obojí je škodlivé stejně (20 %). Můžeme tedy tvrdit, že jedinci jsou si vědomi škodlivosti užívání marihuany na psychiku člověka, avšak nepřisuzují marihuaně takovou nálepku ve vztahu ke společnosti. Data naznačují, že právě jedinci se zkušeností mají tendenci formovat kladný postoj na základě své vlastní zkušenosti. Vnímání škodlivosti pro společnost je dalším neprobádaným tématem v českém prostředí, jehož zmapování považuji za přinejmenším zajímavé.

Z hlediska páchaní činností způsobujících více problémů ve společnosti se jak uživatelé, tak i neuživatelé marihuany převážně shodují, že uživatelé alkoholu způsobují více problémů ve společnosti. Tento vztah je takřka totožný pro obě skupiny. Názory respondentů jsou konzistentní se zjištěním Zábranského a Marešové, tedy, že osoby pod vlivem alkoholu páchají více trestné činnosti. Zároveň ale v tomto ohledu můžeme tvrdit, že mediální efekt marihuany a alkoholu se patrně neprojevuje v tomto výzkumu tak, jak to ukázal Novák (209), Mravčík (2007) či Simek (2003). Ověření této domněnky by vyžadovalo zaměření se na roli médií při utváření postojů u adolescentů, což může být podnět pro další studium na toto téma.

Tabulka 9. *Vnímání škodlivosti užívání návykových látek na psychické zdraví člověka*

			Co si myslíte, že je škodlivější pro psychické zdraví jedince při pravidelném a dlouhodobém užívání?				Celkem
			užívání alkoholu	užívání marihuany	nelze určit	obojí škodí stejně	
Studují na:	Gymnáziu	Četnost	6	20	11	7	44
		% s Studují na:	13,6%	45,5%	25,0%	15,9%	100,0%
		% z Celku	7,6%	25,3%	13,9%	8,9%	55,7%
	SOŠ	Četnost	4	17	8	6	35
		% s Studují na:	11,4%	48,6%	22,9%	17,1%	100,0%
		% z Celku	5,1%	21,5%	10,1%	7,6%	44,3%
Celkem		Četnost	10	37	19	13	79
		% z Celku	12,7%	46,8%	24,1%	16,5%	100,0%

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Odpověď na otázku, zda se hypotéza potvrdila či vyvrátila, je nejednoznačná. Můžeme říct, že se hypotéza potvrdila z části. Marihuana je spatřována jako škodlivější pro psychické zdraví jedince. Marihuana však není vnímána jako škodlivější pro jeho fyzické zdraví. Zároveň není marihuana vnímána jako škodlivější z hlediska škodlivosti i nebezpečnosti pro společnost. Tato zjištění opět indikují, že každá látka zaujímá ve společnosti jiná postavení. Co je ale možná důležitější je fakt, že jedinci jsou si vědomi případných rizik spojených s užíváním, a i přes to mají tendenci látky vyzkoušet či je užívat. Důvodem může být upřednostňování norem vrstevníků oproti konvenčním sociálním normám. Pokud jedinci vnímají užívání návykových látek jako normativní a přijatelné, ovlivňuje to postoj jedince k těmto látkám, stejně jako je to vede k selekci vrstevníků, kteří vnímají užívání návykových látek podobným způsobem. Vzhledem k tomu, že pro některé členy může být členství v takové skupině důležité pro budování jeho identity (ať už vědomě či nevědomě), konvenční normy a programy, které mohou na rizika spojená s užíváním upozorňovat, patrně neplní takový efekt, který by se od nich

očekával. To by mohlo vysvětlit zejména tři výsledné situace: přetrvávající vysokou prevalenci užívání, převládající pozitivní postoje k užívání alkoholu a marihuany a důvod, proč preventivní opatření proti zneužívání drog zaměřená na informovanost a osvětu nemusí být tolik efektivní. Jak tvrdí Fishbein a Azjen v jejich Teorii odůvodněného jednání, taková opatření leckdy nedosáhnou až na personalizované uvědomění si závažnosti zneužívání dané návykové látky, čímž potenciál takových opatření změnit chování jedince zůstává nenaplněn.

5.1.3 Hypotéza 3. Socioekonomické pozadí respondenta ovlivňuje jeho postoj k marihuaně a alkoholu.

Jak se ukázalo v SPDP, výzkumy ukazují, že socioekonomický status má vliv na postoj jedince k marihuaně a alkoholu. V tomto ohledu jsem pozoroval měsíční příjem rodičů a jejich nejvyšší dosažené vzdělání na vnímání přijatelnosti marihuany.

Vzhledem k tomu, že se jedná o ordinální proměnné, je zapotřebí udělat regresní analýzu. Ve vztahu měsíčního příjmu a přijatelnosti konzumace se ukazuje, že tento model je vhodný. To mi ukázala tabulka Model Fitting Information, kde je p-hodnota 0,027. Zamítnutí nulové hypotézy nám říká, že zde existuje asociace. Tabulka R-Square nám říká, na kolik procent nám nezávislá proměnná (příjem) vysvětluje (ovlivňuje) závislou proměnnou. V tomto ohledu je vhodné zaměřit se na Nagelkerkeho hodnotu, která činí 0,163.

Příjem rodičů tedy vysvětluje vnímání přijatelnosti konzumace marihuany z 16,3 %. Kontingenční tabulka napovídá, že sice existuje vztah mezi příjmem a přijatelností marihuany, nicméně tento vztah je nelineární. Je zde patrná souvislost, kdy ti mající měsíční příjem domácnosti vyšší než 40 000 nejčastěji považují za přijatelnou občasnou konzumaci (58 % odpovědí v této kategorii) a ve skupině mající příjem 30 001-40 000 ji naopak spatřují jako zcela nepřijatelnou (46 %). Vzhledem k tomu, že v ostatních intervalech jsou odpovědi statisticky nevýznamné, nelze stanovit pozitivní či negativní vztah. Nicméně můžeme tvrdit, že příjem s vnímáním přijatelnosti spolu nějakým způsobem souvisí. U alkoholu tento vztah nemá smysl zjišťovat, vzhledem k tomu, že modusem u všech příjmových kategorií je přijatelná občasná konzumace a celkově je přijatelnost konzumace alkoholu 93 %.

Co se týče vzdělání, Model Fitting Information ukazuje p-hodnotu 0,545, což indikuje, že neexistuje vztah mezi vzděláním rodičů a přijatelností konzumace marihuany. To platí jak pro matku, tak i pro otce. U alkoholu je tento vztah dle očekávání ještě silnější (0,991). Totéž se ukazuje také u vztahu vzdělání rodičů na zkušenosti u marihuany a alkoholu, stejně tak na vztah vzdělání a škodlivosti.

Dřívější výzkumy se nicméně shodují, že vzdělání rodičů má vliv na vzdělání jejich potomků. Toto tvrzení je potvrzeno také v mém výzkumu, při čemž důležitější se jeví vzdělání matky⁶⁸. Gymnazisté mají častěji rodiče mající dokončené terciální vzdělání. U studentů odborné školy rodiče většinou ovlivňují výučním listem či maturitou. Usuzuji tak, že vzdělání rodičů může mít alespoň nepřímý efekt na postoje studentů. Jak Smart ukazuje, v některých školách je nabídka a dostupnost vyšší než ve školách jiných [Smart 1980: 47]. Pokud je jedinec ovlivněn vzděláním svých rodičů, pak se tento vliv ukazuje také na výběru školy, která zaujímá patřičné charakteristiky, co se výskytu návykových látek týče. Na základě dat ESPAD, které indikují vyšší prevalenci užívání i také vyšší míru rizik v souvislosti s užíváním konopných látek na středních odborných školách by se dalo očekávat, že vnímání dostupnosti bude vyšší u žáků těchto škol. Nicméně data z mého výzkumu naznačují, že právě studenti gymnázia spatřují snadno dostupné obstatat si ve školním prostředí marihuanu častěji (64 %) než studenti odborné školy (54 %). Toto zjištění souvisí s tím, že studenti gymnázia vyzkoušeli marihuanu častěji než jejich kohorty z ISŠT. Domnívám se tak, že to není typ školy jako takový, který by měl efekt na tvorbu postoje či jeho přeměnu v tématu užívání návykových látek. Ukazuje se zde spíše pluralitní nevědomost.

Tato hypotéza tedy byla vyvrácena. Socioekonomické pozadí v mém výzkumu neovlivňuje postoje jedinců k užívání alkoholu, ani marihuany. Přijatelnost ani vnímání škodlivosti či zkušenosti s návykovými látkami jsou nezávislé na měsíčním příjmu rodičů. U vzdělání to platí totéž, u něj však můžeme očekávat alespoň nepřímý vztah ve vztahu k postojům.

5.1.4 Hypotéza 4. Studenti nematuritních oborů zaujímají odlišné postoje k marihuaně a alkoholu oproti studentům gymnázia.

Výsledky, které určují, zda tato hypotéza bude potvrzena či vyvrácena, jsou patrné z jednotlivých odpovědí v dotazníku a také z dalších hypotéz. Předpokladem pro tuto hypotézu je tvrzení, že studenti se budou lišit v postojích k užívání marihuany a alkoholu. Začnu ověřením tohoto tvrzení. To sestává ze dvou částí: To, že se budou studenti lišit mezi sebou (jeden od druhého) a zároveň se budou lišit v postojích mezi marihuanou a alkoholem. Studenti se liší takřka ve všech sledovaných proměnných. Rozdíly mezi jednotlivými studenty jsou patrné již při pouhém zhlédnutí dotazníku. Každý dotazník je unikátní, neexistuje celková shoda mezi jednotlivými studenty. Co se týče postojů k substancím, nejmenší rozdíly jsou pozorovatelné obecně u alkoholu, a to konkrétně u přijatelnosti konzumace alkoholu (87 %),

⁶⁸ Vzdělání matky vysvětluje 49,5 % vzdělání dítěte oproti 27,9 % vzdělání otce.

zda jedinci vyzkoušeli alkohol (99 %), či někoho takového osobně znají (99 %). Největší rozdíly jsou patrné u přijatelnosti konzumace marihuany i u tolerance užívání i přes některé ilegální aspekty spojené s marihuanou, u škodlivosti na společnost a u toho, koho by studenti měli radši za souseda. Z dat vyplývá, že alkohol tak zůstává častějším, oblíbenějším a také rozšířenějším fenoménem.

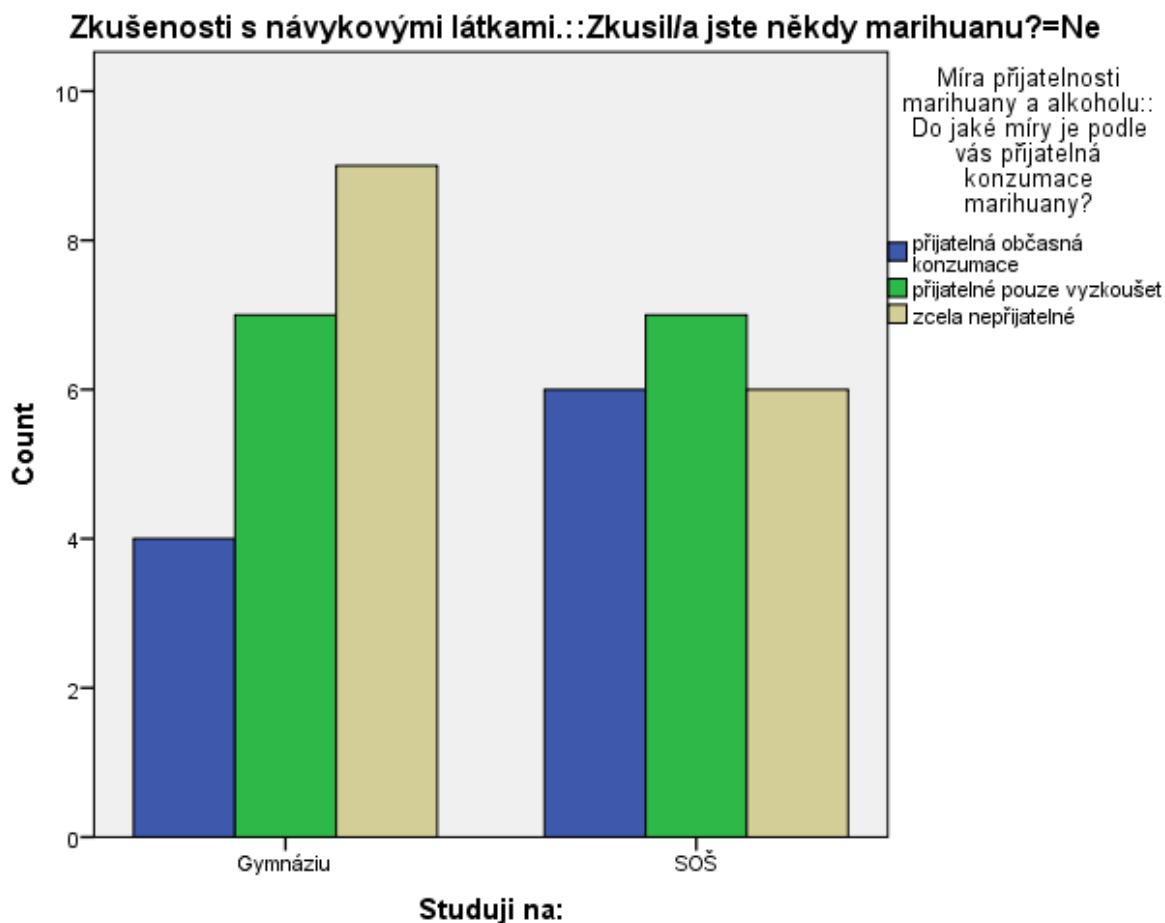
Na základě výše zmíněných poznatků je částečně možné tvrdit, že studenti se liší v postojích k užívání marihuany a alkoholu. Postoje se však liší tehdy, pokud srovnáme dvě substance. Pokud se zaměříme na alkohol, studenti jsou relativně konzistentní v postojích ohledně alkoholu a vykazují homogenní charakter. To se však nedá říct u postojů k marihuaně, kdy jsou postoje proměnlivé. Tvrzení tedy můžeme přijmout tehdy, pokud se bavíme o postojích studentů ve vztahu ke dvěma substancím jako takovým.

Výše zmíněné argumenty platí také při porovnání mezi typem škol. Z hlediska typu studia například neexistuje statisticky významný rozdíl ve vnímání škodlivosti. Obě školy kopírují charakteristiky naznačené v hypotéze č. 2. Jak již bylo naznačeno ohledně počtů těch, kteří marihuanu zkusili, oproti datům ESPAD se ukazuje opačný trend, kdy marihuanu zkusilo více lidí na gymnáziu. Tento jev však může být způsoben vyšším počtem studentů ve výzkumném vzorku. I tak však můžeme pozorovat srovnatelné četnosti mezi školami. Větší počet respondentů ve výzkumném vzorku by pravděpodobně odhalil případné rozdílnosti.

Nicméně jak už jsem zmiňoval dříve, není to samotná škola či její typ, který ovlivňuje postoj respondenta⁶⁹. Jinými slovy, postojové rozdíly nelze přisuzovat typu studia či školy, ale spíše vlivu sociálního okolí a vlastní zkušenosti jedince. To, že prevalence užívání je na některých školách vyšší než na ostatních sice značí patřičné rozdíly mezi jednotlivými školami, avšak napříč těmito školami jedinci, kteří mají zkušenosti s marihuanou, zauímají velmi podobné postoje. Totéž však v některých aspektech neplatí pro ty, kteří zkušenosti s marihuanou nemají. Ve smyslu přijatelnosti konzumace se například ukazuje, že gymnazisté, kteří nevyzkoušeli marihuanu, mají častěji tendenci považovat marihuanu jako zcela nepřijatelnou, nehledě na jejich převažující část ve výzkumném vzorku (viz Graf 1).

⁶⁹ Školní efekt prostřednictvím preventivních programů apod. sice může mít vliv na studentovy postoje, avšak to, zda jedinec takové programy přijímá, se do velké míry odvíjí od postojů vytvořených dříve.

Graf 1. Vztah jedinců bez zkušenosti s marihuanou s vnímáním míry přijatelnosti konzumace marihuany (dle typu školy)

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Negativnější postoj se u gymnazistů ukazuje také v toleranci ohledně toho, že mladí lidé užívají marihuanu i přes některé ilegální aspekty spojené s marihuanou.

To, zda zamítnout či přijmout hypotézu, je nejednoznačné. Hypotéza zní, že studenti nematuritních oborů zaujímají odlišné postoje k marihuaně a alkoholu oproti studentům gymnázia. Co se týče alkoholu, zde studenti obou škol zaujímají takřka srovnatelné postoje, a to jak z hlediska škodlivosti, tak i přijatelnosti konzumace. Z tohoto hlediska by tedy hypotéza byla vyvrácena. Z pohledu studentů obou škol, majících zkušenosti s marihuanou, by hypotéza byla taktéž vyvrácena, vzhledem k tomu, že většina z nich se shoduje taktéž na přijatelnosti užívání, škodlivosti, ale také na toleranci k užívání marihuany jakožto látky spojené s některými ilegálními aspekty. Hypotéza by se zčásti potvrdila v případech studentů bez zkušeností, kdy v některých situacích studenti gymnázia zaujímají negativnější postoje ohledně

přijatelnosti, tolerance či také situace, zda by znovu přišli do prostředí, kde vědí, že se užívá marihuana.

5.1.5 Hypotéza 5. Postoje rodičů a vrstevníků respondentů k užívání marihuany a alkoholu mají vliv na postoje respondentů.

U čtvrté hypotézy jsem se zaměřil na vzdělání a příjem rodičů jakožto potenciální faktory ovlivňující postoje jedince. Teď se však zaměřím na samotné aktéry, a to rodiče a vrstevníky.

U obecných trendů jsem naznačil, že u rodičů je přijatelnost užívání marihuany 7 % a u respondentů 45 % ze vzorku. Kladu si otázku, zda nějak souvisí přijatelnost marihuany z pohledu rodičů s přijatelností respondentů. Opět jsem provedl korelaci ordinálních proměnných⁷⁰. Jak ukazuje tabulka neparametrických korelací, existuje souvislost mezi přijatelností marihuany z pohledu rodičů s přijatelností respondentů. P-hodnota se ukázala 0,001, což naznačuje, že existuje nějaká souvislost. Korelační koeficient (Spearmanovo R_h) ukazuje 0,415, což naznačuje mírnou souvislost⁷¹ (viz tabulka 10).

⁷⁰ U ordinálních proměnných bylo nutné vyloučit odpovědi „nevím“ a „nechci odpovědět“.

⁷¹ Tyto hodnoty jsou platné i na 99% hladině významnosti.

Tabulka 10. Souvislost vnímání přijatelnosti konzumace marihuany mezi rodiči a dětmi

			Do jaké míry je podle vás přijatelná konzumace marihuany?	Do jaké míry si myslíte, že Vaši rodiče považují užívání marihuany za přijatelné?
Spearman's rho	Do jaké míry je podle vás přijatelná konzumace marihuany?	Correlation Coefficient	1,000	,415**
		Sig. (2-tailed)	.	,001
		N	77	62
	Do jaké míry si myslíte, že Vaši rodiče považují užívání marihuany za přijatelné?	Correlation Coefficient	,415**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,001	.
		N	62	63

Zdroj: Vlastní výpočty (SPSS)

Souvislost potvrzuje také regresní analýza. U regresní analýzy u hodnoty R můžeme spatřovat hodnotu 0,259, což značí, že vnímání přijatelnosti marihuany rodiči ovlivňuje přijímání konzumace marihuany jejich dětí necelými 26 %. Z těchto dat můžeme usoudit, že postoje rodičů mají mírný vliv na postoje studentů, co se přijatelnosti konzumace týče. To však neznamená, že by respondenti zastávali zcela stejný názor jako jejich rodiče. Shoda v názorech je nejvíce patrná u hodnoty „zcela nepřijatelné“. Tuto odpověď ve všech případech zvolili ti, kteří nemají žádné zkušenosti s marihuanou. Jak ukázala obecná data, respondenti jsou v porovnání se svými rodiči tolerantnější, což je v konzistenci s předchozími zjištěními CVVM. Při bližším pohledu na kontingenční tabulky se objevil zajímavý poznatek. Téměř v polovině případů měli respondenti tendenci hodnotit přijatelnost o jednu úroveň „lépe“ než jejich rodiče – pokud rodiče považovali přijatelnost konzumace pouze jednou (odpověď „pouze vyzkoušet“), ve 24 % jejich potomci vnímali přijatelnou občasnou konzumaci. Ve 26 % případů studenti

uvedli, že za přijatelné vnímají alespoň látku vyzkoušet, a to v situaci, kdy jejich rodiče vnímají konzumaci jako zcela nepřijatelnou.

Naskytl se tak situace, ve které jsou postoje studentů do určité míry formovány jejich rodiči, avšak ve stejnou dobu studenti obecně zauímají pozitivnější postoj ke konzumaci marihuany. Domnívám se, že tato odlišnost je způsobena dvěma vzájemně propojenými důvody. První z nich souvisí s vyšším výskytem zkušeností s marihuanou mezi studentskou kohortou. Studenti mající zkušenost mají tendenci zauímat pozitivnější postoj ke konzumaci. Druhým je pak fakt, že v 89 % případů studenti vyzkoušeli marihuanu s vrstevníkem, což souvisí s vlivem sociální skupiny, konkrétně právě s působením vrstevníků adolescentů. Konzistenci názorů ve vztahu rodič – potomek můžeme spatřovat zejména u těch, kteří nemají zkušenosti a vnímají konzumaci jako zcela nepřijatelnou. Naopak vyšší toleranci můžeme spatřovat u studentů, kteří tvoří vlastní zkušenost společně s jejich vrstevníky. Dá se však předpokládat, že pokud téměř v 90 % případech jedinec vyzkoušel marihuanu se svými vrstevníky, je zde patrný vliv této sociální skupiny. To může indikovat „touhu“ jedince o náležení do příslušné skupiny. Pokud se člověk silně identifikuje s normami rodiny a vnímá ji jako svou primární skupinu, dá se očekávat, že jedinec přijme normy této skupiny a v postojích bude konzistentní. Na základě těchto norem pak vyhledává další skupiny, které zachovávají podobné postoje. Pokud se však během svého vývoje přeorientuje zejména na normy jeho příslušné sociální skupiny vrstevníků, se kterou se silně identifikuje, jedinec bude mít tendenci se řídit normami této skupiny, nehledě na normy, které zastával dříve.

Co se týče alkoholu, situace není tak přímočará. Vzhledem k tomu, že u adolescentů je přijatelnost 87 % a u jejich rodičů 72 %, dá se očekávat určitá konzistence v názorech. Shledávám zajímavým, že u viněty týkající se užívání alkoholu by respondenti upřednostnili poslechnout rodiče a alkohol nekonsumovali v 65 procentech případů. Zajímavým zjištěním také je, že nehledě na vlastní zkušenosti jak s marihuanou, tak i alkoholem, by studenti dali na rady rodičů. Toto zjištění je silnější pro studenty ISŠT. I přes to, že oproti marihuaně se neprokázal vztah mezi přijatelností konzumace alkoholu u rodičů a u studentů ($p=0,611$), z hlediska toho, s kým respondenti zkusili alkohol, jsou rodiče nejčastěji zmiňovanými. Domnívám se, že vztah se neprokázal zejména kvůli převládající přijatelnosti konzumace alkoholu u obou skupin.

Z výše zmíněných argumentů se dají vyčíst dva signifikantní trendy. Postoje rodičů i vrstevníků k užívání alkoholu a marihuany do určité míry ovlivňují postoje studentů, leč u každé látky odlišně. Zatímco na chování spojené s užíváním alkoholu mají větší vliv rodiče, u marihuany

je tomu naopak. První kontakt s alkoholem začíná převážně v rodině s rodiči, první zkušenost s marihuanou se objevuje při interakci s vrstevníky. Podle těchto sociálních skupin mají jedinci tendenci následně orientovat své postoje a případné chování. Ukazuje se, že jedinci bez zkušeností často pokračují „ve šlépějích“ svých rodičů a zůstávají bez zkušeností, kdežto jedinci, kteří již mají zkušenosti, mají tendenci se chovat podle jejich kamarádů se zkušeností. Když toto navážeme na poznatky z předchozích kapitol, na jedné straně tak zůstávají neživitelé s jejich negativními postoji, na druhé straně se pak objevují uživatelé se zkušenostmi zaujímající pozitivnější postoje. Tendence jedince vytvořit či nevytvořit si zkušenost se odvíjí od učení sociálních aktérů v sociálních skupinách a od jeho ztotožnění se s těmito skupinami. Převládající postoj v této skupině je pak prerekvizitou této tendence. Mechanismus procesu přejímání a osvojování si postoje a jeho následná implementace nám obecně pomáhá vysvětlit Teorie sociálního učení, v případě návykových látek pak ještě podrobněji Teorie diferenciované asociace. Samotnou touhu jedince náležet do skupiny pak objasňuje Teorie sociální identity.

Zdá se tedy, že hypotéza se potvrdila. Postoje rodičů a vrstevníků respondentů k užívání marihuany a alkoholu mají vliv na postoje respondentů. Tento vliv je proměnlivý v závislosti na dané látce a na předchozích zkušenostech jedince s marihuanou. Rodiče mají tendenci ovlivňovat postoje spojené zejména s užíváním, škodlivostí a přijatelností alkoholu, zatímco vrstevníci ovlivňují postoje spojené s marihuanou. Tento vztah vrstevníků a postojů k marihuaně je však patrný zejména pro ty, kteří mají předchozí zkušenosti s užíváním marihuany.

5.2 Rekapitulace a shrnutí hypotéz

Pro ujasnění ještě stručně shrnu poznatky u jednotlivých hypotéz.

Tvrzení u hypotézy č.1, že užívání alkoholu je přijatelnější než užívání marihuany, se prokázalo – hypotéza byla potvrzena. Respondenti takřka dvakrát více vnímají konzumaci alkoholu jako přijatelnější. Ukázala se pozitivní souvislost mezi vlastní konzumací a následnou přijatelností. Respondenti mají také tendenci užívat návykové látky, nehledě na časté vnímání rizik spojených s užíváním (psychické i fyzické následky pro jedince či škodlivost a nebezpečnost pro společnost). Důvod, proč tomu tak je, mohou vysvětlit Teorie sociálních norem, Teorie sociální identity a Teorie odůvodněného jednání. Jedinci, kteří nemají zkušenost s užíváním marihuany, mají tendenci vnímat konzumaci marihuany jako méně přijatelnější oproti těm, co mají zkušenosti či v minulosti užívali. Zatímco pro jedince bez zkušeností s marihuanou jsou

postoje formovány vnějšími vlivy, u jedinců se zkušeností je patrné, že pozitivní postoje jsou kromě vnějších vlivů formovány či prohloubeny zejména vlastní zkušeností. Toto zjištění je v souladu s výzkumem CVVM. Taktéž se (v souladu s výzkumem CVVM) ukázal mezigenerační rozdíl ve vnímání přijatelnosti, kdy rodiče zaujímají podobné postoje k přijatelnosti alkoholu, avšak signifikantně méně přijatelnost konzumace marihuany. Zároveň se ukázalo, že přijatelnost konzumace marihuany je vyšší u studentů gymnázia, což je v opozici se zjištěními NSM a ESPAD.

Co se týče škodlivosti (hypotéza č. 2), ukázalo se proměnlivé vnímání, a to v závislosti na tom, zda se jedná o škodlivost na psychické či fyzické zdraví individua a o škodlivost či nebezpečnost pro společnost. Hypotéza se potvrdila pouze částečně. Marihuana se ukázala být spatřována jako škodlivější pro psychické zdraví jedince, a to i těmi, kteří s ní mají zkušenosti. U „nezkušených“ je toto zjištění konzistentní s jejich protějšky. Z hlediska škodlivosti na fyzické zdraví se však ukázalo být škodlivější užívání alkoholu. Negativnější postoj v tomto ohledu zaujímají jedinci se zkušeností s marihuanou, kdy data naznačují, že mají tendenci „oslavovat“ konzumaci marihuany. U škodlivosti pro společnost data naznačila, že respondenti tuto nálepkou přisuzují převážně alkoholu. To samé platí i v otázce nebezpečnosti (z hlediska páčání trestné činnosti). Je tedy patrné, že substance oplývají rozdílnými postaveními ve společnosti a rozdílnými významy, které jim lidé přisuzují, ať už na základě vlastní zkušenosti či vnějších faktorů.

Tvrzení, že socioekonomické pozadí respondenta ovlivňuje jeho postoj ke dvěma substancím, (hypotéza č. 3) se ukázalo jako liché. Jediné, kdy socioekonomické pozadí může ovlivňovat jedincův postoj, je ve vztahu vzdělání jejich rodičů. Tento vliv je však nepřímý, a proto se dá přisuzovat vzdělání rodičů jen zčásti. Pokud je jedinec ovlivněn vzděláním svých rodičů, pak se tento vliv může ukázat také na výběru školy, která zaujímá patřičné charakteristiky, co se výskytu návykových látek týče. To souvisí například s různou mírou nabídky a dostupnosti marihuany mezi jednotlivými školami. Avšak není to typem školy jako takové, který by měl vliv na tvorbu postoje či jeho přeměnu, co se substancí týče. Spíše než to se ukazuje vliv vrstevníků, a to prostřednictvím pluralitní nevědomosti. Míra této pluralitní nevědomosti pak může lépe vysvětlovat rozdílnosti daných škol než pouhé socioekonomické pozadí.

Zaujímají studenti gymnázia odlišné postoje k marihuaně a alkoholu oproti studentům gymnázia? Odpovědí na tuto otázku jsem se zabýval u čtvrté hypotézy. Hypotézu nelze zcela přijmout, ale ani zcela zamítnout. Studenti obou škol zaujímají velmi podobné postoje ke škodlivosti a přijatelnosti konzumace alkoholu. Podobně také studenti obou škol, kteří mají

zkušenosti s marihuanou, se shodují v těch samých aspektech jako u alkoholu. Z těchto pohledů by tedy byla hypotéza vyvrácena. Hypotéza by mohla být potvrzena pouze u studentů bez zkušeností s marihuanou. Zde se totiž ukázalo, že gymnazisté v tomto ohledu mají tendenci zachovávat mírně negativnější postoje k marihuaně obecně. Podobně jako u předchozí hypotézy výsledky naznačily, že rozdíly v postojích je vhodnější analyzovat na základě vlastních zkušeností jedinců než mezi jednotlivými typy škol. Postojové rozdíly nelze přisuzovat typu studia či školy, ale spíše vlivu sociálního okolí a vlastní zkušeností jedince.

Pátá hypotéza, ve které jsem ověřoval, zda postoje rodičů a vrstevníků respondentů k užívání marihuany a alkoholu mají vliv na postoje respondentů, se potvrdila. Ukázalo se, že obě skupiny mají významný vliv na tvorbu či přeměnu postoje jedince ve vztahu k alkoholu a marihuaně, leč rozdílným způsobem. U alkoholu převažuje „kopírování“ a přejímání postojů od rodičů jedince, kdežto v případě marihuany jsou hlavními aktéry vrstevníci. S tím souvisí i to, s kým jedinci poprvé vyzkoušeli dané látky – u alkoholu to byli převážně rodiče, u marihuany vrstevníci. Taktéž data ukázala, že jedinci bez zkušeností často následují rodiče a zůstávají bez zkušeností, kdežto jedinci mající zkušenost, se častěji chovají a zastávají postoje totožné podle jejich vrstevníků se zkušeností. Na jedné straně tak zůstávají neživatelé s jejich negativními postoji, na druhé straně se pak objevují uživatelé se zkušenostmi zaujímající pozitivnější postoje. Tendence jedince vytvořit či nevytvořit si zkušenost se odvíjí od učení sociálních aktérů v sociálních skupinách a od jeho ztotožnění se s těmito skupinami. Převládající postoj v této skupině je pak prerekvizitou této tendence. Mechanismus procesu přejímání a osvojování si postoje a jeho následná implementace nám obecně pomáhá vysvětlit Teorie sociálního učení, v případě návykových látek pak ještě podrobněji Teorie diferenciované asociace. Samotnou touhu jedince náležet do skupiny pak objasňuje Teorie sociální identity.

5.3 Limity výzkumu

Je zjevné, že se v realizovaném výzkumu objevují nedostatky. Prvním z nich je nerovný poměr mezi muži a ženami. Vzhledem k tomu, že tento poměr je téměř 1:4, data z výzkumu jsou validní zejména pro ženy. Pro budoucí výzkum by bylo vhodné zaměřit se na vyrovnanější četnosti, díky čemuž by bylo možné analyzovat případné rozdíly z hlediska pohlaví.

Dalším neméně důležitým omezením tohoto výzkumu je relativně nízký počet respondentů. To má za následek, že některé korelace mohou být silnější, než by tomu bylo při větším vzorku. Mohlo by se tak stát, že se souvislosti objeví i tam, kde by se při větším vzorku neobjevily. Spíš než to je ale obtíž, že obecně při malém počtu respondentů není vždy tolik relevantní

stanovovat nějaké závěry či testovat hypotézy v porovnání s výzkumy zahrnující velký počet respondentů. I přes to, že ne vždy platí pravidlo „čím více, tím lépe“, v tomto ohledu tomu pravděpodobně tak je. A jak už jsem zmínil, vzhledem k tomu, že se jedná o nepravděpodobnostní výběr, odpadla možnost jakékoliv zobecnitelnosti dat na základní populaci. Data jsou tedy platná pouze pro můj výzkumný soubor.

Potenciálním problémem se také jeví selekce jednoho studijního programu na ISŠT. Jak jsem sdělil v metodologické části, nepodařilo se oslovit studenty druhého studijního oboru. Takovéto úzké zaměření může mít za následek zkreslení dat na úrovni jedné školy, a to díky tomu, že postoje mohou být proměnlivé také mezi jednotlivými obory.

Všech těchto limitů jsem si vědom a uvádím je nejen z důvodu uvědomění si případných problémů spojených s výzkumem tohoto typu či případného tématu, ale také jakožto podnět pro budoucí výzkumníky, na která témata se (v souvislosti s postoji středních škol) zaměřit.

6 Závěr

Tato diplomová práce se zabývala postoji studentů dvou středních škol k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany.

Hlavním cílem bylo zjistit, jaké faktory ovlivňují respondenty v jejich postojích k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany. Z teoretického hlediska se dá rozlišovat mezi faktory individuálními a sociálními. Individuální faktory vycházejí z osobních predispozic jedince. Sociální faktory jsou pak takové faktory, ve kterých jedince ovlivňuje jeho sociální prostředí. Tyto sociální faktory operují na třech úrovních: na úrovni sociálních vztahů, na úrovni komunity a na úrovni společnosti. Zatímco všechny tyto tři úrovně, včetně individuálních faktorů, spolu navzájem souvisí a prolínají se, právě faktory na úrovni sociálních vztahů mají největší potenciál formovat postoje jedince, co se vztahu k marihuaně a alkoholu týče. To ukazuje také provedený systematický přehled dosavadního poznání. Jedinci se postojům a chováním učí od svých významných druhých, a to zejména od rodičů a od svých vrstevníků, což vysvětluje Teorie sociálního učení a Teorie diferenciované asociace. Významní druzí mají hlavní vliv při přejímání postoje a případném následném chování. Příslušnost k dané referenční skupině je důležitá pro jedincovo definování sebe sama, ale zároveň také pro vymezení jeho sociální identity. Čím více se jedinec identifikuje se skupinou, tím více se dá očekávat, že jedinec bude přejímat postoje v takových skupinách, které následně ovlivní jeho chování, nehledě na jeho předchozí osobní postoj. To poukazuje také na tzv. pluralitní nevědomost, kdy je chování více vázáno na skupinové normy, než na soukromé postoje jedinců či na širší společenské normy. Takovým chováním může být například užívání alkoholu či marihuany.

Právě užívání alkoholu či marihuany je rozsáhlým fenoménem v české společnosti. Tento fenomén je vhodné pozorovat právě v období adolescence, kdy jedinec získává první zkušenosti s těmito látkami. S tím souvisí také vytváření si vlastních postojů či případná přeměna postojů dřívějších. Ve výzkumu se ukázalo, že studenti zaujímají přívětivější postoj k užívání alkoholu. Konzumace alkoholu je mnohem přijatelnější než konzumace marihuany. U rodičů je tento trend ještě mnohem více prohlouben. Avšak co se týče postojů ke škodlivosti na psychické či fyzické zdraví jedince, škodlivosti a nebezpečnosti užívání pro společnost, postoje jsou proměnlivé. Alkohol je vnímán jako škodlivější jak pro fyzické zdraví jedince, tak i co se škodlivosti a nebezpečnosti pro společnost týče. Marihuana je na druhé straně spatřována převážně jako škodlivější pro psychické zdraví jedince, a to i těmi, kteří s ní mají zkušenosti.

Takřka všichni jedinci mají zkušenosti s pitím alkoholu oproti menší polovině těch, kteří mají zkušenosti s marihuanou. Ukázalo se, že na postoje a chování spojené s alkoholem a marihuanou mají vliv významní druzí, a to jak rodiče, tak i vrstevníci. Co se týče postojů k alkoholu, rodiče mají větší vliv, u marihuany lze pozorovat opačný trend, kdy se jedinci řídí spíše svými vrstevníky. Taktéž výzkum ukázal, že jedinci, kteří nemají zkušenosti s marihuanou, do určité míry kopírují negativní postoje svých rodičů k užívání marihuany, zatímco studenti se zkušenostmi se orientují dle zkušeností jejich vrstevníků. Na jedné straně tak zůstávají jedinci bez zkušenosti a s převažujícím negativním postojem k marihuaně, na druhé straně se pak ocitají studenti se zkušeností, kteří zauímají pozitivnější postoje. Zajímavým zjištěním také bylo, že jedinci se zkušenostmi s marihuanou mají mnohem větší tendenci považovat látku za přijatelnou a vnímají ji jako méně škodlivou pro společnost. Tyto poznatky naznačují, že také vlastní zkušenost jedince je významným faktorem, který přispívá k prohloubení či reorientaci předchozího postoje. Zároveň však toto prohloubení má potenciál oddělovat od sebe dané sociální skupiny, čímž se napomáhá k případnému konfliktu mezi skupinami.

České studie zaměřující se na adolescenty a jejich vztah k drogám dlouhodobě ukazují vyšší prevalenci užívání návykových látek spojených s vyšším rizikem závislosti na středních odborných školách, a naopak nejnižší na gymnáziích. Z hlediska studentů gymnázia a střední odborné školy můj výzkum neindikoval signifikantní rozdíly. Z hlediska postojů k alkoholu obě skupiny zauímají velmi podobné postoje. Totéž platí také pro studenty napříč školami, kteří mají zkušenosti s marihuanou. Takové kohorty se shodují na přijatelnosti konzumace, škodlivosti či toleranci užívání marihuany při zaměření se na její některé negativní aspekty. I přes to, že gymnazisté bez zkušeností s marihuanou obecně v průměru zauímají negativnější postoje k marihuaně, srovnání mezi školami naznačuje podobné trendy, co se prevalence užívání týče. Na základě těchto poznatků chci naznačit, že při zjišťování postojů studentů k návykovým látkám patří vhodně namísto rozlišování mezi typem studia zaměřit se na jedince se zkušeností či bez, vzhledem k tomu, že se jedná o významný faktor při utváření postojů jedince a případného následného chování.

Právě v uvědomění si vlivu významných druhých jedince a jeho vlastních zkušeností patří hlavní přínos této práce. Spoléhání se na data mapující pouze prevalenci užívání vytváří neúplný obraz tak složitého tématu, jako jsou postoje, což může vést k bagatelizaci určitých typů škol a studentů. Budoucí tvůrci politik či programů směřující k prevenci či ke snížení prevalence abúzu návykových látek by měli usilovat o pochopení jedincových podnětů a jeho

vztahu k návykovým látkám jak z jeho osobní perspektivy, tak i z hlediska sociální skupiny, do které jedinec patří či se s ní ztotožňuje. U obojího by měli mít na paměti působení širších, celospolečenských faktorů. Právě studium vlivů působení těchto tří částí spatřuji přínosné pro budoucí výzkumníky a vědce pro získání celistvějšího obrazu postojů studentů k návykovým látkám. Zajímavé by také bylo porovnat postoje studentů k dalším návykovým látkám, stejně jako porovnat postoje studentů nastupujících a ukončujících střední školy a zaměřit se na případný efekt preventivních programů zaměřených na redukci užívání drog. Jak jsem uvedl mimo jiné u limitů výzkumu, vhodné by také bylo zaměřit se na jednotlivé obory v rámci jedné školy. Za vhodné také spatřuji porovnat mezi primárním, sekundárním či terciálním vzděláváním. Takový výzkum by mohl odhalit nuance a období determinující postoje a chování adolescentů.

7 Summary

This thesis dealt with the attitudes of the students of two secondary schools towards marijuana and alcohol and their users.

The main aim was to find out which factors influence the respondents in their attitudes towards alcohol and drug use and to alcohol and marijuana users. From the theoretical point of view we distinguish between individual and social factors. Individual factors are determined by personal predispositions of individuals, whereas social factors are formed by social background. There are three levels of social factors: social relationships, community and society. These three levels are related, but social relationships have the biggest potential to form the attitudes to marijuana and alcohol, as it has been shown in systematic overview of existing knowledge. Individuals learn their behaviour and attitudes from significant others, especially from their parents and peers, which has been explained by the theory of social learning and the theory of differential association. Significant others have the main influence in adoption of the attitude and in follow-up behaviour. Being a part of a reference group is important for defining yourself and also for defining your social identity. The more the individual identifies with the group the more we can expect the individual to conform to the attitudes of those groups, which will influence their behaviour regardless of their previous attitudes. It points to pluralistic ignorance in which the majority of a group go along with its norm. Examples of this can be alcohol and marijuana abuse.

Alcohol and marijuana use have been important phenomena in the Czech society. It is advisable to observe this phenomena during adolescence, when individuals have their first experience with these substances. New attitudes are created and we can also see some changes in their past attitudes. The research demonstrates that the students are more positive to alcohol use. The consumption of alcohol is more acceptable than marijuana use. Parents' attitude to alcohol is even more positive. However, when you think about harmful effects on humans, their physical and mental health and on society, then the attitudes are changing. Alcohol is viewed as more harmful for health and for society. Marijuana is considered to be more harmful for mental health even by those who have experience with it.

Almost all individuals have experience with alcohol use compared with a smaller half of those who have experience with marijuana use. It turned out that significant others, both parents and peers, influence attitudes and behaviour connected with alcohol and marijuana. Parents affect more alcohol use. Marijuana users are influenced mainly by their peers. The research also

showed that the individuals who have no experience with marihuana to a certain extent copy their parents' attitude to it, while the students with experience follow their peers' example. On the one hand, there are individuals without experience and with negative attitudes to marihuana, on the other hand, we have individuals with experience who are more positive towards it. Individuals with marihuana experience consider this substance to be acceptable and they think it is less harmful to society. This indicates that an individual's personal experience is important for deepening or changing their previous attitudes. This deepening has the potential to separate stated social groups which can lead to a potential group conflict.

Czech studies focusing on adolescents and their attitude to drugs show higher prevalence of drug use and its connection with higher risk of addiction at secondary vocational schools. On the other hand, it is the lowest at grammar schools. My research has not shown any significant differences between grammar schools and vocational schools. Both groups have similar attitudes. The same pays for the students with marihuana experience. These cohorts agree with acceptability of consumption, harmful effects or marihuana use tolerance when focusing on some of its negative effects. In spite of the fact that grammar school students without marihuana use experience have more negative attitudes towards marihuana, the comparison between schools show similar trends concerning the prevalence of its use. Based on this knowledge I want to suggest that instead of distinguishing between certain types of schools it is more important to focus on individuals and their experience with drugs as it is a significant factor for forming attitudes and for their future behaviour.

I think that the main contribution of my thesis is the awareness of the significance of the influence of significant others on an individual and their own experience. Concerning attitudes, we often rely on data mapping prevalence use. It does not show the whole picture of such a complicated topic and it can result in trivializing of some types of schools. The future policy and preventive programmes makers should try to make an effort to understand individuals' cues and their attitude to drugs from their personal perspective and also from the point of view of social groups which the individual belongs to and identifies with. We should take into account all-social factors. If we want to get an entire picture of students' attitudes to drugs, we need to study all three parts. It might be interesting for future researchers to compare students' attitudes to other drugs as well as to compare the attitudes of the first year students and the students who are about to finish their school. The research would focus on the possible effects of preventive programmes against drug abuse. It would also be appropriate to focus on various fields within one particular school. It might be suitable to compare primary, secondary and tertiary education.

This kind of research could detect nuances and periods that determine attitudes and behaviour of adolescents.

Použitá literatura

- AGNEW, Robert, Cesar J. REBELLON a Sherod Thaxton. A General Strain Theory Approach to Families and Delinquency. *Families, Crime and Criminal Justice* [online]. 2000 [cit. 2021-04-01]. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2859929
- AJZEN, Icek a Martin FISHBEIN. *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*. Pearson, 1980. ISBN 978-0139364358.
- AKERS, Ronald L. *Criminological theories: Introduction and Evaluation*. Routledge, 1999. ISBN 1-57958-168-4.
- AKERS, Ronald L., Marvin D. KROHN, Lonn LANZA-KADUCE a Marcia RADOSEVICH. Social Learning and Deviant Behavior: A Specific Test of a General Theory. *American Sociological Review* [online]. 1979, **44**(4) [cit. 2021-04-01]. ISSN 00031224. Dostupné z: [doi:10.2307/2094592](https://doi.org/10.2307/2094592)
- ALI, Mir M., Aliaksandr AMIALCHUK, Debra S. DWYER a Dominik HARTL. The Social Contagion Effect of Marijuana Use among Adolescents. *PLoS ONE* [online]. 2011, **6**(1) [cit. 2021-04-01]. ISSN 1932-6203. Dostupné z: [doi:10.1371/journal.pone.0016183](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0016183)
- ALEXANDER, Cheryl, Marina PIAZZA, Debra MEKOS a Thomas VALENTE. Peers, schools, and adolescent cigarette smoking. *Journal of Adolescent Health* [online]. 2001, **29**(1), 22-30 [cit. 2021-4-28]. ISSN 1054139X. Dostupné z: [doi:10.1016/S1054-139X\(01\)00210-5](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(01)00210-5)
- ALLPORT, Gordon. Attitudes. *In Handbook of Social Psychology*. Clark University Press, 1935, s. 798-844.
- ANDREWS, Judy A., Elizabeth TILDESLEY, Hyman HOPS a Fuzhong LI. The influence of peers on young adult substance use. *Health Psychology* [online]. 2002, **21**(4), 349-357 [cit. 2021-01-24]. ISSN 0278-6133. Dostupné z: [doi:10.1037//0278-6133.21.4.349](https://doi.org/10.1037//0278-6133.21.4.349)
- ATZMÜLLER, Christiane a Peter M. STEINER. Experimental Vignette Studies in Survey Research. *Methodology* [online]. 2010, **6**(3), 128-138 [cit. 2021-4-28]. ISSN 1614-1881. Dostupné z: [doi:10.1027/1614-2241/a000014](https://doi.org/10.1027/1614-2241/a000014)
- BABBIE, Earl. *The Practice of Social Research*. 14. 2016. ISBN 978-1-305-10494-5.
- BAGOZZI, Richard P. The Self-Regulation of Attitudes, Intentions, and Behavior. *Social Psychology Quarterly* [online]. 1992, **55**(2) [cit. 2021-04-19]. ISSN 01902725. Dostupné z: [doi:10.2307/2786945](https://doi.org/10.2307/2786945)

BAHR, Stephen J., John P. HOFFMANN a Xiaoyan YANG. Parental and Peer Influences on the Risk of Adolescent Drug Use. *The Journal of Primary Prevention* [online]. 2005, **26**(6), 529-551 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0278-095X. Dostupné z: [doi:10.1007/s10935-005-0014-8](https://doi.org/10.1007/s10935-005-0014-8)

BANAJI, Mahzarin a Larisa HEIPHETZ. Attitudes. *Handbook of Social Psychology*. Wiley, 2010, 353 - 393. ISBN 978-0-470-13747-5.

BANDURA, Albert. *Social learning theory*. 1977. ISBN 9780138167448.

BATES, Marsha E. a Erich W. LABOUIE. Personality–environment constellations and alcohol use: A process-oriented study of intraindividual change during adolescence. *Psychology of Addictive Behaviors* [online]. 1995, **9**(1), 23-35 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1939-1501. Dostupné z: [doi:10.1037/0893-164X.9.1.23](https://doi.org/10.1037/0893-164X.9.1.23)

BELLAIR, Paul. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* [online]. Oxford University Press, 2017 [cit. 2021-04-02]. ISBN 9780190264079.

BERKOWITZ, Alan D. An Overview of the Social Norms Approach. *Changing The Culture Of College Drinking: A Socially Situated Health Communication Campaign*. 2005, s. 187-208. ISBN 978-1572735934.

BOARDMAN, Jason D., Brian Karl FINCH, Christopher G. ELLISON, David R. WILLIAMS a James S. JACKSON. Neighborhood Disadvantage, Stress, and Drug Use among Adults. *Journal of Health and Social Behavior* [online]. 2001, **42**(2) [cit. 2021-04-01]. ISSN 00221465. Dostupné z: [doi:10.2307/3090175](https://doi.org/10.2307/3090175)

BOURDIEU, Pierre. *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications, 1990. ISBN 978-0803983205.

BOURDIEU, Pierre. *Sociology in Question*. Sage Publications, 1993. ISBN 9780803983380.

BRANKOVIĆ, Suada, Mersa ŠEGALO, Arzija PAŠALIĆ, Jasmina MAHMUTOVIĆ, Amila JAGANJAC, Amra ČUSTOVIĆ-HADŽIMURATOVIĆ a Elisa VRETO. Awareness and attitude of secondary school students about drug use. *Journal of Health Sciences* [online]. 2013, **3**(1), 55-59 [cit. 2021-01-24]. ISSN 1986-8049. Dostupné z: [doi:10.17532/jhsci.2013.30](https://doi.org/10.17532/jhsci.2013.30)

BRANDT, Mark J. a Geoffrey A. WETHERELL. What Attitudes are Moral Attitudes? The Case of Attitude Heritability. *Social Psychological and Personality Science* [online]. 2012, **3**(2), 172-179 [cit. 2021-4-28]. ISSN 1948-5506. Dostupné z: [doi:10.1177/1948550611412793](https://doi.org/10.1177/1948550611412793)

BRENNER, Allison B., José A. BAUERMEISTER a Marc A. ZIMMERMAN. Neighborhood Variation in Adolescent Alcohol Use: Examination of Socioecological and Social Disorganization Theories*. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs* [online]. 2011, **72**(4), 651-659 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1937-1888. Dostupné z: [doi:10.15288/jsad.2011.72.651](https://doi.org/10.15288/jsad.2011.72.651)

BROOKS, F. M., J. MAGNUSSON, N. SPENCER a A. MORGAN. Adolescent multiple risk behaviour: an asset approach to the role of family, school and community. *Journal of Public Health* [online]. 2012, **34**(suppl 1), i48-i56 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1741-3842. Dostupné z: [doi:10.1093/pubmed/fds001](https://doi.org/10.1093/pubmed/fds001)

BRYAN, Audrey, Rosalyn MORAN a Mary O'BRIEN. *DRUG-RELATED KNOWLEDGE, ATTITUDES AND BELIEFS IN IRELAND: REPORT OF A NATION-WIDE SURVEY*. 2000. ISBN 0-9517193-8-6.

BRYMAN, Alan. *Social Research Methods*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, c2004. ISBN 0-19-926446-5.

CLARK, Trenette T., Anh B. NGUYEN a Faye Z. BELGRAVE. Risk and Protective Factors for Alcohol and Marijuana Use among African-American Rural and Urban Adolescents. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse* [online]. 2011, **20**(3), 205-220 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1067-828X. Dostupné z: [doi:10.1080/1067828X.2011.581898](https://doi.org/10.1080/1067828X.2011.581898)

COLLINS, David, Melissa Harris ABADI, Knowlton JOHNSON, Steve SHAMBLEN a Kirsten THOMPSON. Non-Medical Use of Prescription Drugs among Youth in an Appalachian Population: Prevalence, Predictors, and Implications for Prevention. *Journal of Drug Education* [online]. 2011, **41**(3), 309-326 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0047-2379. Dostupné z: [doi:10.2190/DE.41.3.e](https://doi.org/10.2190/DE.41.3.e)

CRANO, William D. a Radmila PRISLIN. Attitudes and Persuasion. *Annual Review of Psychology* [online]. 2006, **57**(1), 345-374 [cit. 2021-04-19]. ISSN 0066-4308. Dostupné z: [doi:10.1146/annurev.psych.57.102904.190034](https://doi.org/10.1146/annurev.psych.57.102904.190034)

CURRAN, Patrick J., Eric STICE a Laurie CHASSIN. The relation between adolescent alcohol use and peer alcohol use: A longitudinal random coefficients model. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* [online]. 1997, **65**(1), 130-140 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1939-2117. Dostupné z: [doi:10.1037/0022-006X.65.1.130](https://doi.org/10.1037/0022-006X.65.1.130)

CVVM. *Postoj veřejnosti ke konzumaci vybraných návykových látek – květen 2019* [online]. In: . květen 2019 [cit. 2021-04-02]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4958/f9/ob190619.pdf

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 65/2017 Sb.: Zákon o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek. In: *Sbírka zákonů*. 2017. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2017-65#p2-1-f>

DERZON, James H. Using Correlational Evidence to Select Youth for Prevention Programming. *The Journal of Primary Prevention* [online]. 2007, **28**(5), 421-447 [cit. 2021-4-28]. ISSN 0278-095X. Dostupné z: [doi:10.1007/s10935-007-0107-7](https://doi.org/10.1007/s10935-007-0107-7)

DEVER, Bridget V., John E. SCHULENBERG, Jodi B. DWORKIN, Patrick M. O'MALLEY, Deborah D. KLOSKA a Jerald G. BACHMAN. Predicting Risk-Taking With and Without Substance Use: The Effects of Parental Monitoring, School Bonding, and Sports Participation. *Prevention Science* [online]. 2012, **13**(6), 605-615 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1389-4986. Dostupné z: [doi:10.1007/s11121-012-0288-z](https://doi.org/10.1007/s11121-012-0288-z)

DIR, Allyson L., Richard L. BELL, Zachary W. ADAMS a Leslie A. HULVERSHORN. Gender Differences in Risk Factors for Adolescent Binge Drinking and Implications for Intervention and Prevention. *Frontiers in Psychiatry* [online]. 2017, **8** [cit. 2021-04-01]. ISSN 1664-0640. Dostupné z: [doi:10.3389/fpsy.2017.00289](https://doi.org/10.3389/fpsy.2017.00289)

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7.

DURKHEIM, Emile a W.D. HALLS. *The Division of Labour in Society*. MacMillan, 1984. ISBN 0-333-33980-0.

DURKHEIM, Emile. *Suicide: A Study in Sociology*. 2002. ISBN 9780415278317.

ENNETT, Susan T., Karl E. BAUMAN, Andrea HUSSONG, Robert FARIS, Vangie A. FOSHEE, Li CAI a Robert H. DURANT. The Peer Context of Adolescent Substance Use: Findings from Social Network Analysis. *Journal of Research on Adolescence* [online]. 2006, **16**(2), 159-186 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1050-8392. Dostupné z: [doi:10.1111/j.1532-7795.2006.00127.x](https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2006.00127.x)

ENNETT, Susan T., Robert L. FLEWELLING, Richard C. LINDROOTH a Edward C. NORTON. School and Neighborhood Characteristics Associated with School Rates of Alcohol,

Cigarette, and Marijuana Use. *Journal of Health and Social Behavior* [online]. 1997, **38**(1) [cit. 2021-04-01]. ISSN 00221465. Dostupné z: [doi:10.2307/2955361](https://doi.org/10.2307/2955361)

Evropská zpráva o drogách: Trendy a vývoj [online]. Lucemburk: Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost (EMCDDA), 2019 [cit. 2021-04-19]. ISBN 978-92-9497-400-6. Dostupné z: https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11364/20191724_TDAT19001CSN_PDF.pdf

EYSENCK, H.J. a Glenn WILSON. *Know Your Own Personality*. Penguin Books, 1991. ISBN 978-0140136081.

FARHAT, Tilda, Bruce SIMONS-MORTON a Jeremy W. LUK. Psychosocial correlates of adolescent marijuana use: Variations by status of marijuana use. *Addictive Behaviors* [online]. 2011, **36**(4), 404-407 [cit. 2021-04-01]. ISSN 03064603. Dostupné z: [doi:10.1016/j.addbeh.2010.11.017](https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2010.11.017)

FISHBEIN, Martin. *Predicting and Changing Behavior* [online]. Psychology Press, 2011 [cit. 2021-04-02]. ISBN 9780203838020. Dostupné z: [doi:10.4324/9780203838020](https://doi.org/10.4324/9780203838020)

FORD, Jason A., Sarah Ann SACRA a Alexis YOHRROS. Neighborhood characteristics and prescription drug misuse among adolescents: The importance of social disorganization and social capital. *International Journal of Drug Policy* [online]. 2017, **46**, 47-53 [cit. 2021-04-01]. ISSN 09553959. Dostupné z: [doi:10.1016/j.drugpo.2017.05.001](https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2017.05.001)

FRIESTAD, Christine, Jane PIRKIS, Michael BIEHL a Charles E IRWIN. Socioeconomic patterning of smoking, sedentary lifestyle, and overweight status among adolescents in Norway and the United States. *Journal of Adolescent Health* [online]. 2003, **33**(4), 275-278 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1054139X. Dostupné z: [doi:10.1016/S1054-139X\(03\)00214-3](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(03)00214-3)

GAUGHAN, Monica. The Gender Structure of Adolescent Peer Influence on Drinking. *Journal of Health and Social Behavior* [online]. 2016, **47**(1), 47-61 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0022-1465. Dostupné z: [doi:10.1177/002214650604700104](https://doi.org/10.1177/002214650604700104)

GIBBS, Jack P. *Norms, Deviance, and Social Control: Conceptual Matters*. Elsevier Science, 1981. ISBN 978-0444015518.

GREENWALD, Anthony. Implicit Social Cognition: Attitudes, Self-Esteem, and Stereotypes. In: *Psychological Review* [online]. 1995 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: https://faculty.washington.edu/agg/pdf/Greenwald_Banaji_PsychRev_1995.OCR.pdf

HAGEDORN, J.M. Homeboys, new jacks, and anomie. *Journal of African American Men* [online]. , 1997 [cit. 2021-03-31]. Dostupné z: [doi:https://doi.org/10.1007/s12111-997-1008-9](https://doi.org/10.1007/s12111-997-1008-9)

HAKIM, Catherine. *Research design: successful designs for social and economic research*. 2000. ISBN 9780415223126.

HAMILTON, Hayley A., Samuel NOH a Edward M. ADLAF. Perceived financial status, health, and maladjustment in adolescence. *Social Science & Medicine* [online]. 2009, **68**(8), 1527-1534 [cit. 2021-04-01]. ISSN 02779536. Dostupné z: [doi:10.1016/j.socscimed.2009.01.037](https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.01.037)

HAMMERSLEY, Richard, Richard JENKINS a Marie REID. Cannabis use and Social Identity. *Addiction Research & Theory* [online]. 2009, **9**(2), 133-150 [cit. 2021-04-19]. ISSN 1606-6359. Dostupné z: [doi:10.3109/16066350109141745](https://doi.org/10.3109/16066350109141745)

HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 4. Přeložil Irena ŠTĚPANÍKOVÁ. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-283-6.

HEALE, Roberta a Alison TWYXCROSS. Validity and reliability in quantitative studies. *Evidence Based Nursing* [online]. 2015, **18**(3), 66-67 [cit. 2021-01-24]. ISSN 1367-6539. Dostupné z: [doi:10.1136/eb-2015-102129](https://doi.org/10.1136/eb-2015-102129)

HEAVYRUNNER-RIOUX, Aislinn a Dusten HOLLIST. Community, Family, and Peer Influences on Alcohol, Marijuana, and Illicit Drug Use Among a Sample of Native American Youth: An Analysis of Predictive Factors. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse* [online]. 2010, **9**(4), 260-283 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1533-2640. Dostupné z: [doi:10.1080/15332640.2010.522893](https://doi.org/10.1080/15332640.2010.522893)

HENRY, Gary. *Practical Sampling* [online]. 2455 Teller Road, Thousand Oaks California 91320 United States of America : SAGE Publications, 1990 [cit. 2021-01-24]. ISBN 9780803929593. Dostupné z: [doi:10.4135/9781412985451](https://doi.org/10.4135/9781412985451)

HOFFMANN, John P. The Effects of Family Structure and Family Relations on Adolescent Marijuana Use. *International Journal of the Addictions* [online]. 2009, **30**(10), 1207-1241 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0020-773X. Dostupné z: [doi:10.3109/10826089509105131](https://doi.org/10.3109/10826089509105131)

HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Základy sociologie. ISBN 80-85850-68-0.

HUGHES, Rhidian a Meg HUBY. The construction and interpretation of vignettes in social research. *Social Work and Social Sciences Review* [online]. 2004, **11**(1), 36-51 [cit. 2021-01-24]. ISSN 0953-5225. Dostupné z: [doi:10.1921/17466105.11.1.36](https://doi.org/10.1921/17466105.11.1.36)

HUMENSKY, Jennifer L. Are adolescents with high socioeconomic status more likely to engage in alcohol and illicit drug use in early adulthood? *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy* [online]. 2010, **5**(1) [cit. 2021-04-01]. ISSN 1747-597X. Dostupné z: [doi:10.1186/1747-597X-5-19](https://doi.org/10.1186/1747-597X-5-19)

CHYLÍKOVÁ, Johana. Úvod do problematiky výzkumu citlivých témat ve výběrových šetřeních. *SDA Info* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2011, **5**(2), 185 - 203 [cit. 2021-01-24]. Dostupné z: http://dav.soc.cas.cz/uploads/a9acd4d331503fbbcb3c6af00345f751b21e1ea7_DaVp185-203%20Chylikova.pdf

JAGER, Justin, Diane L. PUTNICK a Marc H. BORNSTEIN. II. MORE THAN JUST CONVENIENT: THE SCIENTIFIC MERITS OF HOMOGENEOUS CONVENIENCE SAMPLES. *Monographs of the Society for Research in Child Development* [online]. 2017, **82**(2), 13-30 [cit. 2021-01-24]. ISSN 0037976X. Dostupné z: [doi:10.1111/mono.12296](https://doi.org/10.1111/mono.12296)

JOHNSON, Byron R., David B. LARSON, Spencer DE LI a Sung Joon JANG. Escaping from the crime of inner cities: Church attendance and religious salience among disadvantaged youth. *Justice Quarterly* [online]. 2000, **17**(2), 377-391 [cit. 2021-03-31]. ISSN 0741-8825. Dostupné z: [doi:10.1080/07418820000096371](https://doi.org/10.1080/07418820000096371)

JUON, Hee-Soon, Kate E. FOTHERGILL, Kerry M. GREEN, Elaine E. DOHERTY a Margaret E. ENSMINGER. Antecedents and consequences of marijuana use trajectories over the life course in an African American population. *Drug and Alcohol Dependence* [online]. 2011, **118**(2-3), 216-223 [cit. 2021-04-01]. ISSN 03768716.

KALINA, K. *Mezioborový glosář pojmů z oblasti drog a drogových závislostí*. 2001. ISBN 80-238-8014-4.

KEYES, Katherine M., John E. SCHULENBERG, Patrick M. O'MALLEY, Lloyd D. JOHNSTON, Jerald G. BACHMAN, Guohua LI a Deborah HASIN. The social norms of birth cohorts and adolescent marijuana use in the United States, 1976-2007. *Addiction* [online]. 2011, **106**(10), 1790-1800 [cit. 2021-04-02]. ISSN 09652140. Dostupné z: [doi:10.1111/j.1360-0443.2011.03485.x](https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2011.03485.x)[doi:10.1016/j.drugalcdep.2011.03.027](https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2011.03.027)

KING, Keith A., Rebecca A. VIDOUREK a Ashlee R. HOFFMAN. Sex and Grade Level Differences in Marijuana Use among Youth. *Journal of Drug Education* [online]. 2013, **42**(3), 361-377 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0047-2379. Dostupné z: [doi:10.2190/DE.42.3.g](https://doi.org/10.2190/DE.42.3.g)

KINGSTON, Beverly, David HUIZINGA a Delbert S. ELLIOTT. A Test of Social Disorganization Theory in High-Risk Urban Neighborhoods. *Youth & Society* [online]. 2009, **41**(1), 53-79 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0044-118X. Dostupné z: [doi:10.1177/0044118X09338343](https://doi.org/10.1177/0044118X09338343)

Kodex v sedmi bodech [online]. SIMAR [cit. 2021-01-24]. Dostupné z: <https://simar.cz/standardy/kvalitativni-standardy-icc/esomar/kodex-v-sedmi-bodech.html>

KOSTERMAN, Rick. The dynamics of alcohol and marijuana initiation: patterns and predictors of first use in adolescence. *American Journal of Public Health* [online]. 2000, **90**(3), 360-366 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0090-0036. Dostupné z: [doi:10.2105/AJPH.90.3.360](https://doi.org/10.2105/AJPH.90.3.360)

KREIDL, Martin. Zhodnocení vlivu práce výzkumných agentur na konstruktovou validitu škál. *Sociologický časopis* [online]. 2005, 2005, **41**(1), 103 - 123 [cit. 2021-01-24]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2005/01/06.pdf>

KROHN, Marvin D., Thomas A. LOUGHRAN, Terence P. THORNBERRY, Daniel Wonho JANG, Adrienne FREEMAN-GALLANT a Erin D. CASTRO. Explaining Adolescent Drug Use in Adjacent Generations. *Journal of Drug Issues* [online]. 2016, **46**(4), 373-395 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0022-0426. Dostupné z: [doi:10.1177/0022042616659758](https://doi.org/10.1177/0022042616659758)

KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005. Dějiny Evropy (Argo). ISBN 80-7203-612-2.

KUNTSCHE, Emmanuel a Marina Delgrande JORDAN. Adolescent alcohol and cannabis use in relation to peer and school factors. *Drug and Alcohol Dependence* [online]. 2006, **84**(2), 167-174 [cit. 2021-04-01]. ISSN 03768716. Dostupné z: [doi:10.1016/j.drugalcdep.2006.01.014](https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2006.01.014)

LAPIERE, R. T. Attitudes vs. Actions. *Social Forces* [online]. 1934, **13**(2), 230-237 [cit. 2021-04-19]. ISSN 0037-7732. Dostupné z: [doi:10.2307/2570339](https://doi.org/10.2307/2570339)

LAVRAKAS, Paul J. *Encyclopedia of Survey Research Methods*. Sage Publications, 2008. ISBN 978-1-4129-1808-4.

LEMERT, Edwin. *Sociální patologie*. 2012. ISBN 9781258283711.

Lexicon of alcohol and drug terms published by the World Health Organization. *WHO* [online]. 1969 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: https://www.who.int/substance_abuse/terminology/who_lexicon/en/

LINDSTRÖM, Peter a Robert SVENSSON. Attitudes towards drugs among school youths: An evaluation of the Swedish DARE programme. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* [online]. 1998, **15**(1_suppl), 7-23 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1455-0725. Dostupné z: [doi:10.1177/145507259801501S01](https://doi.org/10.1177/145507259801501S01)

MACEK, Petr. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.

MANDARA, Jelani, Sheba Y. ROGERS a Richard E. ZINBARG. The Effects of Family Structure on African American Adolescents' Marijuana Use. *Journal of Marriage and Family* [online]. 2011, **73**(3), 557-569 [cit. 2021-04-01]. ISSN 00222445. Dostupné z: [doi:10.1111/j.1741-3737.2011.00832.x](https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00832.x)

MAREŠ, Petr, Ladislav RABUŠIC a Petr SOUKUP. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 9788021063624.

MAREŠOVÁ, Alena. *Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestněprávní legislativy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-018-8.

MARTIN, William E. a Krista D. BRIDGMON. *Quantitative and Statistical Research Methods: From Hypothesis to Results: From Hypothesis to Results*. Jossey-Bass, 2012. ISBN 978-0-470-63182-9.

MATZA, David. *Delinquency and Drift*. Routledge, 1990. ISBN 9780887388040.

MCGUIRE, W. J. The nature of attitudes and attitude change. LINDZEY, G. a E. ARONSON. *The handbook of social psychology*. 1968, s. 136-314.

MEAD, George Herbert. *Mysl, já a společnost*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1180-8.

MEISEL, Samuel N. a Craig R. COLDER. Adolescent Social Norms and Alcohol Use: Separating Between- and Within-Person Associations to Test Reciprocal Determinism. *Journal of Research on Adolescence* [online]. 2020, **30**(S2), 499-515 [cit. 2021-04-02]. ISSN 1050-8392. Dostupné z: [doi:10.1111/jora.12494](https://doi.org/10.1111/jora.12494)

MERTON, Robert. Social Structure and Anomie. *American Sociological Review* [online]. 1938. 3. s. 672-682 [cit. 2021-03-31]. Dostupné z:

<http://www.csun.edu/~snk1966/Robert%20K%20Merton%20-%20Social%20Structure%20and%20Anomie%20Original%201938%20Version.pdf>

MILLER, D., B. MONIN a D. PRENTICE. Pluralistic ignorance and inconsistency between private attitudes and public behaviors. TERRY, D.J. a M.A. HODD. *Applied social research. Attitudes, behavior, and social context: The role of norms and group membership*. 2000, s. 95-113. ISBN 9780585179742.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-392-1.

MORGAN, David L. Living Within Blurry Boundaries: The Value of Distinguishing Between Qualitative and Quantitative Research. *Journal of Mixed Methods Research* [online]. 2018, **12**(3), 268-279 [cit. 2021-01-24]. ISSN 1558-6898. Dostupné z: doi:10.1177/1558689816686433

MRAVČÍK, Viktor. *Zaostřeno na drogy 1: Mediální obraz drog v Evropské unii (NMS)* [online]. 5. ročník. 2007 [cit. 2021-04-19]. ISSN 1214-1089. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/4607/581/zaostreno_na_drogy_medialni_obraz_drog_200701.pdf

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie a sociální deviace* [online]. 2019 [cit. 2021-04-02]. Dostupné z: <https://www.slu.cz/file/cul/f9f048bc-452a-435a-bd1e-14f42c9a6427>

MUNDT, Marlon P, Liesbeth MERCKEN a Larissa ZAKLETSKAIA. Peer selection and influence effects on adolescent alcohol use: a stochastic actor-based model. *BMC Pediatrics* [online]. 2012, **12**(1) [cit. 2021-04-01]. ISSN 1471-2431. Dostupné z: doi:10.1186/1471-2431-12-115

MUSICK, Kelly, Judith A. SELTZER a Christine R. SCHWARTZ. Neighborhood norms and substance use among teens. *Social Science Research* [online]. 2008, **37**(1), 138-155 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0049089X. Dostupné z: doi:10.1016/j.ssresearch.2007.02.003

NEŠPOR, Karel a Ladislav CSĚMY. *Alkohol, drogy a vaše děti: jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat, jak je zvládat*. 2. vydání. Sportpropag, 1994.

NOVÁK, P., M. MIOVSKÝ a L. ŠŤASTNÁ. *Mediální obraz konopných drog v souvislosti s kriminální činností* [online]. 9. Adiktologie, 2009 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z:

http://199757.w57.wedos.ws/wp-content/uploads/2018/09/2009_4_Novak_Medialni-obraz.pdf

NOŽINA, Miroslav. *Svět drog v Čechách*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1997. ISBN 80-85917-36-x.

OECD/European Union (2020), Health at a Glance: Europe 2020: State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/82129230-en>.

OLUWATAYO, James Ayodele. Validity and Reliability Issues in Educational Research. *Journal of Educational and Social Research* [online]. 2012, **2**(2), 391 - 400 [cit. 2021-01-24]. ISSN 2240-0524. Dostupné z: [doi:10.5901/jesr.2012.v2n2.391](https://doi.org/10.5901/jesr.2012.v2n2.391)

PERKINS, H. Wesley a Alan D BERKOWITZ. Perceiving the Community Norms of Alcohol Use among Students: Some Research Implications for Campus Alcohol Education Programming *. *International Journal of the Addictions* [online]. 2009, **21**(9-10), 961-976 [cit. 2021-04-02]. ISSN 0020-773X. Dostupné z: [doi:10.3109/10826088609077249](https://doi.org/10.3109/10826088609077249)

PERKONIGG, Axel, Renee D. GOODWIN, Agnes FIEDLER, Silke BEHRENDT, Katja BEESDO, Roselind LIEB a Hans-Ulrich WITTCHEN. The natural course of cannabis use, abuse and dependence during the first decades of life. *Addiction* [online]. 2008, **103**(3), 439-449 [cit. 2021-04-01]. ISSN 09652140. Dostupné z: [doi:10.1111/j.1360-0443.2007.02064.x](https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2007.02064.x)

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

PINCHEVSKY, Gillian M., Amelia M. ARRIA, Kimberly M. CALDEIRA, Laura M. GARNIER-DYKSTRA, Kathryn B. VINCENT a Kevin E. O'GRADY. Marijuana Exposure Opportunity and Initiation during College: Parent and Peer Influences. *Prevention Science* [online]. 2012, **13**(1), 43-54 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1389-4986. Dostupné z: [doi:10.1007/s11121-011-0243-4](https://doi.org/10.1007/s11121-011-0243-4)

PRATT, Travis C., Francis T. CULLEN, Christine S. SELLERS, L. THOMAS WINFREE, Tamara D. MADENSEN, Leah E. DAIGLE, Noelle E. FEARN a Jacinta M. GAU. The Empirical Status of Social Learning Theory: A Meta-Analysis. *Justice Quarterly* [online]. 2010, **27**(6), 765-802 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0741-8825. Dostupné z: [doi:10.1080/07418820903379610](https://doi.org/10.1080/07418820903379610)

PRATT, Travis, Jacinta GAU a Travis FRANKLIN. *Key Ideas in Criminology and Criminal Justice* [online]. 2455 Teller Road, Thousand Oaks California 91320 United States : SAGE

Publications, 2011 [cit. 2021-03-31]. ISBN 9781412970136. Dostupné z: [doi:10.4135/9781483388045](https://doi.org/10.4135/9781483388045)

Přehled aktuální situace v oblasti drog v České republice: Užívání návykových látek mezi dětmi a mládeží. *Drogy-info* [online]. Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2019 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.drogy-info.cz/drogova-situace-2019/#U%C5%BE%C3%ADv%C3%A1n%C3%AD%20n%C3%A1vykov%C3%BDch%20%C3%A1tek%20mezi%20d%C4%9Btmi%20a%C2%A0ml%C3%A1de%C5%BE%C3%AD>

PŘÍHODOVÁ, Tereza a Marek PREISS. The theory of planned behavior and its applicability in research. *Psychologie a její kontexty* [online]. 2020, **10**(1) [cit. 2021-04-19]. ISSN 18039278. Dostupné z: [doi:10.15452/PsyX.2019.10.0003](https://doi.org/10.15452/PsyX.2019.10.0003)

RABUŠIC, Ladislav, Petr SOUKUP a Petr MAREŠ. *Statistická analýza sociálněvědních dat (prostřednictvím SPSS)*. 2., přepracované vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2019. ISBN 978-80-210-9247-1.

Risk and Protective Factors Associated with Youth Marijuana Use: Using Prevention Research to Guide Prevention Practice [online]. In: . [cit. 2021-04-02]. Dostupné z: <https://cadca workstation.org/public/DEA360/Shared%20Resources/Rx%20Drugs%20and%20Opioid%20Strategies/Marijuana/CAPT%20risk-protective-factors-marijuana-use.pdf>

RITCHIE, Hannah a Max ROSER. Alcohol Consumption. *Our World in Data* [online]. 2018 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/alcohol-consumption>

Rizika užívání alkoholu. *Klinika adiktologie* [online]. 2013 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://poradna.adiktologie.cz/article/alkohol/rizika-uzivani-alkoholu/>

ROOKE, Sally E., Donald W. HINE a Einar B. THORSTEINSSON. Implicit cognition and substance use: A meta-analysis. *Addictive Behaviors* [online]. 2008, **33**(10), 1314-1328 [cit. 2021-04-19]. ISSN 03064603. Dostupné z: [doi:10.1016/j.addbeh.2008.06.009](https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2008.06.009)

SAMPSON, Robert J. a W. Byron GROVES. Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory. *American Journal of Sociology* [online]. 1989, , 774-802 [cit. 2021-03-31]. Dostupné z: [doi:10.1086/229068v](https://doi.org/10.1086/229068v)

SHAW, Victor N. The Social Reaction Perspective. *Substance Use and Abuse: Sociological Perspectives*. 2002, s. 199-220. ISBN 0-275-97139-2.

SHERIF, Muzafer a Hadley CANTRIL. The psychology of 'attitudes': Part I. *Psychological Review* [online]. 1945, **52**(6), 295-319 [cit. 2021-04-19]. ISSN 1939-1471. Dostupné z: [doi:10.1037/h0062252](https://doi.org/10.1037/h0062252)

SCHEIER, Lawrence M. Purpose in Life, Cognitive Efficacy, and General Deviance as Determinants of Drug Abuse in Urban Black Youth. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse* [online]. 1996, (5), 1-26 [cit. 2021-03-31]. Dostupné z: [doi:10.1300/J029v05n01_01](https://doi.org/10.1300/J029v05n01_01)

SCHEPIS, Ty S., Rani A. DESAI, Dana A. CAVALLO, Anne E. SMITH, Amanda MCFETRIDGE, Thomas B. LISS, Marc N. POTENZA a Suchitra KRISHNAN-SARIN. Gender Differences in Adolescent Marijuana Use and Associated Psychosocial Characteristics. *Journal of Addiction Medicine* [online]. 2011, **5**(1), 65-73 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1932-0620. Dostupné z: [doi:10.1097/ADM.0b013e3181d8dc62](https://doi.org/10.1097/ADM.0b013e3181d8dc62)

SCHULTE, Marya T., Danielle RAMO a Sandra A. BROWN. Gender differences in factors influencing alcohol use and drinking progression among adolescents. *Clinical Psychology Review* [online]. 2009, **29**(6), 535-547 [cit. 2021-04-01]. ISSN 02727358. Dostupné z: [doi:10.1016/j.cpr.2009.06.003](https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.06.003)

SIVEK, Vojtěch. *Obraz uživatelů a užívání konopných drog v českých médiích v roce 2003* [online]. 4. 2003 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: http://199757.w57.wedos.ws/wp-content/uploads/2018/09/2004_4_Sivek_Obraz-uzivatelu.pdf

SMART, R. G. Perceived availability and the use of drugs. *Bulletin on Narcotics*. 1977, s. 59-63.

SMART, R. G. *An Availability-Proneness Theory of Illicit Drug Abuse: Theories on Drug Abuse*. 1980.

Special Eurobarometer 506 (European Commission: Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes [online]. In: . 2021, s. 1-334 [cit. 2021-04-19]. ISBN 978-92-76-27171-0. Dostupné z: [doi:10.2875/490366](https://doi.org/10.2875/490366)

Spotřeba potravin, nápojů a cigaret na 1 obyvatele v ČR v letech 2010 - 2019. *Český statistický úřad (ČSÚ)* [online]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/spotreba-potravin-2019>

STOCKEMER, Daniel. *Quantitative Methods for the Social Sciences: A Practical Introduction with Examples in SPSS and Stata*. Springer, 2019. ISBN 978-3-319-99117-7.

SUTHERLAND, Edwin H. *Criminology Theory: Differential Association Theory*. Routledge, 1998. ISBN 9781315721781.

SWIFT, Wendy, Carolyn COFFEY, John B. CARLIN, Louisa DEGENHARDT a George C. PATTON. Adolescent cannabis users at 24 years: trajectories to regular weekly use and dependence in young adulthood. *Addiction* [online]. 2008, **103**(8), 1361-1370 [cit. 2021-04-01]. ISSN 09652140. Dostupné z: [doi:10.1111/j.1360-0443.2008.02246.x](https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2008.02246.x)

SYKES, Gresham M. a David MATZA. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review* [online]. 1957, **22**(6) [cit. 2021-04-01]. ISSN 00031224. Dostupné z: [doi:10.2307/2089195](https://doi.org/10.2307/2089195)

ŠUBRT, Jiří. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-522-1.

TAHERDOOST, Hamed. Validity and Reliability of the Research Instrument; How to Test the Validation of a Questionnaire/Survey in a Research. *SSRN Electronic Journal* [online]. [cit. 2021-01-24]. ISSN 1556-5068. Dostupné z: [doi:10.2139/ssrn.3205040](https://doi.org/10.2139/ssrn.3205040)

TAJFEL, Henri. Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information* [online]. 1974, **13**(2), 65-93 [cit. 2021-04-19]. ISSN 0539-0184. Dostupné z: [doi:10.1177/053901847401300204](https://doi.org/10.1177/053901847401300204)

TANG, Zhiqun a Robert G. ORWIN. Marijuana Initiation Among American Youth and Its Risks as Dynamic Processes: Prospective Findings from a National Longitudinal Study. *Substance Use & Misuse* [online]. 2009, **44**(2), 195-211 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1082-6084. Dostupné z: [doi:10.1080/10826080802347636](https://doi.org/10.1080/10826080802347636)

TERRY, D.J., K.M. WHITE a M. A. HODD. Attitude-Behavior Relations: Social Identity and Group Membership. TERRY, D.J. a M.A. HODD. *Applied social research. Attitudes, behavior, and social context: The role of norms and group membership*. 2000, s. 67-94. ISBN 9780585179742.

The Global Health Observatory: Levels of Consumption. *WHO* [online]. 2016 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/topic-details/GHO/levels-of-consumption>

THOMAS, William a Florian ZNANIECKI. *The Polish Peasant in Europe and America*. The Gorham Press, 1918.

TOBLER, Amy L., Kelli A. KOMRO, Alexis DABROSKI, Paul AVEYARD a Wolfgang A. MARKHAM. Preventing the Link Between SES and High-Risk Behaviors: “Value-Added” Education, Drug Use and Delinquency in High-Risk, Urban Schools. *Prevention Science* [online]. 2011, **12**(2), 211-221 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1389-4986. Dostupné z: [doi:10.1007/s11121-011-0206-9](https://doi.org/10.1007/s11121-011-0206-9)

TU, Andrew W., Pamela A. RATNER a Joy L. JOHNSON. Gender Differences in the Correlates of Adolescents' Cannabis Use. *Substance Use & Misuse* [online]. 2008, **43**(10), 1438-1463 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1082-6084. Dostupné z: [doi:10.1080/10826080802238140](https://doi.org/10.1080/10826080802238140)

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. *Zaostřeno na drogy 1: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2011* [online]. 2012, 1-12 [cit. 2021-04-19]. ISSN 1214 - 1089. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/4568/551/Zaostreno%202012_01_ESPAD_web.pdf

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. *Zaostřeno: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2015* [online]. 2016, 1-16 [cit. 2021-04-19]. ISSN 2336-8241. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32196/734/zaostreno_2016-05_v03.pdf

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. *Zaostřeno: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2019* [online]. 2020, 1-20 [cit. 2021-04-19]. ISSN 2336-8241. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33292/1057/Zaostreno%202020-05_ESPAD%202019.pdf

VÁVRA, Martin. Nesnáze s měřením postojů. *SDA Info* [online]. 2006, 2006, **7**(1), 9-12 [cit. 2021-01-24]. Dostupné z: <https://archiv.soc.cas.cz/sites/default/files/2006-1.pdf>

VAUCLAIR, Christin-Melanie a Ronald FISCHER. Do cultural values predict individuals' moral attitudes? A cross-cultural multilevel approach. *European Journal of Social Psychology* [online]. 2011, **41**(5), 645-657 [cit. 2021-4-28]. ISSN 00462772. Dostupné z: [doi:10.1002/ejsp.794](https://doi.org/10.1002/ejsp.794)

VERPLANKEN, Bas, Godelieve HOFSTEE a Heidi JANSEEN. Accessibility of affective versus cognitive components of attitudes. *European Journal of Social Psychology* [online]. Wiley, 1998, **28**(1), 23-35 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: [doi:10.1002/\(SICI\)1099-0992\(199801/02\)28:1<23::AID-EJSP843>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(199801/02)28:1<23::AID-EJSP843>3.0.CO;2-Z)

Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2017: Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (NMS) [online]. Úřad vlády, 2018 [cit. 2021-04-19]. ISBN 978-

80-7440-219-7. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33122/871/VZdrogy2018_web%202020-01-13_V02.pdf

Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2018: Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (NMS) [online]. Úřad vlády, 2019 [cit. 2021-04-19]. ISBN 978-80-7440-237-1. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33122/871/VZdrogy2018_web%202020-01-13_V02.pdf

Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2019: Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (NMS) [online]. Úřad vlády, 2020 [cit. 2021-04-19]. ISBN 978-80-7440-254-8. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33369/1076/VZdrogy2019_v02_s%20obalkou.pdf

VÝROST, Jozef. *Sociální psychologie: Teorie, Metody, Aplikace*. 2019. ISBN 978-80-271-2997-3.

Výsledky národního výzkumu SZÚ o užívání tabáku v ČR za rok 2019. In: *Český statistický úřad (ČSÚ)* [online]. 2019, s. 1-2 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.mzcr.cz/wp-content/uploads/2020/05/V%C3%BDsledky-n%C3%A1rodn%C3%ADho-v%C3%BDzkumu-SZ%C3%A9A-o-u%C5%BE%C3%ADv%C3%A1n%C3%AD-tab%C3%A1ku-v-%C4%8CR-za-rok-2019.pdf>

WALKER, Denise D., Clayton NEIGHBORS, Lindsey M. RODRIGUEZ, Robert S. STEPHENS a Roger A. ROFFMAN. Social norms and self-efficacy among heavy using adolescent marijuana smokers. *Psychology of Addictive Behaviors* [online]. 2011, **25**(4), 727-732 [cit. 2021-04-01]. ISSN 1939-1501. Dostupné z: [doi:10.1037/a0024958](https://doi.org/10.1037/a0024958)

WHITE, HELENE RASKIN, BARBARA J. MCMORRIS, RICHARD F. CATALANO, CHARLES B. FLEMING, KEVIN P. HAGGERTY a ROBERT D. ABBOTT. Increases in Alcohol and Marijuana Use During the Transition Out of High School Into Emerging Adulthood: The Effects of Leaving Home, Going to College, and High School Protective Factors. *Journal of Studies on Alcohol* [online]. 2006, **67**(6), 810-822 [cit. 2021-04-01]. ISSN 0096-882X. Dostupné z: [doi:10.15288/jsa.2006.67.810](https://doi.org/10.15288/jsa.2006.67.810)

WICKER, Allan W. Attitudes versus Actions: The Relationship of Verbal and Overt Behavioral Responses to Attitude Objects. *Journal of Social Issues* [online]. 1969, **25**(4), 41-78 [cit. 2021-04-19]. ISSN 00224537. Dostupné z: [doi:10.1111/j.1540-4560.1969.tb00619.x](https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1969.tb00619.x)

YAUCH, Charlene A. a Harold J. STEUDEL. Complementary Use of Qualitative and Quantitative Cultural Assessment Methods. *Organizational Research Methods* [online]. 2016, 6(4), 465-481 [cit. 2021-01-24]. ISSN 1094-4281. Dostupné z: [doi:10.1177/1094428103257362](https://doi.org/10.1177/1094428103257362)

Youth attitudes on drugs: summary (European Comission): Eurobarometer [online]. In: . 2011, s. 1-20 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/flash_arch_en.htm

ZÁBRANSKÝ, Tomáš. *Racionální protidrogová politika: uživatelé drog do rukou policie nebo lékařů?*. V Olomouci: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-250-4.

Teze diplomové práce

TEZE MAGISTERSKÉ PRÁCE

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

Jméno a příjmení studujícího: Bc. Vojtěch Krátký

Předpokládaný název práce: Postoje studentů středních škol k užívání a uživatelům marihuany a alkoholu

Předpokládaný název práce v angličtině: Attitudes of high school students towards the use and users of marijuana and alcohol

Klíčová slova: Postoje, návykové látky, alkohol, marihuana, labeling, sociální norma

Vedoucí práce: Mgr. Martin Nekola, Ph.D.

Jméno vedoucího diplomového semináře, do kterého se studující hlásí: Mgr. Jiří Remr, Ph.D.

Námět práce

Problematika užívání návykových látek je aktuálním a dlouhodobým tématem takřka celého světa. A Česká republika není výjimkou. Občané České republiky patří podle *Českého statistického úřadu* a *Světové zdravotnické organizace* již po několik let mezi největší spotřebitele alkoholu⁷². Trendem novějším se z historického pohledu stává i užívání marihuany. I zde se Česká republika umísťuje na předních příčkách⁷³.

Samotné užívání návykových látek, za které jsou alkohol i marihuana považovány, může být spatřováno z různých perspektiv. Sociologie se snaží takové chování analyzovat a vysvětlit. Je patrné, že efekt užívání zmíněných návykových látek nepostihuje jen daného jedince, ale ve výsledku celou společnost. Například teorie sociální deviace považuje užívání drog za deviantní chování, znamenajíc odchýlení se od společensky uznávaných pravidel, sociálních norem. Takové odchýlení může být jak pozitivního, tak i negativního charakteru. Z hlediska sociální patologie však jde obvykle o odchylku ve směru chování společensky nežádoucího, zamítaného či trestného, porušující morální, právní a sociální normy (Petrušek et al, 1996: 758), čímž se právě užívání návykových látek většinou stává.

To, do jaké míry je daná návyková látka akceptována společností, určuje společensky nepsaný, v čase proměnlivý toleranční limit. Pokud se podíváme na toleranční limit u marihuany a

⁷² Dle *Světové zdravotnické organizace* v průměru Čech spotřebuje 11,8 litru čistého alkoholu (WHO 2018: 258) a celkově přes 170 litrů alkoholických nápojů (ČSÚ 2019), což Českou republiku řadí na čtvrtou příčku v celosvětovém žebříčku.

⁷³ Ze zprávy *EMCDDA (Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost)* z roku 2017 vyplývá, že Češi ve věku 15-34 se umístili na třetím místě ve srovnání zemí EU, kdy ji v posledních měsících vyzkoušelo necelých 20 % respondentů (EMCDDA 2017: 45-47).

alkoholu, můžeme pozorovat rozdílné toleranční limity, dané díky jejich vlivu na zdraví a také odlišným historickým vývojem na českém území. Zatímco užívání alkoholu, jakožto nejoblíbenější návykové látky z pohledu spotřeby (společně s cigaretami), zaujímá již z dob Československa široký toleranční limit⁷⁴, užívání marihuany bylo spíše raritní záležitostí a bylo spatřováno jako chování spjaté se západní, nenáivistnou ideologií (Nožina 1997: 49). V posledních dekádách dochází k postupnému dekriminálnízování marihuany v mnoha státech. V novodobé České republice marihuana nabývá větší a větší popularitu. Přijatelnost užívání marihuany se podle dat *Centra pro výzkum veřejného mínění* (CVVM) postupně zvyšuje (Spurný 2019: 2). Z dostupných dat pro Českou republiku víme, že 70 % respondentů spatřuje občasnou konzumaci alkoholu jakožto morálně přijatelnou, na rozdíl od 24% morální přijatelnosti konzumace konopných drog (Spurný 2019: 2).

Rozdíly v tolerančním limitu nejsou dány pouhým uvědoměním si sociálních, psychologických, zdravotních či ekonomických důsledků návykových látek, ale také tím, jaké vlastnosti užívání návykových látek přisuzuje a konstruuje společnost. Takovou perspektivu zaujímá tzv. Labelling theory (Etiketizační teorie). Tato postmoderní teorie se pak stala inspirací pro novější a širší pojetí tzv. sociální reakce, které podobně jako její předchůdce říká, že za deviantní je považováno to, co je za deviantní označeno. A právě nahlížení na užívání návykových látek skrze perspektivu sociální reakce se jeví jako vhodná optika, skrze kterou se užívání návykových látek jakožto sociální jev dá analyzovat. Taková perspektiva se totiž zaměřuje na interakci mezi jedincem a společností, mezi osobním vnímáním a veřejnou definicí a mezi individuální volbou a sociální akcí (Shaw 2002: 202-203). Konkrétně usiluje o popis a pochopení povahy tří vzájemně propojených proměnných: uživatelů (aktérů), užívání (aktu) a sociálních reakcí (publikum, okolí). Zkoumá a vysvětluje, proč je takové chování iniciováno, podporováno či zamítáno a udržováno samotnými či potenciálními uživateli, proč je podněcováno, posvěcováno, udržováno či zakazováno, stigmatizováno či eliminováno společností. Mimoto se také zabývá tím, jak sociální reakce implicitně či explicitně ovlivňují způsob, jakým se uživatelé chovají a vidí sami sebe, jakým způsobem nahlíží na užívání návykových látek, ale také tím, jak vnímají a přistupují k životu (Shaw 2002: 199).

V českých podmínkách jsou postoje respondentů k uživatelům drog dlouhodobě mapované. Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti ve spolupráci s *CVVM* zveřejňuje na

⁷⁴ Viz výroční zprávy *Národního monitorovacího střediska pro drogy a závislost*.

roční bázi zprávu o stavu ve věcech drog. Kvantitativní povaha výzkumného designu však nedovoluje odhalit bližší potenciální kauzální souvislosti, které by se v otázce postojů k užívání a uživatelům drog mohla skrývat. Z dat uvedených v nejnovější výroční zprávě např. vyplývá, že *„dotázaní ve věku od 15 do 29 let významněji více označují pravidelnou či občasnou konzumaci konopných drog za přijatelnou, na rozdíl od lidí starších 60 let, z nichž pravidelnou či příležitostnou konzumaci těchto drog považuje za morálně přijatelnou necelá pětina dotázaných (19 %)… zatímco studenti odborných škol bez maturity získávají zkušenosti s alkoholem a marihuanou v nižším věku, studenti gymnázií a středních odborných škol s maturitou je během středoškolských let dohánějí a situace mezi 18letými studenty je již vyrovnaná“* (Mravčík et al. 2019: 57-58).

Tyto výsledky však nevysvětlují, co ovlivňuje a jakým způsobem studenti konstruují jejich postoj k uživatelům a užívání alkoholu či marihuany. Jakým způsobem studenti diferencují užívání a uživatele těchto látek?

Shledávám proto důležitým a zároveň zajímavým zabývat se vztahem respondentů k užívání alkoholu a marihuany a jejich postojem k uživatelům těchto látek. Domnívám se, že postoje respondentů jsou výsledkem několika vzájemně působících faktorů⁷⁵, které popisuje a analyzuje výše zmíněná perspektiva sociální reakce. Konkrétně se budu snažit usilovat o porovnání výpovědi studentů studujících na gymnáziu a studentů na odborných učilištích a zjistit, zda tyto dvě skupiny zastávají signifikantně rozdílný pohled na uživatele a užívání marihuany a alkoholu. Za stěžejní faktor, kterému bych chtěl věnovat větší pozornost, považuji samotnou legalitu či ilegalitu dané substance, čímž bych chtěl zjistit, zda toleranční limit očima respondentů souvisí s tímto statutem a zda spatřují užívání a uživatele marihuany jakožto delikventy a samotné užívání jako porušování sociálních norem. Za výzkumné cíle si kladu zjistit,

zda se liší postoj respondentů k užívání a uživatelům marihuany a alkoholu,

zda typ studia ovlivňuje postoj respondentů k užívání a uživatelům marihuany a alkoholu,

⁷⁵ např. typ studia, vlastní či zprostředkovaná zkušenost s danou substancí, pohlaví, socioekonomické pozadí, náboženství, etnicita apod.

zda respondenti nálepkují osoby užívající marihuanu či alkohol,

zda ilegální povaha marihuany ovlivňuje vztah respondentů k této látce,

zda se budou postoje lišit pro odlišné skupiny uživatelů.

Ke zjištění výzkumných cílů použijí otázky utvořené z následujících hypotéz:

Studenti se budou lišit v přístupu k užívání marihuany.

Studenti se budou lišit v přístupu k užívání alkoholu.

Postoje rodičů respondentů k užívání marihuany a alkoholu mají statisticky významný vliv na postoje respondentů.

Ilegální povaha marihuany má vliv na toleranční limit respondentů vůči této substanci.

Respondenti spatřují užívání marihuany jako porušení sociální normy.

Toleranční limit užívání alkoholu a marihuany se liší.

Nadměrné užívání marihuany a alkoholu respondenti považují za deviantní (patologické).

Legalizací marihuany by se změnil toleranční limit respondentů vůči této návykové látce.

Analýza bude založena na dotazování studentů benešovského gymnázia a benešovského odborného učiliště, při čemž výzkumný vzorek by měl čítat alespoň **30 osob na jednu školu**. Respondenti by měli být starší 18 let, dotazovat se tedy budou studentů posledních ročníků.

Předpokládaný výzkum by měl být smíšený, kvantitativně-kvalitativní (sekvenční): V první fázi proběhne kvantitativní dotazování pomocí standardizovaného dotazníku. Následně bude na

tomto vzorku vybráno několik respondentů, se kterými realizují kvalitativní výzkum formou polostrukturovaného rozhovoru k bližšímu pochopení daného tématu či osobním zkušenostem respondentů.

Stejně jako u většiny výzkumů je i tento spojen s etickými riziky. Nikomu z respondentů nesmí být výzkumem způsobena psychická či fyzická újma. Vzhledem k tomu, že otázky ohledně postojů mohou být pro některé respondenty citlivým tématem, je třeba respondenty prvotně seznámit se zkoumaným tématem a také zajistit jejich dobrovolnou účast. Samozřejmě je postupovat dle souladu se sociologickým etickým kodexem (viz Babbie, ASA, Ethical Guidelines apod.).

Zdroje:

Global status report on alcohol and health. *World Health Organisation* [online]. 2018 [cit. 2020-09-15]. Dostupné z: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/274603/9789241565639-eng.pdf>

Evropská zpráva o drogách: Trendy a vývoj. *EMCCDA: Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost* [online]. 2017 [cit. 2020-09-15]. Dostupné z: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001CSN.pdf>

Knihy sociologie. Přeložila Ivana RYBECKÁ. Praha: Knižní klub, 2016. ISBN 978-80-242-5395-4.

MRAVČÍK, V., CHOMYNOVÁ, P., GROHMANNOVÁ, K., JANÍKOVÁ, B., ČERNÍKOVÁ, T., ROUS, Z., TION LEŠTINOVÁ, Z., NECHANSKÁ, B., CIBULKA, J., FIDESOVÁ, H., VOPRAVIL, J. 2019. Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2018 [Annual Report on Drug Situation 2018 – Czech Republic] MRAVČÍK, V. (Ed.). Praha: Úřad vlády České republiky

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

SHAW, Victor N. The Social Reaction Perspective. *Substance Use and Abuse: Sociological Perspectives*. 2002, s. 199-220. ISBN 0-275-97139-2.

Spotřeba alkoholických nápojů na 1 obyvatele v České republice. *Český statistický úřad* [online]. 2019 [cit. 2020-09-15]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/cr_od_roku_1989_alkohol

SPURNÝ, Martin. Postoj veřejnosti ke konzumaci vybraných návykových látek – květen 2019. *Centrum pro výzkum veřejného mínění* [online]. Sociologický časopis, 2019 [cit. 2020-09-15]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4958/f9/ob190619.pdf

Orientační seznam literatury

ALLPORT, Gordon. *O povaze předsudků*. 1979. ISBN 9780201001785.

BANDURA, Albert. *Social learning theory*. 1977. ISBN 9780138167448.

BECKER, Howard S. *Outsideři: Studie o sociologii deviace*. 1997. ISBN 9783658262518.

BONGERS, I.M.B., van de Goor, L.A.M., & Garretsen, H.F.L. (1998). Social climate on alcohol in Rotterdam, the Netherlands: Public opinion on drinking behaviour and alcohol control measures. *Alcohol and Alcoholism*, 33, 141–150. – a mnohem více tady: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3109/09687637.2012.671859?needAccess=true>

BOURDIEU, Pierre. *Sociology in Question*. 1993. ISBN 9780803983373.

COHEN, Stanley. *Folk Devils and Moral Panics*. 1972. ISBN 9780203828250.

GOFFMAN, Erving. *Stigma: Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. 1990. ISBN 978-0140124750.

GOODE, E., & Ben-Yehuda, N. (1994). Moral panics: Culture, politics, and social construction. *Annual Review of Sociology*, 20, 149–171. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.20.080194.001053>

GIBBS, J. P.: The Sociology of Deviance and Social Control. In: Rozenberg, M. – Tuner, R. H. eds.: *Social Psychology. Sociological Perspectives*. N.Y. 1981.

HAWKINS J. D., Catalano R. F., & Miller J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112, 64–105.

HRČKA, M.: *Sociální deviace*, Praha : Sociologické nakladatelství, 2001, ISBN 80-85850-68-

KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003. Monografie (Úřad vlády České republiky). ISBN 80-86734-05-6.

KOMENDA, A.: *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*, Olomouc : Univerzita Palackého, 1999, ISBN 80-244- 0019-7

NOŽINA, Miroslav: *Svět drog v Čechách*. Praha: KLP nakladatelství, 1997. 348 s. ISBN 80-85917-36-X, s. 49

PARKER, H. (2005). Normalization as a barometer: Recreational drug use and the consumption of leisure by younger Britons. *Addiction Research and Theory*, 13, 205–215.

YOUNG, Jock. *The Drugtakers: The Social Meaning of Drug Use*. 1971. ISBN 9780261632288.

WILLS, T. A., Vaccaro, D., & McNamara, G. (1992). The role of life events, family support, and competence in adolescent substance abuse: A test of vulnerability and protective factors. *American Journal of Community Psychology*, 20, 349–375.

Seznam příloh

Příloha č.1: Dotazník

Příloha č. 1: Dotazník

Postoje studentů středních škol k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany⁷⁶

Strana 1 - První strana

Dobrý den,

Asi mě neznáte a já zas neznám Vás. Jsem Vojtěch Krátký, je mi 25 a dokončuju magistra na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. K tomu, abych to dokončil, musím mimo jiné napsat diplomku, a k tomu potřebuji právě Vás. Zajímám se o postoje studentů středních škol k užívání a uživatelům alkoholu a marihuany a chci zjistit, jestli vy a Vaše rodiče vnímáte tyto látky nějakým rozdílným způsobem.

Věnujte mi, prosím, asi 6 minut a vyplňte tento dotazník.

Pár informací, které musím zmínit:

1. Dotazník je striktně anonymní - nevím, kdo jste, jak se jmenujete, co jste měli včera k obědu...a tak to taky zůstane. Neptám se na žádný identifikační údaj.
2. Dotazník je založený na dobrovolné účasti - je na Vás, jestli to vyplníte nebo ne. Můžete z dotazníku odejít, kdykoliv budete chtít.
3. Díky anonymitě Vás nemohu identifikovat na základě odpovědí - nehrozí, že by třeba rodiče nebo učitelé mohli zjistit, kdo a jak odpovídal.
4. Výsledky výzkumu budou uvedeny v diplomové práci, kterou Vám, v případě zájmu, mohu poslat či bude od července dostupná zde.
5. Tento dotazník je určen pouze pro osoby, co dovršily 18 let

Pokud souhlasíte se všemi zmíněnými body, pusťte se do toho.

Moc díky!

S pozdravem

⁷⁶ Nakopírováno a upraveno z click4survey.cz. Baterie otázek, včetně filtrů odpovědí nebylo možné překopírovat, proto jsou baterie ručně přepsány. Filtrované otázky jsem označil odsazením. Jednotlivé otázky jsem od sebe oddělil čarou pro lepší přehled. Originál dotazníku je k dispozici [ZDE](#) (do 1. 7. 2021).

Vojtěch Krátký

S výše zmíněnými body:

Souhlasím

Nesouhlasím

Představte si, prosím, uvedený scénář a zkuste na něj odpověď dle Vašeho uvážení:

1. Jana jde s jejím kamarádem v pátek večer do klubu na diskotéku. Rodiče Janě řekli, ať se vyhne pití alkoholu. Nicméně její dobrý kamarád alkohol pije, a navíc Janu vyzývá, ať si dá taky. Jak by se měla Jana zachovat?

- a) Poslechnout rodiče
- b) Poslechnout kamaráda
- c) Jiné (doplňte)...

Zaškrtněte, prosím, políčko, které je nejbližší Vašemu názoru (v každém řádku pouze jedna možnost).

(Pravidelné, dlouhodobé užívání = užívání alespoň 3 jednotek (3 sklenice alkoholu nebo 3 „jointy“) třikrát týdně po dobu alespoň jednoho roku)

2. Co je škodlivější pro psychické a fyzické zdraví jedince?

a) Co si myslíte, že je škodlivější pro psychické zdraví jedince při pravidelném a dlouhodobém užívání?

- a) užívání alkoholu
- b) užívání marihuany
- c) obojí je škodlivé stejně
- d) ani jedno není škodlivé
- e) nelze určit
- f) nevím

b) Co si myslíte, že je škodlivější pro fyzické zdraví jedince při pravidelném a dlouhodobém užívání?

- a) užívání alkoholu
- b) užívání marihuany
- c) obojí je škodlivé stejně
- d) ani jedno není škodlivé
- e) nelze určit

f) nevím

3. Užívání jaké látky spatřujete jako škodlivější pro společnost?

- a) užívání alkoholu
 - b) užívání marihuany
 - c) obojí je škodlivé stejně
 - d) ani jedno není škodlivé
 - e) nelze určit
 - f) nevím
-

4. Uživatelé jaké látky způsobují více problémů ve společnosti?

- a) uživatelé alkoholu
 - b) uživatelé marihuany
 - c) obě kategorie uživatelů způsobují stejně problémů
 - d) ani jedna z kategorií nezpůsobuje problémy ve společnosti
 - e) nevím
-

5. Zkuste si představit následující situaci a odpovězte, prosím, na ní, dle Vašeho vlastního uvážení:

Do bytu vedle Vás se má nastěhovat jeden ze dvou zájemců: člověk, který denně vypije láhev tvrdého alkoholu a člověk, který denně vykouří zhruba 1g marihuany (cca 3 jointy). Pokud byste museli vybrat jednoho z nich, koho byste radši měli za souseda?

- a) člověka, co pije alkohol
 - b) je mi to jedno
 - c) člověka, co pije kouří marihuanu
 - d) nevím
-

Zaškrtněte, prosím, políčko, které je nejbližší Vašemu názoru (v každém řádku pouze jedna možnost).

6. Míra přijatelnosti marihuany a alkoholu

Do jaké míry je podle vás přijatelná konzumace marihuany?

- a) přijatelná pravidelná konzumace
- b) přijatelná občasná konzumace
- c) přijatelné pouze vyzkoušet
- d) zcela nepřijatelné
- e) nevím

Do jaké míry je podle vás přijatelná konzumace alkoholu?

- a) přijatelná pravidelná konzumace
- b) přijatelná občasná konzumace
- c) přijatelné pouze vyzkoušet
- d) zcela nepřijatelné
- e) nevím

7. Zkuste si představit níže zmíněnou situaci a odpovězte, prosím, na ní:

Čtyři dobří kamarádi a zároveň studenti (Petr, Jiří, Jan a Pavel) ve čtvrtém ročníku střední školy se každou středu pravidelně scházejí po škole u Petra doma a hrají na PlayStationu 5. Petr jednou přinesl marihuanu s tím, že jí chce vyzkoušet. Ostatní souhlasili a vyzkoušeli ji. Stala se z toho střeďeční tradice. Jiří po měsíci přitáhl dalšího kamaráda Jana, který ale nevěděl, že ostatní zde užívají marihuanu a nemá s ní žádné zkušenosti. Petr mu pošle jointa.

a) Kdybyste byl/a Jan, jak byste se zachoval/a?

- a) zkusil/a bych
- b) odmítl/a bych
- c) nevím

b) Přišel/a byste příští středu znovu, kdybyste věděl/a, že zde budou užívat marihuanu?

(Stejný scénář jako v předchozí otázce:)

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

c) Narušilo by to nějak váš vztah s těmito lidmi?

ano, přestal bych se s nimi kamarádit

ano, ale nepřestal bych se s nimi kamarádit

ne, ale změnil bych o nich mínění
vůbec by to nenarušilo vztah s těmito lidmi
nevím

Zaškrtněte, prosím, políčko, které je nejbližší Vašemu názoru (v každém řádku pouze jedna možnost)

8. Míra přijatelnosti návykových látek dle Vašich rodičů?

a) Do jaké míry si myslíte, že Vaši rodiče považují užívání alkoholu za přijatelné?
přijatelná pravidelná konzumace
přijatelná občasná konzumace
přijatelné pouze vyzkoušet
zcela nepřijatelné
nevím názory mezi otcem a matkou se liší
nechci odpovědět

aa) Do jaké míry Vaše matka považuje přijatelnou konzumaci alkoholu?
přijatelná pravidelná konzumace
přijatelná občasná konzumace
přijatelné pouze vyzkoušet
zcela nepřijatelné
nevím
nemám otce

aaa) Do jaké míry Váš otec považuje přijatelnou konzumaci alkoholu?
přijatelná pravidelná konzumace
přijatelná občasná konzumace
přijatelné pouze vyzkoušet
zcela nepřijatelné
nevím
nemám otce

b) Do jaké míry si myslíte, že Vaši rodiče považují užívání marihuany za přijatelné?

přijatelná pravidelná konzumace

přijatelná občasná konzumace

přijatelné pouze vyzkoušet

zcela nepřijatelné

nevím názory mezi otcem a matkou se liší

nechci odpovédět

bb) Do jaké míry Vaše matka považuje přijatelnou konzumaci marihuany?

přijatelná pravidelná konzumace

přijatelná občasná konzumace

přijatelné pouze vyzkoušet

zcela nepřijatelné

nevím

nemám otce

Bbb) Do jaké míry Váš otec považuje přijatelnou konzumaci marihuany?

přijatelná pravidelná konzumace

přijatelná občasná konzumace

přijatelné pouze vyzkoušet

zcela nepřijatelné

nevím

nemám otce

9. Je pátek večer. Večer máte volný a víte, že Vás zítra nic nečeká. Kdybyste si musel vybrat, jestli si dáte marihuanu nebo alkohol, co byste si vybral/a?

a) alkohol

b) marihuana

c) obojí

d) ani jedno

e) nevím

10. Sdílí/sdíleli s Vámi Vaši rodiče jejich zkušenosti s návykovými látkami?

- a) ano
 - b) ne
 - c) nechci odpovědět
-

11. Mají Vaši rodiče zkušenosti s marihuanou?

- a) ano, užívají pravidelně
- b) ano, občas si dají
- c) vyzkoušeli pouze jednou
- d) užívali, ale už neužívají
- e) ne
- f) nevím
- g) rodiče mají odlišné zkušenosti -

a) Jakou zkušenost má vaše matka s marihuanou?

- a) užívá pravidelně
- b) občas si dá
- c) vyzkoušela pouze jednou
- d) užívala, ale už neužívá
- e) matka nemá zkušenosti
- f) nevím

b) Jakou zkušenost má váš otec s marihuanou?

- a) užívá pravidelně
 - b) občas si dá
 - c) vyzkoušel pouze jednou
 - d) užíval, ale už neužívá
 - e) otec nemá zkušenosti
 - f) nevím
-

12. Mají Vaši rodiče zkušenosti s alkoholem?

- a) ano, užívají pravidelně
- b) ano, občas si dají
- c) vyzkoušeli pouze jednou
- d) užívali, ale už neužívají
- e) ne
- f) nevím
- g) rodiče mají odlišné zkušenosti-

a) Jakou zkušenost má váš otec s alkoholem?

- a) užívá pravidelně
- b) občas si dá
- c) vyzkoušel pouze jednou
- d) užíval, ale už neužívá
- e) otec nemá zkušenosti
- f) nevím

b) Jakou zkušenost má vaše matka s alkoholem?

- a) užívá pravidelně
- b) občas si dá
- c) vyzkoušela pouze jednou
- d) užívala, ale už neužívá
- e) matka nemá zkušenosti
- f) nevím

13. Zkušenosti s návykovými látkami.

a) Zkusil/a jste někdy marihuanu?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Nechci odpovědět

b) Zkusil/a jste někdy alkohol?

- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Nechci odpovědět
-

14. S kým jste poprvé zkusil marihuanu?

- a) Sám
 - b) S příbuznými
 - c) S kamarády
 - d) Nevím
 - e) Jiné
-

15. S kým jste poprvé zkusil alkohol?

- a) Sám
 - b) S příbuznými
 - c) S kamarády
 - d) Nevím
 - e) Jiné
-

16. Chtěl byste zůstat ve vztahu s přítelem/přítečkyní, co každý den užije marihuanu?

- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Nevím
-

17. Chtěl byste zůstat ve vztahu s přítelem/přítečkyní, co každý den užije alkohol?

- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Nevím
-

18. Osobně znám někoho, kdo užívá návykové látky.

- a) Osobně znám někoho, kdo užívá alkohol
- a) Ano-

- b) Ne
- c) Nechci odpovědět

Jedná se o:

- a) kamaráda
 - b) známého
 - c) příbuzného
 - d) jiné (doplňte)
-

b) Osobně znám někoho, kdo užívá marihuanu

- a) Ano
- b) Ne
- c) Nechci odpovědět

Jedná se o:

- a) kamaráda
 - b) známého
 - c) příbuzného
 - d) jiné (doplňte)
-

19. Jak dostupné spatřujete ve vašem školním prostředí obstarat si marihuanu?

- a) Velmi snadno dostupné
 - b) Spíše snadno dostupné
 - c) Spíše obtížně dostupné
 - d) Velmi obtížně dostupné
 - e) Nedokážu posoudit dostupné
-

20. Toleruji, že mladí lidé v mém věku zkusí marihuanu i přesto, že její výroba, prodej a držení je trestné.

- a) Rozhodně souhlasím
- b) Spíše souhlasím

- c) spíše nesouhlasím
- d) rozhodně nesouhlasím

Rozhodněte, zda (do jaké míry) souhlasíte s následujícím tvrzením:

21. Kdyby byla marihuana legalizovaná, užívání bych toleroval/a

- a) Rozhodně souhlasím
 - b) Spíše souhlasím
 - c) spíše nesouhlasím
 - d) rozhodně nesouhlasím
-

22. Pohlaví:

Muž

Žena

Nechci odpovědět

Jiné

23. Velikost populace v bydlišti:

- a) 0 – 500 obyvatel
 - b) 501- 1000 obyvatel
 - c) 1000 – 3000 obyvatel
 - d) 3001 – 10 000 obyvatel
 - e) 10 001 – 20 000 obyvatel
 - f) 20 001 – 40 000 obyvatel
 - g) 40 001 a více obyvatel
-

24. Měsíční finanční příjem rodičů:

- a) Příjem matky

Do 10 000

10 001 – 12 000

12 001 – 15000

15 001 – 20 000

20 001 – 30 000

30 001 – 40 000

40 001 – více

Rodič nepracuje

Nevím

Nechci odpovědět

b) Příjem otce

Do 10 000

10 001 – 12 000

12 001 – 15000

15 001 – 20 000

20 001 – 30 000

30 001 – 40 000

40 001 – více

Rodič nepracuje

Nevím

Nechci odpovědět

25. Vzdělání rodičů:

a) Vzdělání otce

a) základní vzdělání

b) střední vzdělání (bez výučního listu a bez maturity)

c) střední vzdělání s výučním listem

d) střední vzdělání s maturitou

e) vyšší vzdělání s diplomem

b) Vzdělání matky

a) základní vzdělání

b) střední vzdělání (bez výučního listu a bez maturity)

c) střední vzdělání s výučním listem

d) střední vzdělání s maturitou

e) vyšší vzdělání s diplomem

26. Mí rodiče:

- a) jsou sezdání
 - b) rozvedení
 - c) žijí nesezdaně
 - d) nechci odpovédět
 - d) jiné
-

27. Studuji na:

Gymnáziu
SOŠ

28. Jak jste byl/a spokojen/a s dotazníkem?

- Velmi nespokojen(a)
- Nespokojen(a)
- Ani spokojen(a), ani nespokojen(a)
- Spokojen(a)
- Velmi spokojen(a)

a) Co se Vám nelíbilo a co byste změnil/a?

Doplňte

Díky moc za Váš čas a ochotu. Pokud chcete být informováni o výsledcích výzkumu či se na cokoliv zeptat, napište mi, prosím, na mail.

S pozdravem

Vojtěch Krátký